

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

О.М. ДЖУЖА, Д.М. ТИЧИНА, І.В. ПОСУДЕВСЬКИЙ

**ЗАПОБІГАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ, ЩО
ВЧИНЯЮТЬСЯ ІНОЗЕМЦЯМИ У СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУП
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

МОНОГРАФІЯ

Київ – 2026

УДК 343.91: 343.851

**Рекомендовано до друку Вченою радою
Національної академії внутрішніх справ
(протокол від 31 березня 2026 року № 6)**

Рецензенти:

Василевич В.В. – доктор юридичних наук, професор, вчений секретар секретаріату Вченої ради Національної академії внутрішніх справ

Конопельський В.Я. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ

Джуза О.М., Тичина Д.М., Посудевський І.В. Запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп в умовах воєнного стану в Україні: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2026. 179 с.

ISBN

На підставі аналізу наукових джерел, законодавства України, матеріалів судової практики та діяльності органів сектору безпеки та оборони в умовах правового режиму воєнного стану у монографії здійснено комплексне кримінологічне дослідження запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп в Україні. Дослідження спрямоване на розв'язання низки теоретико-прикладних проблем, зумовлених зростанням кримінальних загроз у період воєнного стану, міграційних процесів, ускладненням оперативної обстановки та необхідністю забезпечення належного рівня публічної безпеки і порядку.

Встановлено, ґносеологічні засади таких злочинів, проаналізовано імміграційну ситуацію в Україні в умовах геополітичної нестабільності, а також обґрунтовано місце й значення зазначеного виду злочинності як самостійного об'єкта кримінологічних досліджень. Здійснено комплексну кримінологічну характеристику таких злочинів, з урахуванням їх стану, динаміки та основних тенденцій в умовах воєнного стану. Особливу увагу приділено систематизації детермінант, що впливають на вчинення. Виокремлено кримінологічно значущі ознаки особи іноземця, який вчиняє такі злочини, а також проаналізовано віктимологічні особливості потерпілих. Сформульовано комплекс заходів запобігання, із розмежуванням загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних напрямів впливу. Також розкрито особливості виявлення зазначених злочинів з урахуванням специфіки воєнного стану та підвищених ризиків латентності.

Праця буде корисною для науковців, викладачів, аспірантів та ад'юнктів, курсантів і студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, працівників правоохоронних органів, суддів, а також усіх інших фахівців, діяльність яких пов'язана із запобіганням організований злочинності та забезпеченням публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану.

УДК 343.91: 343.851

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ГНОСЕОЛОГІЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІНОЗЕМЦЯМИ У СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУП...	10
1.1. Імміграційна ситуація в Україні в умовах геополітичної нестабільності	10
1.2. Корисливо-насильницька злочинність іноземців як об’єкт кримінологічних досліджень	26
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРИСЛИВО- НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІНОЗЕМЦЯМИ У СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУП В УКРАЇНІ	47
2.1. Стан та тенденції корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп	47
2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення корисливо-насильницьких злочинів іноземцями у складі організованих груп	62
2.3. Кримінологічна характеристика іноземця, який вчиняє корисливо- насильницькі злочини у складі організованих груп	77
2.4. Віктимологічні особливості жертв (потерпілих) відносно яких вчиняються корисливо-насильницькі злочини іноземцями у складі організованих груп.....	92
РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІНОЗЕМЦЯМИ У СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУП В УКРАЇНІ	107
3.1. Загальносоціальні заходи запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп.....	107

3.2. Спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп	125
3.3. Виявлення корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп	143
ВИСНОВКИ.....	156
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	164

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

СБУ – Служба безпеки України

ВСТУП

Сьогодні України постала перед найбільшими викликами у безпековому та оборонному секторах. На ситуативне ускладнення, поряд з чинниками суто криміногенного характеру, значною мірою впливають військові дії, щоденні ракетні обстріли й диверсійно-підривна діяльність по всій державі, а також відсутність контролю за частиною території й відповідно посилення міграційних процесів, зокрема, внутрішнього переміщення населення.

За таких факторів відбуваються не лише прояви колабораціонізму, сепаратизму, екстремізму, а також видозмінюється структура самої злочинності, посилюються її організовані, етнічні, транснаціональні, й звичайно, корупційні зв'язки із політичними, державними, правоохоронними, судовими та іншими установами. Також намітилась активна тенденція до заповнення виконавчої ланки у організованих групах корисливо-насильницької спрямованості особами, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав.

Незважаючи на загальне статистичне скорочення показників кримінальної активності, кількість виявлених за останні роки організованих груп та злочинних організацій сформованих на етнічній основі зросла, зокрема інтенсивне збільшення спостерігалось у 2020 р. (36; +64,2 %), 2021 р. (38; +65,8 %), 2022 р. (27; +51,9 %) та 2023 р. (16; +59,4 %). Серед усіх злочинних угруповань сформованих на етнічній основі майже абсолютну більшість (у середньому 94,8 %) становили організовані групи, а на злочинні організації припадало лише 3,4 %. Кількість зареєстрованих корисливо-насильницьких злочинів вчинених такими групами після збільшення з 293 (у 2018 р.) до 337 у 2019 р. (+13,0 %) у наступні роки поступово зменшувалася, зокрема до 208 в 2020 р. (–35,7 %), 185 – у 2021 р. (–11,1 %), 57 – у 2022 р. (–72 %) та в 2023-2024 рр. зафіксовано 48 злочини, серед яких абсолютну більшість складають: умисні вбивства з корисливих мотивів (13), незаконні позбавлення волі, або викрадення людей (61), торгівля людьми (22), грабежі (565), розбої (213), бандитизм (34), незаконне

заволодіння транспортними засобами (152). Водночас, незважаючи на зменшення кількісних показників таких злочинів, якісні – мають дещо інші тенденції, зокрема виявлено 577 іноземців, які відзначились у груповій корисливо-насильницькій злочинності, під час вчинення тяжких (58,5 %) та особливо тяжких злочинів (32,4 %).

Тривожними виглядають й результати вивчення масиву кримінальних проваджень, що підтверджують ігнорування правоохоронцями реєстрації етнічних ознак злочинців (та їхніх груп) на стадії досудового розслідування (здебільшого облік обмежується загальними показниками громадянства та місця проживання підозрюваних, а більш повні дані фіксуються лише щодо засуджених в установах виконання покарань).

Ситуацію ускладнює й відсутність серед вітчизняних учених єдиних кримінологічних підходів до оцінювання масштабів впливу організованих груп на криміналітет і суспільство загалом, її співвідношення з іншими соціальними явищами та процесами. Концептуальна неузгодженість ускладнює системне планування та проведення скоординованих заходів державно-правового реагування на корисливо-насильницькі вияви організованої злочинності за участі іноземців, що потребує невідкладного вирішення, особливо в умовах воєнного стану.

Оригінальні ідеї в контексті розроблення системи кримінологічного впливу на злочинність та окремі її сегменти (організовану, корисливо-насильницьку) свого часу висловлювали представники провідних вітчизняних наукових шкіл. Зазначену тематику висвітлено, зокрема, у працях Л. І. Аркуші, А. М. Бабенка, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєєвої, В. В. Бедриківського, В. В. Василевича, М. Г. Вербенського, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, В. Л. Грохольського, С. Ф. Денисова, О. М. Джужі, О. С. Доценка, В. М. Дрьоміна, О. О. Дудорова, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, В. П. Ємельянова, О. О. Кваші, О. Г. Колба, М. Г. Колодяжного, І. М. Копотуна, Т. В. Корнякової, М. В. Корнієнка, О. М. Костенка, О. Г. Кулика, В. І. Литвиненка, О. М. Литвинова, С. А. Мозоля, Є. С. Назимка,

А. А. Небітова, Ю. В. Нікітіна, Ю. В. Орлова, А. В. Савченка, М. О. Семенишина, Є. Д. Скулиша, Д. М. Тичини, В. В. Тіщенко, В. І. Шакуна, О. Ю. Шостко, Н. М. Ярмиш та ін.

Пошук шляхів удосконалення та розробки заходів запобігання етнічній злочинності здійснювали: В. В. Босенко, М. Г. Вербенський, А. А. Вознюк, П. С. Єпринцев, Г. П. Жаровська, А. В. Калініна, М. В. Підболячний, В. Г. Севрук, Ю. О. Стрелковська та ін.

Напрацювання зазначених та інших дослідників становлять теоретичне підґрунтя для вирішення численних практичних проблем, що виникають у правоохоронній і правозастосовній діяльності. Разом із цим, заходи задекларовані у Стратегіях національної безпеки (2015 і 2020 рр.) та боротьби з організованою злочинністю (2011 і 2020 рр.), а також у прийнятих раніше загальнодержавних комплексних цільових програмах (1993, 1996, 2000, 2006 рр.) і концепціях (2010 і 2011 рр.) залишаються невтленими. Крім того, вжиті заходи не врахували вплив глобалізаційних, військових та міграційних процесів, що суттєво знизило їхню ефективність. Відповідно, бракує кримінологічних розвідок проблем запобігання корисливо-насильницькій діяльності організованих груп за участі іноземців в умовах реалізації Кримінального процесуального кодексу (КПК) України та з урахуванням структурно-функціональних змін у системі Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та інших інституцій сектору безпеки. Фрагментарність наукового доробку, недостатньо тісний зв'язок теорії та практики зумовили актуальність обраної теми.

Сподіваємося, що результати запропонованого дослідження сприятимуть більш ефективному вирішенню теоретичних і прикладних проблем запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп, а також активізації діяльності суб'єктів кримінальної юстиції у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Отримані висновки й рекомендації, на нашу думку, можуть слугувати підґрунтям для удосконалення превентивних

механізмів та розвитку міжнародної співпраці у запобіганні організованій злочинності транснаціонального характеру. Щиру подяку висловлюємо науковцям, чиї зауваження та рекомендації сприяли поглибленню теоретичної аргументації й практичної спрямованості дослідження, а також працівникам сектору безпеки та оборони України за надані емпіричні матеріали й професійні коментарі, використані під час підготовки цієї праці.

РОЗДІЛ 1.

ГНОСЕОЛОГІЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІНОЗЕМЦЯМИ У СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУП

1.1. Імміграційна ситуація в Україні в умовах геополітичної нестабільності

Проблематика імміграційних процесів загалом і нелегальної міграції, зокрема, є актуальною з огляду на значне зростання інтенсивності імміграційних процесів в першій половині ХХІ ст., що змінюють транснаціональний характер й формують економічний, соціокультурний і криміногенний потенціал держави [52, с. 37].

Уперше поняття «міграція» до наукового обігу вводить. у кінці ХІХ ст., англійський учений Е. Ревенштейн (1834–1913) у роботі «Закони міграції». Автор розглядає міграцію як безперервний процес, зумовлений взаємодією чотирьох основних груп чинників, що діють у початковому місці проживання мігранта, на стадії його переміщення, у місці в'їзду, а також чинників особистого характеру [138, с. 36]. Дослідник одним із перших виокремив базові закономірності розвитку транскордонних переміщень, які згодом названі законами міграції.

Наступною важливою віхою у питаннях вивчення природи міжнародної міграції стали напрацювання американського соціолога С. Стоуффера, який вийшов за рамки суто економічної інтерпретації мотивів міграційних процесів. У 1940 р. у своїй праці «Теорія взаємодії рухливості та відстані» він стверджував: «...кількість людей, яка переміщається на певну відстань, прямо пропорційна перспективам, що відкриваються, і зворотно пропорційна кількості виштовхуючих факторів. Частина цих факторів має неекономічний характер. Це

– особливості місцевого законодавства, недостатня поінформованість мігранта, негативне ставлення місцевого населення тощо» [13].

Водночас, ретроспективний аналіз свідчить про те, що у Радянському Союзі, у складі якого майже століття перебувала Україна, термін «міграція» використовувався тільки в біологічному (міграція птахів і тварин) та демографічному змістах (міграція трудових ресурсів). У правовому аспекті він взагалі не вживався через відсутність правового регулювання внутрішньої міграції й самої зовнішньої міграції як такої. Тому термін «нелегальна міграція» взагалі був відсутній у лексиконі радянських учених. Це ж стосується й терміну «мігрант» [8].

На відміну від радянської епохи, у означений період, інтегрував і значно розширив теоретичні підходи Е. Равенштейна та С. Стоуффера американський соціолог Е. Лі, який у 1966 р. у статті «Теорія міграції» конкретизував фактори міграційних процесів. Учений виявив, що з місцем прибуття і вибуття незмінно пов'язані дві групи чинників, що впливають на мігранта – позитивні та негативні. Обставини, що впливають на мігранта, можуть бути численними та різномірними (доходи, видатки, ментальна сумісність, мовленнєвий аспект тощо). Будучи незначною перешкодою для одних мігрантів, вони можуть бути непереборними перешкодами для інших. Міграційна модель Е. Лі враховує всі обставини, що впливають на мігранта (економічні, політичні, соціальні, культурні, природні). Для вченого міграція є балансом, який охоплює фактори, що притягують та виштовхують його у стосунках з новим соціальним середовищем [13, с. 145].

Сьогодні, все частіше міграція населення набуває стихійного характеру, і проблеми, пов'язані з міграційними потоками, дедалі більше перебувають у центрі уваги всього світового співтовариства. Структурні зміни на політичній карті Європи, що призвели до утворення наддержавного політичного об'єднання – Європейського Союзу та вільної для внутрішньої міграції Шенгенської зони, створили ситуацію, за якої країни Східної та Південної Європи неминуче перетворюються на сталий транзитивний простір (географічний коридор) для нелегальної міграції. Не залишається у цьому сенсі винятком й Україна, яка

розташована на перехресті традиційних шляхів прямування мігрантів до «європейського благополуччя» та за пострадянського періоду історії, значним чином, лібералізувала режим західного кордону, водночас істотно не посиливши режим контролю північних та східних рубежів (українсько-російський та українсько-білоруський кордони).

Зважаючи на щорічне збільшення кількості нелегальних мігрантів, що перетинають українські кордони, означена проблема здатна перетворитися на істотний чинник ризику кримінологічної безпеки [90, с. 80]. Саме тому, назріла потреба відходу в дослідженнях від опису економічних і демографічних характеристик мігрантів до більш глибокого пояснення масштабів, напрямів, складу міграційних потоків, а також чинників, що визначають мотивації рішень мігрантів про переміщення, вибір місця призначення та роду занять. Необхідний перехід від констатації факту соціально-економічної адаптації мігрантів у країнах в'їзду до всебічного дослідження форм і шляхів їх соціокультурної інтеграції з місцевим населенням й можливих наслідків такого процесу для суспільства, особливо для зміни його структури й динаміки соціальних відносин. Іншими словами – назріла необхідність переходу від простого опису стадій міграційного процесу до поглибленого і комплексного пізнання їх сутності, розкриття закономірностей і механізмів, їх моделювання, діагностики та прогнозування і на цій базі – прийняття адекватної міграційної політики [13, с. 146].

Переважає більшість провідних країн світу обмежують та контролюють міграційні процеси, оскільки прагнуть зберегти й розвинути свою ідентичність, утвердитися в економічній, політичній, культурній, духовній сферах. Аналіз міграційних потоків як фактора впливу на національну державу американський дослідник Роджер Брубейкер пропонує проводити на двох рівнях. Слід розділяти національну державу як теоретичний ідеальний конструкт і як реальну територіальну одиницю, яка об'єднує населення, політичну, економічну та інші системи життєдіяльності та життєзабезпечення суспільства [17].

Сучасні різнопланові міграційні процеси в Україні є доволі потужними. Незмінною впродовж десятиліть є тенденція зростання обсягів трудової міграції. Згідно з дослідженням, проведеним Центром економічної стратегії, близько 16 % українців працездатного віку працювали за кордоном (близько 4 млн громадян) [235]. Сприяють зростанню масштабів трудової міграції, в першу чергу, зміни в соціально-економічних відносинах, економічні кризи й, як наслідок, падіння життєвого рівня населення. Згідно з даними Звіту про міжнародну міграцію (World Migration Report 2022) Україна посідає 8 місце в списку країн, громадяни яких виїжджають на роботу за кордон [217]. Це в основному студенти та молодь віком від 25 до 34 років [65]. Пандемія COVID-19 не призвела до зменшення кількості українців, які бажають працювати за кордоном. У 2020 р. у країну повернулися лише близько 10 % (300–400 тис. осіб) усіх мігрантів. В основному мігранти, що повернулися під час локдауну, мали намір за першої нагоди знову виїхати за кордон, а пандемія призвела лише до перетворення частини тимчасової трудової міграції на постійну або тривалу. В останні роки зросла міграція громадян України до Чехії, Словаччини, Угорщини, але, як і раніше, основною країною міграції українців залишається Польща. Масовий відтік українців на роботу в сусідні країни сприяє зростанню економіки і добробуту цих країн, але при цьому погіршується економічна, демографічна і соціальна ситуація в Україні. Завдану таким процесом шкоду не може компенсувати зумовлене роботою за кордоном надходження до країни валютних коштів. Це корисно лише в короткостроковому плані. Неоднозначним є вплив трудової міграції на кримінальну ситуацію в країні. Виїзд з країни великої кількості молодих осіб об'єктивно зменшує соціальну базу загальнокримінальних правопорушень [93, с. 43–44].

Водночас, спостерігається приріст іммігрантів в Україну [125]. У 2014–2015 рр. чисельність прибулих і вибулих осіб перевищувала 500 тис., 2016 р. відбулося різке скорочення зазначених показників до 256,8 та 246,2 тис. відповідно, що ймовірно було зумовлено змінами порядку їх обліку. У наступному році чисельність прибулих зросла до 442,3 тис., а вибулих – до 430,3

тис. осіб. У 2018 р. це зростання продовжилося, і кількість осіб, що прибули в Україну, збільшилася до 629,3 тис. (+42,3 %), а тих, що вибули, – до 610,7 тис. (+41,9 %). У 2019 р. показники міграційного руху скоротилися і становили: прибулих – 576 тис. осіб (–8,5 %), вибулих 554,5 тис. осіб (–9,2 %). У 2020 р. на тлі суттєвих обмежень міграції у зв'язку з пандемією COVID-19 чисельність прибулих до України зменшилася до 435,3 тис., а вибулих – до 426,0 тис. осіб [124]. Згідно з даними за 2021 р. міграція в країні трохи збільшилася. Число прибулих становило 476,9 тис (+9,5 %), а вибулих – 455,7 (+7,0 %) тис. осіб [45]. Увесь розглядуваний період міграційний приріст мав додатний характер [93, с. 42]. При цьому криміногенна ситуація залишається стабільно напруженою. У площині кримінологічної безпеки доцільно зазначити про вплив зовнішніх міграційних процесів на стан і структуру злочинності, а саме «підживлення» її кримінальними правопорушеннями, що вчиняються імігрантами.

Не вдаючись до наукових дискусій, а звертаючись до нормативно-визначених понять, зазначимо, що відповідно до ст. 1 Закону України «Про імміграцію» іммігранти – це іноземці чи особи без громадянства, які отримали дозвіл на імміграцію і прибули в Україну на постійне проживання, або, перебуваючи в Україні на законних підставах, отримали дозвіл на імміграцію і залишилися в Україні на постійне проживання [174]. Для країни з якої особа виїхала, вона вважається емігрантом, а для приймаючої держави – іммігрантом. Але їх можна об'єднати загальною назвою – мігранти. З аналізу наявних теоретичних положень щодо дослідження поняття «мігрант» вбачається, що цим терміном охоплюються усі особи, які здійснюють будь-які переміщення: і через державний кордон, і через адміністративно-територіальні кордони з метою тимчасової або постійної зміни місця проживання, роботи, способу життя [5, с. 45–54].

Також, згідно зі ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»: іноземець – особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав; іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних

підставах, - іноземці та особи без громадянства, які в установленому законодавством чи міжнародним договором України порядку в'їхали в Україну та постійно або тимчасово проживають на її території, або тимчасово перебувають в Україні; іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні – іноземці та особи без громадянства, які отримали посвідку на постійне проживання, якщо інше не встановлено законом; іноземці та особи без громадянства, які тимчасово перебувають на території України – іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України протягом дії візи або на період, установлений законодавством чи міжнародним договором України, або якщо строк їх перебування на території України продовжено в установленому порядку; іноземці та особи без громадянства, які тимчасово проживають в Україні – іноземці та особи без громадянства, які отримали посвідку на тимчасове проживання, або якщо строк їх тимчасового проживання на території України продовжено в установленому порядку, якщо інше не встановлено законом [179].

У свою чергу, А. П. Мозоль, зазначає, що в загальному плані зв'язок міграції та злочинності простежується у двох основних напрямках:

1) впливові правових інститутів на міграцію, її характер, інтенсивність, форми тощо (такого впливу на міграцію можна досягти шляхом прийняття відповідних правових актів, що регулюють порядок в'їзду в Україну, надання мігрантам відповідного статусу тощо) [127, с. 55];

2) зворотному впливі міграційних процесів на всі характеристики злочинності (зокрема, приїзд певних груп мігрантів може призвести до збільшення числа кримінальних правопорушень у тій чи іншій місцевості, а виїзд мігрантів, у свою чергу, може супроводжуватися кримінологічним ефектом, але протилежного значення, оскільки сприяє скороченню кримінальних правопорушень за рахунок виїзду тих, хто їх вчиняв) [127, с. 55].

Стосовно етносоціальної проблематики злочинних формувань самостійне і суттєве значення має дослідження відповідних міграційних процесів, які власне детермінують етнічну злочинність. Як зазначила А. В. Калініна здійснюючи

моніторинг криміногенної ситуації в Україні та своєчасно визначаючи фактори зовнішньої міграції, що негативно на неї впливають, держава повинна відповідним чином корегувати й міграційну політику. У цьому виявляється двоєдиність наслідків імміграції [76, с. 39]. Водночас, регіональні відмінності у впливі етнічних факторів на криміногенну обстановку обумовлені ступенем поліетнічності та розвитком процесів міграції осіб із кримінально активних етнічних груп. При цьому, прослідковується невизначеність у правовому полі положення про іноземців, внутрішньо-переміщених осіб та осіб без громадянства, відсутність стійкої шкали ціннісних орієнтирів, зниження в соціального статусу в зв'язку з утратою роботи й постійного місця проживання, що призводить до нагромадження негативної соціальної енергії, негативних тенденцій у розвитку суспільства [188, с. 542–543] й спричиняє деструктивний стан міжетнічних відносин в Україні.

Показники кримінально-правової статистики, засвідчують, що в Україні щорічно реєструється 10 тис. кримінальних правопорушень учинених іноземцями та особами без громадянства, досудове розслідування за якими здійснюється органами Національної поліції [172]. Значущим залишається той факт, що більшість із зареєстрованих кримінально-протиправних дій мають корисливий, насильницький та корисливо-насильницький характер, у тому числі, груповий.

Необхідно додати, що розпочата збройна агресія РФ проти України у 2014 р. та продовжена війною на всій території нашої держави у лютому 2022 р., а також інші соціальні чинники, зумовили масштабний процес внутрішньої міграції, зокрема загальна кількість переселенців в Україні станом на грудень 2020 року складала майже 2,3 млн. осіб. При цьому, до 2022 р. особи емігрували закордон тимчасово (епізодично), переважно на сезон. Однак 24 лютого 2022 р. пункти пропуску були переповнені як українцями так і іноземцями які перебували в Україні. За перший місяць повномасштабного військового вторгнення кордон перетнуло близько 3,7 млн. осіб. Протягом року відповідна цифра досягла позначки у 13 млн., що становило близько третини населення.

Ще 2 млн. осіб переїхали до західних областей, що відповідно позначилось на стані, структурі, динаміці та географії кримінальних правопорушень. За даними міграційної служби, кожна четверта особа є біженцем, або вимушеним переселенцем. Проте, питання їх облаштування, зайнятості, вирішення соціально-побутових проблем, належним чином не вирішені. За даними Міжнародної організації з міграції лише близько 43 % внутрішньо переміщених осіб отримують регулярні доходи від зарплати, ще 18 % мають часткову зайнятість [119]. Тобто, на імміграційну ситуацію в Україні поряд з чинниками суто криміногенного характеру, значною мірою впливають військові та інші надзвичайні події, посилення процесів внутрішнього переміщення населення, відсутність контролю за частиною території та державним кордоном, економічна нестабільність, використання неконкурентних методів фінансово-господарської діяльності, непослідовність реформи правоохоронної та судової систем, освіти й охорони здоров'я, зростання рівня безробіття, значне соціальне розшарування населення тощо.

Аналіз національного складу імміграційних потоків свідчить, що етнічні українці становлять лише половину чисельності мігрантів. До основної імміграційної течії належать вихідці з пострадянських країн та країн далекого зарубіжжя. У першій категорії переважають вихідці із Закавказзя – грузини, вірмени, азербайджанці, чеченці, і республік Середньої Азії – узбеки, таджики, татари, які по приїзду в Україну освоюються переважно у сфері споживчого ринку (торгівлі, приватного підприємництва, зокрема з ознаками фіктивності і кримінального бізнесу). При цьому, лише незначна їх частина звертається до міграційної служби з метою легалізації свого перебування на території нашої держави, інші ж сам факт приховування приїзду використовують як засіб маскуванню у підготовці до вчинення кримінальних правопорушень, поширення злочинного впливу та дестабілізації ситуації [52, с. 38].

Серед основних джерел інформації, на яких базується процес взаємної ідентифікації переміщених осіб, є спілкування. Мовленнєвий фактор зумовлений походженням іммігрантів з колишніх радянських азійських та кавказьких

республік, де російська мова мала статус офіційної мови міжнаціонального спілкування. Цей полегшує процес адаптації і визначає регіони з відносно російськомовним населенням, як зони сприятливого адаптаційного клімату. Показовими з цього погляду є дані про використання мов іммігрантами для спілкування – 70,4 % обирають російську мову [136].

Серйозним викликом для областей України стали соціально-економічні диспропорції внутрішнього розвитку, внаслідок чого держава поступово почала перетворюватися в країну «бідних» і «багатих». Зазначена соціально-економічна дезінтеграція, ввела у широкий вжиток, для позначення певних географічних зон термін «депресивні регіони», у яких, з-поміж іншого, почали формування стійкі етнічні угруповання. Це і чеченські об'єднання в Одесі та області, і кавказці, що освоїли ринки обласних центрів, грузини й азербайджанці, що гастролюють теренами України у пошуках наживи, і в'єтнамці, китайці, лаосці, тайландці, масова поява яких у всіх областях України змушує замислитися [236, с. 67–68]. Крім цього, це також громадяни росії, особи без громадянства й вихідці з «ДНР» та «ЛНР» (тимчасово непідконтрольних територій Донецька та Луганська), для яких Україна стала місцем нелегального проживання (переховування) та способом кримінального заробітку.

Доводиться констатувати, що держави зі слабким управлінням, бідною економікою та прозорими кордонами є живильним середовищем для криміналітету та зоною безпеки для транснаціональних мереж організованої злочинності [250, с. 10]. На початку третього тисячоліття глобалізація й інтеграція лише посилили міграційні процеси.

Глобалізація інтенсифікує поширення глобальної нерівності. У свою чергу, бідність, відповідно, соціально-економічна нерівність – найсильніші мотиватори зростаючої злочинності, зокрема, корисливо-насильницької, екстремізму та тероризму. Друга кримінологічно значуща проблема – проблема розширення ринків фінансових спекуляцій у світі, що глобалізується. Фінансові ринки глобалізовані. Економічні потрясіння в умовах глобалізації провокують соціальні та політичні кризи, останні детермінують нові серйозні погіршення

кримінологічної обстановки у світі та окремих країнах. Третя кримінологічно значуща проблема – проблема суттєвого зниження можливостей національних урядів в управлінні суспільством, у запобіганні злочинності та боротьбі з нею. Суттєве обмеження влади, можливостей національних урядів та перетворення їх на прислужників глобального бізнесу призводять до хаосу та безмежної, безконтрольної злочинності. Це проявляється у потоках інформації, технологій, а також у поширенні масових захворювань, зброї, фіктивних фінансових угод, а також мігрантів, які законно та незаконно перетинають кордони. У цьому аспекті, варто зазначити і про те, що існує наплив нелегальних мігрантів з південноазійського, близькосхідного й африканського регіонів, які використовують територію України для транзиту на Захід (транзитні мігранти, зокрема, вихідці з Індії, Шрі-Ланки, В'єтнаму, Китаю, Ірану, Іраку), або приїхали в Україну на навчання (роботу) і не планують, або не можуть повернутися додому. При цьому, у прикордонних регіонах нелегали не затримуються надовго, тоді як у великих містах – Києві, Харкові, Одесі, Львові та інших, вони осідають на досить тривалий час [52, с. 38].

Таким чином, однією з головних ознак міграції є перетин кордонів тих чи інших територій – держави, області, населеного пункту. Згідно цього, міграції прийнято класифікувати на зовнішні та внутрішні. Зовнішні (еміграція й імміграція) ще називають міжнародними й, у свою чергу, поділяють на міжконтинентальні і внутрішньоконтинентальні [125, с. 232; 167, с. 18].

За способом реалізації їх класифікують на організовані та неорганізовані. Перші відбуваються за допомогою державних установ, другі – силами й коштами самих мігрантів. Неорганізовані міграції іноді ще називають індивідуальними [127]. За тривалістю міграції поділяють на постійні (з переселенням на постійне місце проживання) і тимчасові (без зміни постійного місця проживання) [153, с. 132–135].

Виходячи із законності поділяють на легальні, нелегальні і напівлегальні (критерій легальності може бути застосований лише до зовнішніх міграцій). Зазвичай, нелегальній міграції притаманні наступні характерні риси: 1) наявність

посередника, контрабандиста, який організовує перетин кордону, але не надає такого широкого кола послуг, як торговці людьми (у деяких випадках нелегальне перетинання відбувається самостійно); 2) мігрант може повністю уникнути контактів з владою під час перетинання кордону, надати фальшиві чи справжні документи чи повідомити неправдиві відомості про свої наміри (існує окрема категорія так званих «напівлегальних мігрантів», які прибувають у країну легально, а вже там залишаються на нелегальному положенні); 3) переміщення людей відбувається цілком добровільно; 4) прибуток утримується з тих коштів, які нелегальний мігрант сплачує контрабандисту (боргова кабала майже не практикується, а якщо ж вона виникає, з'являються грошові вимоги до нелегального мігранта, які, своєю чергою, можуть перетворитися в експлуатацію останнього); 5) контрабанді людей не завжди притаманний прямий взаємозв'язок з іншими формами організованої злочинності, тим часом як у торгівлі людьми цей зв'язок безсумнівний [199, с. 42; 139, с. 143].

Очевидно, що міжнародні міграційні процеси, будучи супровідним явищем глобалізації, ще більше посиляться. Прогресуюча тенденція нелегальної міграції створює сприятливі умови для створення організованих угруповань, у яких міжнародні кримінальні групи об'єднуються з внутрішніми угрупованнями, що призводить до створення розгалуженої злочинної мережі.

На наш погляд, стосовно етносоціальних аспектів сучасної організованої злочинності продуктивним може бути поєднання позитивістського та етносоціологічного підходів до дослідження міграції. При позитивістському підході передбачається, що кожен мігрант повністю обізнаний про всі умови майбутнього переміщення, про можливі вигоди та втрати, має одну раціональну мету, що становить, як правило, отримання певної матеріальної вигоди. Етносоціологічне дослідження міграції має на меті показати, як особливості культури етносу відбиваються на міграційній поведінці його членів та як виявити аспекти сумісності міграційної групи із середовищем вселення [134, с. 253–254].

Позитивістський підхід має силу переважно у суспільствах, що базуються на ринкових відносинах. Якщо врахувати, що організовані злочинні формування

характеризуються спільністю корисливих інтересів його учасників і кінцева мета їх діяльності зводиться до отримання надприбутку, цей підхід до дослідження міграційних процесів різних етнічних спільнот матиме важливе методологічне значення. Звернемо увагу, що тривалий час перебуваючи на нелегальному та напівлегальному становищі в країні перебування і не маючи законних засобів для існування, іноземні громадяни об'єднуються в організовані групи та злочинні організації, вчиняють корисливі, насильницькі та корисливо-насильницькі злочини, замикаючись найчастіше з місцевим кримінальним середовищем.

Так, у Київській області поліція затримала п'ятьох членів транснаціональної злочинної організації. До складу угруповання входили іноземці та кияни. На злочинному рахунку зловмисників розбійні напади, викрадення людини, вимагання, крадіжки з підприємств і офісів в особливо великих розмірах, підпал автомобіля і створення злочинної організації. В листопаді 2020 року поліцейські затримали лідера та одного з активних учасників організації, які в селі Софіївська Борщагівка викрали приватного підприємця і вимагали надуманий борг в два мільйони доларів. Під час другого етапу спецоперації працівники поліції затримали ще п'ятьох членів злочинного угруповання – безпосередніх виконавців злочинів. Під час обшуків у них вдома вилучили: зброю і боєприпаси, рації, номерні знаки, гроші, балаклави, ножі, різноманітне технічне обладнання і документи, що належать підприємствам, де здійснювалися крадіжки. У поліції повідомили, що до складу банди, зокрема, входили кияни у віці від 25 до 50 років, деякі з них вже були судимі за скоєння тяжких та особливо тяжких злочинів, їм оголошено про підозру за низкою статей. Ще чотирьом іноземцям заочно повідомлено про підозру у вчиненні цих злочинів. Вони оголошені в розшук [191].

Однією з важливих умов ефективної боротьби з нелегалами є знання способів їх переміщення через державний кордон України, а також використання сучасних форм збирання інформації та здійснення оперативно-розшукової діяльності. Для приховування від прикордонного та митного контролю найчастіше використовуються: а) «схованки» і службові приміщення за

сприянням бригад потягів; б) опломбовані великогабаритні автомобілі; в) підроблені, або чужі документи; г) висадка нелегальних мігрантів на прикордонних станціях областей й перетинання державного кордону поза пунктами пропуску пішки, або автомобільним транспортом. На західній ділянці найпоширенішим способом переправлення нелегалів через кордон є доставка до кордону автотранспортом, а потім переведення їх через контрольно-пропускну смугу пішки. За даними Державної митної служби України, є чотири умовні ділянки кордону, які мають свою специфіку у переправленні нелегалів: 1) Східний кордон; 2) Північний кордон; 3) Причорноморське узбережжя, що характеризується жвавим судноплавством і близькістю до Туреччини; 4) Західний регіон, що використовується для транзитного перевезення контрабанди та нелегалів, які в'їжджають в Україну через східний і південний кордони. Щодо самих нелегальних мігрантів затриманих під час транзиту, то найбільша їх кількість спостерігається на українсько-словацьких, українсько-угорських, українсько-російських кордонах [201].

Сьогодні в Україні маємо масштабні іноземні діаспори. Не без їх допомоги створюються етнічні общини, які займаються злочинним бізнесом, у тому числі нелегальною міграцією, яка має ті ж чинники, що й інші види міграції, але вони є більш глибокими і конфліктними, змушуючи нелегалів іти на кримінальні правопорушення заради покращення свого матеріального становища. Сприяють цьому не лише помилки у здійсненні міграційної політики, але й наявність спрощеного режиму перебування на території країни всіх категорій іноземців та неефективність контролю за їх в'їздом. Симптоматичним є той факт, що приток іммігрантів відчують багатоетнічні міста. Традиційна поліетнічність таких міст, як Одеса або Харків сприяє толерантному ставленню місцевого населення до мігрантів та їх швидкій адаптації. Місцеві громади доволі ліберально ставляться до існування і розвитку емігрантських громад, які перетворились на органічний компонент вітчизняної урбаністичної культури [90, с. 84].

Водночас, надзвичайні ситуації, соціально-економічні та політичні кризи породжують нові явища в міграції та її криміногенних властивостях, що створює

додаткові труднощі для оперативно-профілактичної діяльності правоохоронних органів. У цьому аспекті, поряд із нелегальною міграцією, доцільно виділити ще один її різновид – кримінальна міграція, що стимулюється антигромадськими інтересами, мотивами здійснення кримінальних правопорушень й відрізняється від інших видів міграції, як контингентом мігрантів, так і цілями приїзду, а тому вимагає підвищеної профілактичної уваги.

Кримінальна міграція, як порівняно нове для України явище, має стійку тенденцію до зростання, що викликає занепокоєння внаслідок прямого зв'язку між нею і погіршенням криміногенної ситуації в країні. Це стосується діяльності організованих груп спрямованих передусім на вчинення грабежів, розбійних нападів, інших кримінальних правопорушень, зокрема, нелегального перевезення іноземців через територію України, поширення контрабанди зброєю, підробки документів для в'їзду, виїзду з України та перебування у ній, торгівлі людьми тощо. Одним з видів кримінальної міграції є виїзд із країни перебування з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Тобто частина осіб, які прибувають на територію України, вже мають за плечима певну «кримінальну історію» (у разі, якщо метою їх приїзду було ухилення від кримінальної відповідальності в іншій державі) чи «передісторію» (якщо головним спонуканням до приїзду на територію України було здійснення злочинної діяльності) [75, с. 235]. Так, у рамках операції «Мігрант» поліцейські Закарпаття, а саме працівники Управління стратегічних розслідувань, затримали кримінального авторитета, який незаконно перебував в Україні. 55-річний іноземець 12 років відбував покарання у місті Дрогобич за розбої, вимагання та інші тяжкі злочини. Після звільнення з місць позбавлення волі чоловік мав вплив на криміногенну ситуацію в області та Україні в цілому [131]. Також, працівники СБУ депортували іноземця, який після приїзду в Україну увійшов в склад одного з організованих злочинних угруповань на Львівщині. Зазначено, що 43-річний громадянин Азербайджану був активним учасником організованого злочинного угруповання, яке причетне до вимагання, грабежів та розбоїв. За свою злочинну діяльність іноземець був засуджений Галицьким судом

Львова та відбував покарання у вигляді позбавлення волі терміном – 3,5 роки. Після відбування покарання, СБУ примусово повернула іноземця на батьківщину до Азербайджану. Заходи з депортації у країну походження проводили оперативники СБУ, спільно з працівниками Державної міграційної служби [66].

Таким чином, початок ХХІ ст. вважається «століттям біженців». Але це поняття лише частково характеризує загальносвітовий рух переселенців. Друга, не менш важлива складова – міграція. Вона наклала суттєвий відбиток на економіку і політику як України, так і країн, з котрих мігранти виїжджали і котрі їх приймали. Нелегальна міграція поєднує в собі політичну, економічну, демографічну, етнокультурну, і головне, кримінальну загрозу безпеці української держави. Існуючі правові інститути міграційного законодавства за рівнем їх нормативного закріплення можна поділити на конституційно-правові інститути (право громадянства, притулку, свободи пересування, імміграції тощо) та галузеві, які встановлені чинним законодавством (права біженців, трудових-мігрантів тощо).

Однак, вплив мігрантів на рівень злочинності в країнах перебування може бути як прямим, так і побічним. Прямий вплив полягає в тому, що певна частина мігрантів в період адаптації вчиняє кримінальні правопорушення, зокрема, корисливі, насильницькі та корисливо-насильницькі. Це відображається за допомогою показників, що характеризують частку злочинців-мігрантів у загальній кількості осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у конкретній країні. До безпосереднього впливу можна віднести залучення представниками антисуспільних елементів серед мігрантів корінного населення до злочинної діяльності. Опосередкований вплив проявляється у негативних наслідках міграційних процесів для соціально-демографічної ситуації в країні прибуття. Зокрема, це матеріальні труднощі мігрантів, відсутність належних житлових умов, адаптаційні проблеми, брак постійного джерела доходу тощо [127, с. 53]. Крім того, в Україні спостерігається зростання кримінальних правопорушень, що відбуваються безпосередньо в середовищі самих іноземців.

Підсумовуючи вищевикладене, відмітимо, що країнам Європейського Союзу та світу загалом слід виважено та критично підходити до процесів глобалізації з урахуванням їх негативних політичних, економічних, організаційних, а отже, і кримінологічних наслідків з метою їхньої мінімізації. Особливу увагу слід приділити науковому аналізу проблеми оптимізації кримінальної та інших форм відповідальності, зокрема, за порушення міграційного законодавства, з метою співвіднесення її з реальними можливостями правоохоронних та правозастосовних органів. Це сприятиме мінімізації безкарності (яка суттєво інтенсифікує та детермінує злочинність), а також підвищить ефективність боротьби з національною та транснаціональною злочинністю з боку правоохоронних органів та всієї системи кримінальної юстиції в окремих країнах та світі в цілому.

Позаяк, за останні роки у міжнародному середовищі в різних соціальних, економічних і політичних сферах відбулася низка докорінних змін, що призвело до значної активізації міграційних процесів. Своєю чергою, Україна завдяки своєму вигідному територіальному положенню дедалі все частіше стає об'єктом зростаючої зацікавленості іноземних громадян та осіб без громадянства, у тому числі міжнародних (транснаціональних) злочинних угруповань. Тому існування на теренах України нелегальної міграції та відсутність ефективної системи державного регулювання міграційних процесів становлять пряму загрозу національній безпеці країни, створюють додаткове навантаження на державний бюджет, сприяють зростанню криміналізації та віктимізації, знижують асиміляційний потенціал некорінного населення, сприяють загостренню соціальної, етнічної та етнонаціональної напруги.

1.2. Корисливо-насильницька злочинність іноземців як об'єкт кримінологічних досліджень

Історично-культурний розвиток суспільства свідчить, що паралельно із становленням інституту власності, закріпленням індивідуальної приналежності майна, визначенням його номінальної вартості, у групах окремих категорій громадян виникла корисливість як деформація суспільної свідомості і психології, змістом якої є протиріччя між прагненням осіб отримувати матеріальну вигоду та необхідністю це робити законним шляхом.

Розпочата збройна агресія росії проти України та повномасштабна війна з 24 лютого 2022 року призвели не тільки до масштабного процесу внутрішньої міграції, анексії й окупації окремих територій і регіонів країни, руйнувань, значних економічних, екологічних і людських втрат, але й суттєвого ускладнення криміногенної ситуації та, як наслідок, стрімкого зростання рівня злочинності. В Україні продовжує існування загроза виникнення нових та ескалації тліючих міжетнічних і міждержавних конфліктів, що підсилюється інтересом представників злочинних угруповань. З південного та східного флангів, формується дуга, в межах якої здійснюється неконтрольоване перекидання живої сили, військової техніки та супутнє їм вчинення злочинів, а криміногенна ситуація, яка склалася, є суттєвим дестабілізатором суспільного життя. Існування невизнаних та некерованих територій створює широкі можливості для подальшої ескалації конфліктів і здійснення кримінально-протиправної діяльності. З огляду на це, головним напрямом кримінологічної політики держави є запобігання та боротьба зі злочинністю [55, с. 12; 160, с. 254].

У кримінологічній науці злочинність визначається як негативне соціальне, історично мінливе явище, що полягає у вчиненні частиною членів суспільства вчинків, які заподіюють шкоду іншим членам суспільства або суспільству в цілому, відповідальність за які передбачена кримінально-правовими нормами [50, с. 51; 12, с. 41].

Сьогодні, у кримінологічній науці та практиці здійснюється виокремлення у структурі злочинності загальнокримінальної спрямованості трьох основних блоків: корисливих, насильницьких і корисливо-насильницьких, що мають спільну причинність, подібну особу злочинця і однотипні заходи запобігання, принаймні загальносоціального характеру [36, с. 13]. Виходячи з усвідомлення основних завдань, що впливають із визначення предмета кримінології, можна говорити про категорію корисливо-насильницької злочинності, як найвищого рівня узагальнення та існуючої в Україні криміногенної дійсності, пронизаною корисливою мотивацією та насильницьким досягненням її цілей.

Подальший розвиток кримінологічної думки передбачає удосконалення пізнавального інструментарію, зокрема понятійного апарату. Дослідницьким завданням цього підрозділу є формування поняття організованої корисливо-насильницької злочинності іноземців. У понятті має відбиватися предметна сутність об'єкта пізнання. Саме корисливість та насильницьке досягнення цілей лежить в основі цієї сутності, тобто становить внутрішній, порівняно стійкий зміст досліджуваного об'єкта, виявляє його природу, сукупність найбільш значущих властивостей і відносин.

Насильницьке заволодіння матеріальними благами – найдавніший спосіб незаконного збагачення. Відколи злочинна спільнота усвідомила його вигідність й ергономічність, продовжується масове відтворення корисливої насильницької злочинної практики, наслідки якої приголомшили суспільство сотнями тисяч скалічених і убитих як заможних, так і пересічних громадян [36, с. 6]. При цьому, відповідний різновид злочинності пронизаний і між злочинними угрупованнями, у середовищі яких час від часу виникають «розбірки» корисливо-насильницького спрямування, в основі яких лежить боротьба за зони впливу та перерозподіл коштів здобутих злочинним шляхом [137, с. 30].

О. М. Литвак уперше в Україні ввів до наукового обігу термін «корисливе насильство», зазначаючи, що користь та насилля завжди були разом – як в історії людства, так і в кримінальному середовищі. На думку науковця, насильницькі корисливі злочини поєднують корисливі спонукання з агресивними. Це грабежі,

розбійні напади, бандитизм, які практично завжди пов'язані з озброєними нападами або принаймні з приготуванням до таких нападів, вимагання й умисне вбивство з корисливих мотивів [114, с. 48–50].

Однак погляди вчених на проблематику, як і на саме поняття означеного виду злочинності суттєво різняться. Наприклад, у розумінні Б. М. Головкіна під корисливою насильницькою злочинністю слід розуміти антисоціальне явище відносно масового незаконного збагачення насильницьким шляхом, що виявляється у вчиненні корисливих злочинів, поєднаних із застосуванням чи погрозою застосування насильства [38, с. 24]. На думку В. В. Тіщенка корисливо-насильницька злочинна діяльність являє собою систему злочинних дій (епізодів) окремої особи чи організованої групи осіб, обумовлених корисливою спрямованістю і розрахованих на досягнення поставленої мети з застосуванням фізичного та психічного насильства [214, с. 28]. Схожої думки притримується С. В. Нікітенко, який визначає корисливо-насильницьку злочинність як сукупність злочинів, спрямованих на заволодіння чужим майном, скоєних з корисливою метою із застосуванням фізичного або психічного насильства чи з погрозою його застосування [137, с. 30]. А. О. Терещук розглядувані злочини розуміє як негативне явище, яке являє собою порушення законів соціальної природи в частині економічних відносин власності і проявляється у вчиненні особами передбачених КК України посягань на порядок здійснення права власності та інших майнових прав шляхом застосування фізичного, психологічного або бінарного (змішаного) насильства щодо особи [209, с. 242].

У свою чергу, на думку С. І. Мінченка, корисливо-насильницькі злочини (у найзагальнішому розумінні) являють собою відносно масову злочинну діяльність певних членів суспільства. Явище корисливо-насильницької злочинності є структурною частиною більш загального класу явищ – злочинності як кримінальної активності членів суспільства та співвідноситься з нею як вид і клас. Досліджуваний різновид злочинності має корисливу сутність, що виявляється у корисливому цілепокладанні кримінальної діяльності. У прикладних інтересах первинної класифікації злочинності такий висновок має

важливе методологічне значення, бо, розглядаючи злочинність як різновид суспільно небезпечної діяльності певних членів суспільства, презюмується, що остання підпорядкована досягненню кінцевої мети. Корисливість об'єктивно відбиває предметну сутність і природу цієї діяльності, а значить, може виступати в ролі об'єктивного критерію класифікації злочинності [126, с. 42–44].

Зазначимо, що сам термін «корисливість» походить від базового, основного терміну «користь» [107; 105; 67; 49]. Сутність категорії, що відображається має в собі внутрішній зв'язок, принцип з правовим полем у державі. Тут маються на увазі такі суттєві атрибути матеріального світу й людського фактору, які потенційно набувають правового значення і потребують відповідного регулювання [122, с. 108]. Завдання держави полягає в тому, щоб створити адекватне до корисних потреб, інтересів суспільства й особи законодавче поле, у якому б корисливо-спонукальна сила людського фактору була рушієм економічного, суспільного й демократичного прогресу [121, с. 83].

У правничій літературі є чимало міркувань, пов'язаних із визначенням функціональних форм корисливості, що властиві як суб'єктам правовідносин, так і вихідним елементам, об'єктам власності, що знаходяться під охороною закону. Нарешті, така функція корисливості, яка знаходиться у взаємозв'язку з мотивом, метою посягань на чужу власність – має суто кримінальний зміст, оскільки, жодна протиправна корисливо-мотивована дія або бездіяльність не здійснюється поза формами корисливих інтересів, які залишаються в межах норм існуючого права [18, с. 17–18].

Проведений теоретичний аналіз терміну «корисливість» у структурі кримінологічної категорії «корисливо-насиленницька злочинність» закінчується міркуванням про нерухомого, потенційного носія внутрішньої причини певних видів сучасної злочинності й зовнішньої причини – корисливості предмета, який може стати метою злочину [198, с. 57]. Саме в цьому концептуальному підході до юридичної визначеності сутності терміну «корисливість» слід розуміти провідну тенденцію нинішнього етапу розвитку українського суспільства, у якому «...злочинність, – пише В. І. Шаkun, – набула більш корисливої спрямованості.

Відбувається процес витіснення зі сфери корисливої злочинності примітивного кримінального типу інтелектуальним злочинцем з новими високотехнічними способами і формами злочинної діяльності. Триває посилення кримінальної спрямованості в комерції. Це посилює процес інтелектуалізації і професіоналізації злочинності. Значні якісні зміни пов'язані з появою у кримінальному середовищі керівників-господарників, офіцерів, спеціалістів з технології та аналізу інформації, осіб, які досконало володіють зброєю» [240, с. 10].

Надавши характеристику першої (базової) категорії, відмітимо, що у кримінологічній класифікації злочинів, поряд із корисливими, вчені, окремим видом вирізняють і насильницькі. Кримінологи говорять про насильство як типову характеристику певного виду злочинності, переважно з корисливою мотивацією, зокрема, О. М. Джужа [111, с. 87], А. П. Закалюк [67, с. 73], О. М. Литвак [114, с. 48] та ін.

Фізичне насильство виражається в безпосередньому впливі на організм людини: заподіяння побоїв, тілесних ушкоджень, катувань різними способами (у тому числі із застосуванням зброї, інших предметів і речовин) тощо. Внаслідок фізичного насильства потерпілому завдається шкода здоров'ю і психологічні страждання. Психічне (психологічне) насильство полягає у впливі на психіку людини шляхом залякування, погроз (зокрема погроз фізичною розправою), щоб протидіяти опору потерпілого, або змусити вчинити певні дії [197].

Отже, фізичне й психічне (психологічне) насильство необхідно розглядати як два однорідні явища, а саме насильство – як їхню сукупність. Характерно, що засоби дії причинно обумовлюються цілями, а способи виконання (певна послідовність рухів, прийомів, фізично-мускульних зусиль злочинця) – об'єктивними умовами вчинення злочину. Зазначене дозволяє стверджувати про насильство як цілеспрямовану форму поведінки, що операційно здійснюється у фізичному та психічному (психологічному) впливі на тілесну і ментальну сферу особи. Незважаючи на те, що більшість насильницьких злочинів учиняється способом фізичного насильства, виключення психічного (психологічного)

насильства з кримінологічного аналізу механізму насильницької поведінки невинувато звучило б коло питань, що вивчаються. Злочинець, погрожуючи посяганням на фізичне благо іншої людини, намагається досягти своїх цілей щодо виконання чи невиконання потерпілим супроти його волі якихось дій. Причому необов'язково, щоб фізичне насильство чи погроза його застосування були самі по собі злочинні. Проте важливо, щоб злочинним було діяння в цілому.

Втім, хоч терміни «насильницькі злочини» та «насильницька злочинність» надійно закріпилися й широко використовуються у працях фахівців з наукових дисциплін кримінального циклу, проте, як указує О. М. Ігнатов, невизначеність у встановленні точного кола таких злочинних посягань існує й досі, що характерно не тільки для України [71].

Для цілей цього дослідження необхідно звернути увагу й на те, що теорія кримінального права майже не використовує поняття агресії. Загальновживаним є термін «насильство», що співвідноситься з «агресією» як вид і клас, проте має самостійне правове значення. Агресія часто асоціюється з негативними емоціями – такими як злість; з мотивами – такими як прагнення образити чи нашкодити; і також з негативними установками – такими як расові чи етнічні. Незважаючи на те, що всі ці фактори, безсумнівно, відіграють важливу роль у поведінці, результатом якої стає заподіяння шкоди, їхня наявність не є необхідною умовою для подібних дій.

Термін «ворожа агресія» застосовується до тих випадків прояву агресії, коли головною метою агресора є заподіяння страждань жертві. Особи які виявляють ворожу агресію, просто прагнуть заподіяти зло чи збиток тому, на кого вони нападають [14, с. 20].

Поняття «інструментальна агресія», навпаки, характеризує випадки, коли агресори нападають на людей, переслідуючи мету, не пов'язану з заподіянням шкоди. Інакше кажучи, для осіб, які виявляють інструментальну агресію, нанесення збитку іншим не є самоціллю [198, с. 63].

Проте, у механізмі вчинення злочинів досліджуваного виду злочинності, агресія є не лише інструментом досягнення мети, але й компонентом мотивації;

при цьому вона є складовим елементом складної системи способу злочину. Соціальна динаміка суспільного розвитку стереотипізує найбільш вигідні та ергономічні способи покращення матеріального становища. Відтак, матеріальні блага перетворюються у бажану ціль, причинно спонукають і спрямовують пошукову активність до віднаходження ергономічних засобів (форм поведінки) заволодіння ними [36, с. 16]. Для окремих громадян України, як і для іноземців таким прийнятним засобом виявилось насильство, що забезпечує швидке отримання вигоди. При цьому, прослідковується доволі стійкий зв'язок між корисливо-насильницькими діями іноземців, організованою злочинністю й кримінальним професіоналізмом, що лише додатково підтверджує необхідність негайного удосконалення запобіжних заходів.

Таким чином, насильство – це певний вид поведінки, що проявляється у формі дії, а не лише мотиву чи емоційного стану. Воно характеризується порушенням законних прав і свобод людини, має умисний характер та реалізується шляхом фізичного, сексуального, або психологічного тиску. Важливою ознакою насильства є застосування силової переваги, що спрямовується проти осіб, які мають обмежені можливості для самозахисту, наприклад, через вік, фізичний чи психічний стан або інші обставини, що ускладнюють їхню здатність до опору.

Системоутворюючою властивістю, що поєднує користь з насильницькими діями, виступає інваріантна кримінальна активність, у якій корисливий мотив визначає характер, зміст і природу, а насильницька форма реалізації конкретизує спрямованість злочинної діяльності.

Правовий зміст корисливого мотиву розкрито у роз'ясненнях Верховного Суду, й тлумачиться він як «бажання одержати матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди» [185]. Звідси випливає, що предметна сутність корисливих мотивів злочинної поведінки знаходить свій вияв

у незаконному досягненні матеріальної вигоди [107, с. 22–23].

Враховуючи геополітичні, міжнародні, військові та інші надзвичайні події (що сприяють нелегальній міграції та маргіналізації окремих етнічних груп), слід констатувати, що у сегменті корисливо-насильницької злочинності участь іноземних громадян прогнозовано збільшиться [160, с. 255]. Усе це дає нам підставу вважати, що під кримінально-протиправністю іноземців слід розуміти не відособлений, а специфічний вид злочинності, що складається з сукупності кримінально-караних діянь, вчинених іноземцями та особами без громадянства за певний період часу, та який характеризується власними кримінологічними особливостями, факторами, обставинами та показниками.

У юридичній літературі часто зазначається про загрозу національній безпеці, яку становить діяльність на території України угруповань, утворених за етнічною ознакою та екстремістської спрямованості, що сприяють ескалації жорстокості й насильства, дестабілізації внутрішньої соціально-політичної ситуації [33]. О. М. Бандурка та О. В. Тягло ще у 2010 році відзначали, що в Україні протягом останніх років різко зросла так звана «етнічна злочинність»: доля злочинів, вчинених різноманітними групами етнічних меншин, досягла 5 % від їх загальної кількості [4]. У цьому контексті, необхідно додати, що загалом термінологія етнічної злочинності вже багато років активно застосовується в практиці боротьби зі злочинністю і кримінологічній літературі. Однак, в межах нашого дослідження потребує певного уточнення.

По-перше, термін «етнічна злочинність» – умовний (операційний), що охоплює кримінологічну реальність, яка пов'язана з етнічним чинником і проявляється в механізмі злочинної діяльності, у формуванні кримінальних об'єднань, безпосередньо в учиненні кримінальних правопорушень. Іншими словами, ця дефініція ні в якому разі не стверджує наявності кримінального етносу, генетично «запрограмованого» на вчинення злочинів, але вказує на гіпотетичне існування кореляції (позитивних і негативних) між етнічними ознаками і злочинною поведінкою. Ключовими тут є особливості етнічної кримінальної психології.

По-друге, поняття етнічної злочинності фіксує протиріччя у взаєминах між представниками різних етносів, які реалізуються в кримінальній формі, наприклад, у вигляді масових заворушень, погромів, підпалів тощо.

По-третє, етнічна злочинність висловлює патологію відносин всередині етносу, коли жертвами стають співвітчизники правопорушників. Звідси сутність цієї злочинності можна охарактеризувати як масову кримінальну експлуатацію етнічної ідентичності. Експлуатація осіб завжди пригнічує їх волю, робить їх невольними, підлеглими волі інших, і об'єктами маніпулювання. Третя складова – етнічна ідентичність характеризується як вираження поляризації навколишнього світу по вектору «свої – чужі», «ми» і «вони».

З огляду на неоднорідність кримінологічної реальності, доцільно виділити три види етнічної злочинності: політичну, організовану і загальнокримінальну. Особливість політичної етнічної злочинності полягає в тому, що за етнічними проявами стоять інтереси етнократії – етнічних політичних еліт, які використовують міжнаціональні протиріччя у власних інтересах, розкручуючи механізм міжетнічної ворожнечі. Прихід до влади «етнократій» на хвилі етнічної політичної злочинності створює кримінальні політичні режими, яким чужі людські інтереси тих етносів, за чиї права вони виступали і боролися. Організована етнічна злочинність виражається в кримінальній діяльності злочинних співтовариств, сформованих за етнічною ознакою.

В. О. Тюнін відзначає, що їх традиційними сферами діяльності є: торгівля незаконними товарами (контрафактна алкогольна продукція, наркотичні речовини, зброя тощо), надання незаконних послуг (проституція, підпільний ігорний бізнес тощо), а також замовні вбивства та вбивства задля заволодіння майном потерпілого тощо [219].

Проте, на думку С. Л. Дьорова сфера кримінального бізнесу представників організованих груп і злочинних організацій, сформованих на етнічній основі, наступна: силова охорона незаконної підприємницької та господарської діяльності, вимагання, контрабанда сигарет та алкоголю, кримінальне рейдерство, наркозлочинність, незаконний обіг зброї, «викрадення та

перепродаж автомобілів», торгівля людьми, фінансові шахрайства, кіберзлочинність та інші тяжкі та особливо тяжкі злочини [56, с. 93].

Втім, О. О. Лесяк наголошує на тому, що основними сферами кримінальної активності сучасних етнічних злочинних угруповань є кримінальна (торгівля наркотиками, контрабанда, незаконний обіг зброї, вимагання, торгівля людьми, незаконна імміграція, експлуатація проституції, тероризм, піратство) та економічна (фінансові шахрайства, відмивання грошей, отримання шляхом підкупу державних контрактів на будівництво, імпорт сировини або товарів, що мають важливе значення для економіки). Крім того, значною мірою етнічні злочинні угруповання пов'язані з найважливішим сектором тіньової економіки – «чорним» ринком товарів і послуг [113, с. 200].

Етнічні зв'язки використовуються організаторами злочинної діяльності для згуртовування членів спільноти, вони ж полегшують конспірацію і захист кримінальних інтересів від дії правоохоронних органів. Це нерідко втілюється в побудові організації за родовим (сімейним) принципом.

Серед активних лідерів кримінального середовища, які зараховують себе до «зłodіїв у законі», частка «коронованих» представників Закавказзя – близько 50 % [164, с. 181–183]. Д. О. Луцкевич, аналізуючи криміногенну обстановку на території України, зазначає, що грузинські злочинні групи, в своїй більшості, віддають перевагу злочинам проти власності, а саме: 1) крадіжки з проникненням у житло; 2) крадіжки з автотранспортних засобів; 3) кишенькові крадіжки; 4) грабежі; 5) угони автотранспортних засобів (переважно елітних) [118]. На підтвердження, *правоохоронці Київської області затримали організовану групу, яка займалася розбоями і крадіжками по всій території України. Встановлено, що троє громадян Грузії систематично вчиняли крадіжки грошових коштів та ювелірних прикрас з приміщень і скоювали розбійні напади на громадян. Під час проведення обшуків правоохоронці виявили у чоловіків ювелірні прикраси, телефони, відмички, рації, знаряддя злому вікон і дверей, а також одяг і взуття, яку вони використовували під час злочинної діяльності. Повідомляється, що зловмисники затримані на території Одеси та Миколаєва. Слідчі дії тривають.*

Учасникам угруповання інкримінується скоєння кримінальних злочинів, за ст. 257 (бандитизм), ч. 5 ст. 185 (крадіжка) та ч. 4 ст. 187 (розбій) Кримінального кодексу України [22].

Злочинна активність представників різних етносів часто концентрується навколо своїх співвітчизників, які компактно проживають на території України, або прибувають в Україну з різними цілями. Ці особи нерідко стають жертвами своїх співвітчизників в таких злочинах як вимагання, грабіж, розбій, вбивство. До загальнокримінальної етнічної злочинності слід віднести злочини, що вчиняються на ґрунті ксенофобії [151, с. 136].

Акцентуємо увагу на тому, що такі види як політична, організована і загальнокримінальна етнічна злочинність мають стійкі зв'язки. Так, міжетнічні конфлікти призводять до зміцнення мафіозних відносин, криміналізації влади і суспільства; супроводжуються «спалахом» загальнокримінальної злочинності. Етнічні злочинні формування неминуче ускладнюють криміногенну обстановку на тій території, куди вони мігрують. Тому кримінологічна політика в сфері міжетнічних відносин повинна спиратися на комплексний аналіз етнічної злочинності. При визначенні антикриміногенної етнічної політики слід приділяти особливу увагу етнічним діаспорам. По-перше, життя і діяльність етнічних діаспор повинна постійно знаходитися в полі зору правоохоронних органів. По-друге, ні в якому разі не можна допускати потурання і безкарності по відношенню до правопорушників, до якої б національності вони не належали. По-третє, діяльність етнічних діаспор на території України слід ввести в правове русло [164, с. 181–183].

Щодо вчинення іноземцями корисливо-насильницьких злочинів у складі організованих груп, то така категорія кримінально-протиправних дій, апріорі становить підвищену суспільну небезпечність, оскільки заволодіння матеріальними благами здійснюється не інакше ніж через заподіяння фізичної шкоди. Насильницький вплив на потерпілого є необхідною умовою реалізації корисливої мети посягання. Тобто, підвищена суспільна небезпечність зумовлена

тим, що вони одночасно посягають на кілька об'єктів кримінально-правової охорони – на власність і особу (життя, здоров'я, особисту свободу тощо).

Розглядаючи систему і особливості складових характерологічних елементів корисливо-насильницьких злочинів С. В. Албул зазначає, що насильство, будучи єдиним способом реалізації корисливих спрямувань при здійсненні цієї групи злочинів, являє собою акт поведінки, який характеризується односторонньою деструктивною інтеракцією, спрямованою на протиправне вилучення чужого майна. При здійсненні корисливо-насильницьких злочинів насильство виявляється у формі фізичного, психічного або бінарного: психо-фізичного, фізично- психологічного, в залежності від домінації елементів. У свою чергу, фізичне насильство виступає у вигляді непрямого («ривок») і прямого, яке виявляється як кваліфіковане, або просте [1, с. 97]. Наприклад, для вчинення грабежу – насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, зокрема, легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, або інші насильницькі дії (завдання удару, побоїв, незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечним для життя та здоров'я в момент заподіяння [186].

Проте, не утворюють насильства при грабежі, дії щодо «хапання», «ривка» чи «висмикування» чужого майна (наприклад, сумки чи гаманця), оскільки винний за таких умов не застосовує насильство, а розраховує на несподіваність і раптовість своїх дій. Зазвичай у таких випадках фізичний вплив на тіло потерпілого є незначним і не завдає істотної шкоди його здоров'ю. Щодо погрози застосування насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, то слід зазначити, що це вже психологічне (психічне) насильство, яке полягає в залякуванні потерпілого негайним застосуванням до нього фізичних дій. Оцінка небезпечності насильства, що виявляється в погрозі, а звідси й розмежування грабежу та розбою, має ґрунтуватись не стільки на суб'єктивному сприйнятті небезпечності потерпілим, як на об'єктивних критеріях, зокрема на дійсному характері можливого насильства. Наприклад, якщо винний показує кулака чи замахнувся ногою, то це, безумовно, є погроза,

але її реалізація в ударах рукою чи ногою загалом не містить загрози життю та здоров'ю (грабіж), у свою чергу, демонстрація ножа або пістолета не викликає сумніву щодо небезпечності цих предметів для життя і здоров'я потерпілого (розбій) [135, с. 424].

Таким чином, на відміну від грабежу, для вчинення розбою характерне застосування насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, тобто, заподіяння потерпілому умисного легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення. До них слід відносити, зокрема, і насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо [186]. У свою чергу, погроза застосування насильства при розбої полягає в залякуванні негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого (погроза вбити, заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я чи незначною втратою працездатності, або вчинити певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки) [135, с. 424–426].

При цьому, КК України поняття нападу не містить, а у науці кримінального права його зміст уже протягом багатьох років лишається спірним. У постанові Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» напад було трактовано, як умисні дії, спрямовані на негайне вилучення чужого майна шляхом застосування фізичного або психічного насильства [186]. З кримінологічних позицій відмітимо, що напад може бути як відкритим (при зустрічному зближенні винного та потерпілого на вулиці, у переході, в під'їзді будинку чи у ліфті), так і таємним (із-за рогу, із засідки, із-за спини, на особу, яка спить тощо) [147, с. 33; 253, с. 3–8]. Для таких дій характерні раптовість, агресивність і швидкоплинність.

Щодо корисливо-насильницьких злочинів, пов'язаних із проникнення у житло чи інше володіння особи, то для них характерною ознакою є те, що зміст терміну «проникнення» розкривається через поняття «вторгнення». Одні вчені вважають, що слова «проникнення» і «вторгнення» можна вважати синоніми, інші – слова різні за значенням, оскільки з погляду лінгвістики «проникнути» означає «потрапити всередину», «подолати будь-яку перешкоду», а «вторгнутись» означає «увірватися», або «зайти насильно» [26, с. 116]. На наш погляд варто підтримати останню позицію, адже слово «вторгнення», походить від дієслова «вторгатися», що означає входити, вбігати, в'їжджати куди-небудь, пробиваючись силою через певну перешкоду, перепону [27; 28].

Під житлом слід розуміти будь-яке приміщення чи частину приміщення, що перебуває в постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від форми власності, пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб і використовується певною або разом з нею й іншими особами для проживання. Складовими частинами такого приміщення вважаються конструктивно пов'язані з ним інші приміщення, які забезпечують або створюють умови для користування житлом або використовуються особами, котрі в ньому проживають. Транспортні засоби, що обладнані для постійного чи тимчасового проживання в них (яхти, баржі, літаки тощо), а також причепа до транспортних засобів, які обладнані під житло і в яких постійно або тимчасово проживає особа, слід розглядати як житло особи (ст. 233 КПК України) [99].

Для проникнення в житло, інше приміщення або сховище характерні наступні ознаки:

- вчинення лише шляхом дії;
- спосіб проникнення: відкрите, таємне, шляхом обману;
- за фізичними параметрами проникнення – це фізичні дії людини, які можуть здійснюватися винним безпосередньо або опосередковано;
- незаконність [145, с. 81].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень, публікацій в медіа та статистичних даних засвідчив про випадки учинення іноземцями корисливо-

наси́льницьких злочинів поєднаних із проникненням у житло із застосуванням зброї або інших предметів, у тому числі тих, які можуть бути використані як зброя. Відповідне застосування створює реальну загрозу спричинення серйозної шкоди здоров'ю потерпілого, а в окремих випадках і більш тяжких наслідків – смерті. У свою чергу, потерпілий прагматично (а не уявно) усвідомлює настання суспільно небезпечних наслідків у разі невиконання вимог злочинців. Так, у с. Чорнобаївка Білозерського району Херсонщини під час обшуку одного з приватних домоволодінь було затримано вісім уродженців інших держав, підозрюваних у розбої віком від 28 до 45 років. Під час обшуку поліцейські виявили та вилучили саморобний вибуховий пристрій, автомат Калашнікова «АК-74У», снайперську гвинтівку, гвинтівку іноземного виробництва «ТІККА», три пістолети марки «Глок», пістолет Макарова та понад 500 набоїв до зброї, 6 гранат, глушники, тепловізори, прилади нічного бачення, військову форму, балаклави та грошові кошти, отримані злочинним шляхом, у сумі понад 36 тисяч доларів США [133].

Звертаючись до ч. 3 ст. 28 КК України, корисливо-наси́льницький злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувались у стійке об'єднання для вчинення злочинів, об'єднаних єдиним планом відомого всім учасникам групи, з розподілом функцій останніх. З цього визначення випливають наступні ознаки організованої групи:

1) за кількісним складом – це група з трьох і більше осіб (до яких відносяться і виконавці, і співучасники, і організатор). Така група вважається утвореною з моменту досягнення згоди та домовленості між її учасниками про вчинення першого злочину, а також за наявності планів щодо майбутньої злочинної діяльності [180];

2) попередня домовленість про вчинення хоча б одного злочину та згуртованість учасників, яка відбувається до початку вчинення злочину. Створення організованої групи передбачає певні дії щодо організації, формування, створення тощо стійкого злочинного об'єднання для здійснення

злочинної діяльності. Вказані дії за своїм змістом близькі до дій з організації злочину та включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл функцій та обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання [194, с. 48–49];

Слід зазначити, що основною метою організатора групи є утворення стійкого об'єднання осіб для здійснення злочинної діяльності у подальшому, забезпечення взаємозв'язку між діями його учасників, упорядкування взаємодії структурних частин. Керування організованою групою передбачає вчинення сукупності дій, що спрямовані на управління їх функціонуванням як стійких об'єднань осіб (забезпечення існування, відповідного рівня організованості, дотримання загальних правил поведінки і дисципліни; вербування нових учасників, розподіл або перерозподіл між ними функціональних обов'язків; планування конкретних злочинів і злочинної діяльності в цілому; організація заходів щодо прикриття останньої; вдосконалення структури об'єднання) та здійснення ними злочинної діяльності (визначення її мети і напрямів, конкретних завдань об'єднання, його структурних частин або окремих учасників, координація їхніх дій; ініціювання здійснення певного виду злочинної діяльності чи вчинення конкретних злочинів тощо) [32, с. 157];

3) стійкість (тобто створення групи для вчинення злочинів неодноразово або навіть одного злочину, якщо він потребує ретельної та довготривалої підготовки) [194, с. 50];

4) наявність єдиного плану для всіх учасників групи, який має бути розробленим хоча б у загальних рисах і учасники групи погоджуються його виконувати;

5) відповідно до плану злочинної діяльності існує розподіл функцій учасників групи;

6) всі учасники групи повинні бути проінформовані щодо цього плану та ознайомлені з ним [97].

Корисливо-насильницькій діяльності властива висока інтенсивність (від одного до декількох епізодів на місяць), особливо на початковому етапі, коли

особа чи група осіб вчиняють більш прості злочини (вуличні грабежі чи розбійні напади) і відповідно одержують невеликі доходи. Згодом, із придбанням злочинного досвіду, організатори групи ставлять більш складні завдання і при успішному їх вирішенні одержують значні доходи, довше і ретельніше готуються до наступних злочинів, що деякою мірою знижує інтенсивність злочинної діяльності, але підвищує її результативність і суспільну небезпеку. Така діяльність особи чи групи осіб переривається, як правило, лише у випадку її припинення: затримання й засудження злочинців до позбавлення волі. В інших випадках вона лише модифікується в залежності від умов протікання можливості прикриття її легальними видами підприємницької діяльності тощо [215, с. 38].

За географією поширеності злочинних угруповань за участі іноземців корисливо-наси́льницького спрямування можна виокремити наступні види:

- локальні (діють у межах одного району міста, одного міста або одного об'єкта економічної інфраструктури: в межах, наприклад, ринку, підприємства);
- регіональні (діють у межах області або району області);
- міжрегіональні (діють у межах території декількох областей або регіонів);
- національні (діють на території переважної більшості областей (територіальних одиниць) країни;
- транснаціональні (діють на території декількох країн світу) [106].

Предметом досліджуваних злочинів є майно. За цивільним законодавством України майном вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (ст. 190 Цивільного кодексу України) [232]. Відповідне майно на законній підставі належить власнику або особі, якій воно ввірене, перебуває у її віданні чи під охороною, має певну вартість і не належить особі, яка на нього посягає [96, с. 133–134]. З цього, доцільно визначити, що загалом, майно характеризується трьома основними ознаками: 1) фізичною, тобто сукупністю речей матеріального світу, які можна вилучити, привласнити, спожити, пошкодити, знищити; 2) економічною, або вартісною, грошовою; 3) юридичною: право на майно належить його власникові, фізичній чи юридичній особі, а для злочинця воно завжди є чужим [95, с. 155–156].

За правовим режимом (ступенем оборотоздатності) майно поділяється на: речі, що вільно обертаються у цивільно-правовому обороті; майно, вилучене із вільного цивільного обороту. У Цивільному кодексі України визначено презумпцію вільної оборотоздатності (вільного відчуження або переходу в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином) майна, за винятком випадків обмеження оборотоздатності майна [231, с. 167–168]. Перелік майна, що вільно перебуває у цивільному обороті, закріплений ст. 179–198 Цивільного кодексу України [232].

Підсумовуючи вищевикладене, пропонуємо усі корисливо-насильницькі злочини, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп в Україні, за родовим об'єктом класифікувати наступним чином:

1) злочини проти життя та здоров'я особи: умисне вбивство з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України); насильницьке донорство вчинене щодо особи, яка перебуває в матеріальній залежності від винного (ч. 2 ст. 144 КК України) [222; 225];

2) злочини проти волі, честі та гідності особи: незаконне позбавлення волі або викрадення людини з корисливих мотивів (ч. 2, 3 ст. 146 КК України); торгівля людьми (ст. 149 КК України); використання батьками або особами, які їх замінюють, із застосуванням насильства чи погрозою його застосування малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ч. 2, 3 ст. 150-1 КК України). Так, *В Офісі генерального прокурора повідомили про викриття організованої групи і повідомлення про підозру трьом її членам за фактами викрадення та незаконного позбавлення волі людини, розбою та вимагання. За даними слідства, троє іноземців на початку лютого 2021 року у м. Києві викрали та незаконно позбавили волі громадянина іноземної держави. Тримавши його у гаражному приміщенні, застосовували насильство, наносили тілесні ушкодження, здійснювали опіки кінцівок та статевих органів, вимагаючи від нього передати їм 40 тисяч доларів США. Отримавши вказане майно та два мобільні телефони, вони продовжили вимагати вже 100 тисяч доларів США, погрожуючи застосувати до потерпілого насильство. Правоохоронцями проведено обшуки у*

домоволодіннях, гаражних приміщеннях та транспортних засобах членів організованої групи [30];

3) *злочини проти власності*: грабіж поєднаний з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства (ч. 2 ст. 186 КК України), розбій (ст. 187 КК України), вимагання (ст. 189 КК України). Так, у Києві затримали злочинне угрупування, яке викрадали та катували людей, вимагали гроші шляхом погроз та шантажу. За даними Національної поліції України, до складу групи входили троє іноземців-братів. Зловмисники ретельно готувалися до вчинення злочинів: спочатку обирали жертву, розробляли чіткий план її викрадення, підшуковували приміщення, де утримували та катували. Кінцевою метою фігурантів було отримання коштів. Це злочинне угрупування спеціалізувалось на викраденні, катуванні та вимаганні великих сум грошей у вихідців з арабських країн. У Києві вони насильно посадили іноземця в автомобіль, привезли у підвальне приміщення на території гаражного кооперативу в Оболонському районі столиці, де били та знущалися. Усе це вони знімали на відео для подальшого шантажу. Згодом відібрали ключі від його автомобіля та квартири, де забрали \$40 тис. Відібравши ще \$5 тис. та мобільні телефони у потерпілого, вони відпустили чоловіка із вимогою передати їм \$100 тис., погрожуючи фізичною розправою у разі невиконання умов [29];

4) *злочини у сфері господарської діяльності*: протидія законній господарській діяльності учинена з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднана з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна (ч. 2, 3 ст. 206 КК України); протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації учинене з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна (ч. 2 ст. 206-2 КК України);

5) *злочини проти громадської безпеки*: бандитизм, учинений з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб задля

заволодіння чужим майном чи правом на нього (ст. 257 КК України) [98]. Так, *поліція Полтавщини затримала іноземців, які викрали та майже тиждень незаконно утримували фермера з Пирятинщини. Викрадачі вимагали від чоловіка кошти, а також переписати на їхню користь бізнес і нерухоме майно* [156];

б) *злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту*: угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна поєднаний з насильством, який не є (або є) небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (ч. 2, ч. 3 ст. 278 КК України); незаконне заволодіння транспортним засобом поєднане з насильством, що не є (або є) небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (ч. 2, ч. 3 ст. 289 КК України) [20; 72; 223];

7) *злочини проти громадського порядку та моральності*: втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією із застосуванням чи погрозою застосування насильства (ч. 1, 2 ст. 303 КК України) [221].

Допоміжні кримінальні правопорушення (зокрема, злочини) направлені на підготовку та забезпечення тих чи інших умов організованої корисливо-насильницької злочинної діяльності, або окремих її епізодів. Наприклад, це може бути незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України), у тому числі розкрадання в різних формах вогнепальної зброї, бойових припасів чи вибухових речовин (ст. 262 КК України), примушування до виконання чи до невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України), викрадення документів, штампів і печаток (ст. 357 КК України), підробка й використання їх для майбутніх корисливо-насильницьких злочинів (ст. 358 КК України) тощо.

До супутніх пропонуємо віднести ті злочини, що виходять за рамки цілей злочинної групи і відбуваються попутно, з урахуванням кримінальної ситуації (наприклад, умисне знищення або пошкодження майна під час розбійного нападу). Також сюди можна віднести окремі злочини, які безпосередньо не пов'язані з корисливо-насильницькою діяльністю, але відбуваються окремими

учасниками злочинної групи з різних мотивів (хуліганство, контрабанда тощо) [33 с. 82; 215, с. 44–47].

Зазначені теоретичні положення дають підстави сформулювати визначення організованої корисливо-насильницької злочинності іноземців як *суспільно-небезпечного, крайнє негативного, антисоціального явища відносно неправомірного збагачення осіб, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави, особами без громадянства, що проявляється у вчиненні ними кримінальних протиправних діянь з корисливими мотивами поєднаних із застосуванням чи погрозою застосування насильства у складі трьох і більше осіб, що становить загрозу безпеці держави.*

Організована корисливо-насильницька злочинність іноземців складається із загальної кількості злочинів, учинених в Україні не тільки в теперішній час, а й у минулому та тих, які ймовірні в майбутньому. З урахуванням цього, можна говорити про тенденції такої злочинності. Зауважимо, що надаючи відповідне визначення, ми усвідомлюємо певною мірою умовність і притаманну, як і будь-якому визначенню, неповноту, адже воно дійсне на даний момент часу, саме для стану даних реалій і рівня знання про них, що вже через певний проміжок часу неминуче зазнає змін. Проте, поняття організованої корисливо-насильницької злочинності іноземців має принципове значення для подальшого її вивчення, оскільки дає змогу виокремити із загальної структури злочинності ту її частину, яка відображає специфіку входження іноземців до злочинного середовища на території України, зокрема: 1) наявність об'єднань осіб в організовані групи та злочинні організації для систематичного зайняття кримінально-протиправною діяльністю; 2) вилучення великих доходів та їх «відмивання», а також використання частини цих доходів для відтворення кримінальної діяльності; 3) розділ сфер та територій впливу та прагнення до їх розширення; 4) наявність корумпованих зв'язків в органах державної влади як засобів нейтралізації різних форм соціального контролю та створення спеціальних систем захисту.

РОЗДІЛ 2.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІНОЗЕМЦЯМИ У СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУП В УКРАЇНІ

2.1. Стан та тенденції корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп

Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень є однією зі складових цілісної системи запобігання [188; 108]. Її зміст та структура не співпадає з кримінально-правовою чи криміналістичною моделлю. Наприклад, за кримінально-правового підходу основна увага зосереджується на аналізі складу кримінального правопорушення в єдності чотирьох його елементів: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта і суб'єктивної сторони. Тобто, діяння загалом аналізується як відносно ізольований акт винного порушення кримінальної заборони. Втім, з кримінологічного – злочинна дія розглядається, по-перше, в контексті одночасно умов зовнішнього для суб'єкта середовища і характеристик самого суб'єкта; по-друге, не як одномоментний акт, а як певний процес, що розгортається у просторі і часі. Ці два аспекти аналізу мають не лише теоретичне, але й практичне значення. Крім цього, кримінально-правовий аналіз дає можливість визначити систему ознак, необхідних і достатніх для визнання того, що особа здійснила діяння, передбачене конкретною нормою КК України, і підлягає кримінальній відповідальності. У свою чергу, кримінологічний підхід спрямований на виявлення та усунення причин і умов (детермінантів), особливостей характеристик особи, що вчиняє кримінально-протиправні дії, соціальних наслідків злочинної (девіантної) поведінки. Це дає змогу реально зрозуміти, що потрібно здійснити для запобігання вчинення нових кримінально-правових деліктів особою і вчинення подібних іншими особами; які конкретно

заходи у межах закону доцільно обрати стосовно винного з метою припинення небажаних соціальних наслідків вчиненого тощо [213, с. 177–179].

Щодо категорії стану як елемента кримінологічної характеристики варто зауважити, що у філософському значенні вона визначається як сукупність ознак і суттєвих якостей явища. Проте, як зауважує Б. М. Головкін, серед кримінологів не існує єдиного підходу щодо обсягу цього поняття. На початковому етапі формування категоріально-понятійного апарату кримінологічної науки під станом злочинності розумілася кількість злочинів і осіб, які їх вчинили на певній території [36, с. 54]. Згодом таке визначення зазнало критики у зв'язку із фактичним збігом за обсягом із поняттям рівня злочинності, що дало підстави піддавати сумніву доцільність його використання при статистичній характеристиці злочинності. На схвалення й підтримку заслуговує думка вітчизняних учених, які визначають, що стан злочинності характеризують кількісні і якісні показники, зокрема, рівень, структура, динаміка, коефіцієнт, географія [3, с. 52–56; 107, с. 44–45].

Водночас слушним є зауваження вчених-кримінологів, що «коефіцієнти – це складова частина (показник) рівня окремого виду злочинів у відносних величинах, а тому вони повністю охоплюються цим поняттям і не потребують окремого розгляду» [36, с. 142]. Структура злочинності «...має розкривати її склад, поширеність та співвідношення між складовими видами злочинних проявів, їх вчинення у конкретних умовах простору (території) та часу, за визначальних ознак злочинних діянь та осіб, які їх вчиняють» [68, с. 161]. Динаміка злочинності – це показник, «...що відображає зміни рівня, інтенсивності, структури, структурних елементів останньої та будь-яких інших її ознак протягом певного часу, періоду. Показником динаміки злочинності є, як правило, темп, алгоритм зміни її кількісних значень (їхнє збільшення або зменшення) порівняно з даними періоду, взятого для порівняння» [68, с. 169].

До основних показників динаміки відносять: а) рівень ряду – це показник абсолютної величини, рівня певного періоду, що відображений у конкретному ряді; б) абсолютний приріст (зниження) – це різниця між рівнями минулого та

попереднього періодів, відображена в абсолютних показниках; в) темп росту (зниження) – відсотковий показник рівня минулого періоду до рівня попереднього, що береться як базовий (ланцюговий спосіб); г) темп приросту (зниження) – відсотковий показник відношення приросту (зниження) всіх наступних рівнів ряду до першого, що визначений як нерухомий базовий (базовий спосіб) [70].

Отже, формування комплексу заходів щодо запобігання злочинності неможливе без отримання обміркованого аналізу й використання достовірних даних про її поточний стан та тенденції. Актуальність і масштабність вирішення зазначеного завдання пов'язана принаймні з двома групами взаємозумовлених причин. Перша полягає у наявності вкрай негативних тенденцій злочинності в Україні в період з початку 90-х рр. минулого століття і до теперішнього часу, що супроводжується наростанням фактичного відставання можливостей правоохоронної системи від розвитку злочинності. Останнє відбувається як через об'єктивні закономірності розвитку суспільства, так і через недоліки та прорахунки систем забезпечення діяльності правоохоронних органів, що зумовлює надвисокий рівень латентності, безкарність винних та в цілому неспроможність правоохоронних органів у сучасних умовах ефективно протидіяти злочинності. Друга, відповідно, полягає у необхідності розроблення нової концепції (програми) протидії злочинності (у тому числі окремим її видам), що враховує високий рівень криміналізації, можливості держави і суспільства здійснювати протидію кримінальним проявам, помилки і недоліки попередніх концептуальних підходів до реалізації тощо [11, с. 207].

Протягом останніх декількох років криміногенна ситуація в державі дещо покращилася, але залишалася складною [92; 93; 172; 178; 182]. Упродовж 2018-2024 рр. у ЄРДР було зареєстровано понад 2 405 486 кримінальних правопорушень (з них 8 344 – було учинено іноземцями). Організована злочинність має кримінальну субкультуру (систему звичаїв, традицій, ритуалів), переважно замкнуту ієрархічну побудову з чіткою вертикаллю, а їх злочинна діяльність є динамічною [59, с. 3]. З огляду на показники офіційної статистики

(зокрема, Офісу Генерального прокурора, Національної поліції та Служби безпеки України помітною є тенденція до зростання кількості виявлених організованих груп і злочинних організацій: 2014 року – 185, 2015 – 135 (-27,0 %) 2016 – 136, 2017 – 210 (+35,2 %), 2018 – 288 (+27 %), 2019 – 293 (+1,7 %), 2020 – 377 (+22,2 %), 2021 – 499 (+24,4 %), 2022 – 360 (-25,7 %), 2023 – 494 (+27 %), 2024 – 663 (+43 %). І хоча у 2014-2015 та 2022 рр. кількість виявлених правоохоронцями України організованих груп і злочинних організацій скоротилася з 185 до 135 (-27,0 %) та 499 до 360 (-25,7 %) відповідно, то в наступні роки спостерігалось інтенсивне збільшення, яке досягнуло показника у 663. За 2014-2024 рр. було виявлено 274 злочинних організацій, у тому числі у 2014 р. – 7, 2015 р. – 1, 2016 р. – 4, 2017 р. – 5, 2018 р. – 12, 2019 р. – 16, 2020 р. – 21, 2021 р. – 45, 2022 р. – 40, 2023 р. – 51, 2024 – 72 [92].

Корисливо-насильницькі злочини розміщені у різних розділах Особливої частини КК України та відображаються у статистичній звітності з часу введення у дію сучасних форм такої звітності, тобто, з 2013 р. Водночас, державна статистика не містила і не містить окремо кількісні та якісні дані про такі злочини учинені іноземцями у складі організованих груп. Тому на підставі аналізу оприлюдненої інформації щодо кількості підозрюваних іноземців у вчиненні корисливо-насильницьких злочинів у співвідношенні із даними загальної кількості виявлених в Україні організованих груп та організацій, сформованих на етнічній основі, із міжнародними та транснаціональними зв'язками та у співставленні із емпірикою отриманою з аналізу вивчених матеріалів кримінальних проваджень розпочатих за фактом вчинення особами, які не перебувають у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав злочинів проти життя та здоров'я, волі, честі та гідності особи, власності, у сфері господарської діяльності, проти громадської безпеки, руху та експлуатації транспорту, громадського порядку й моральності, нами було сформовано відповідні показники щодо стану, структури, динаміки та географії досліджуваної злочинності та відображено інші її кримінологічно важливі показники [165].

Доводиться констатувати, що на тлі загального скорочення показників кримінальної активності, спостерігалися як позитивні, так і негативні тенденції, щодо організованої корисливо-насильницької злочинності за участі іноземців, зокрема, у 2014–2015 рр. кількість виявлених правоохоронцями організованих груп та злочинних організацій сформованих на етнічній основі скоротилася з 18 до 13 (–27,0 %), а в наступні роки (2016–2024 рр.) зросла у 3 рази порівняно з показником 2015 р. Особливо інтенсивне збільшення спостерігалось у 2020 р. (36; +64,2 %), 2021 р. (38; +65,8 %), 2022 р. (27; +51,9 %) та зафіксовано відповідну тенденцію в 2023 (29; + 55,4) й в 2024 р. (32; +62,4 %). Серед усіх злочинних угруповань сформованих на етнічній основі майже абсолютну більшість (у середньому 94,8 %) становили організовані групи, а на злочинні організації припадало лише 3,4 % таких угруповань [93].

Власне сам показник зареєстрованих корисливо-насильницьких злочинів учинених іноземцями у складі організованих груп в Україні після збільшення з 293 (у 2018 р.) до 337 у 2019 р. (+13,0 %) у наступні роки поступово зменшувався, до 208 в 2020 р. (–35,7 %), 185 у 2021 р. (–11,1 %), особливо суттєво у 2022 р. – 57 (–72 %) і станом на 2024 р. дорівнює 32, що менше ніж у попередньому році на 50,8 % та в 10 раз менше за інтенсивністю показників 2018-2019 рр., серед яких абсолютну більшість складають: умисні вбивства з корисливих мотивів (13 – 1,4 %), незаконні позбавлення волі, або викрадення людей (61 – 6,4 %), торгівля людьми (22 – 2,3 %), грабежі (565 – 54,2 %), розбої (213 – 16,2 %), вимагання (57 – 6 %), бандитизм (34 – 3,5 %), незаконні заволодіння транспортними засобами (152 – 13,8 %). Виявлено 627 іноземців, які відзначились у груповій корисливо-насильницькій злочинності, під час вчинення тяжких (58,5 %) та особливо тяжких злочинів (32,4 %) [172; 178].

Щодо злочинів проти життя та здоров'я особи. Загальний стан можна оцінити як сприятливий, оскільки протягом 2018-2024 рр. мало місце зменшення чисельності найбільш небезпечних видів посягань цієї спрямованості – умисних вбивств з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України). Якщо в 2018 р. їх було зареєстровано 10, то у 2019–2024 рр. – 4, тобто у 9 раз менше у розрахунку

на кожний рік (частка з усіх групових корисливо-насильницьких посягань учинених іноземцями складає 1,3 %).

Щодо злочинів проти волі, честі та гідності особи. Найбільш поширеними з них є незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України). Число таких випадків після сплеску у 2019 р. з 8 до 20 (у 2,6 разів більше показника попереднього року) у 2020 р. зменшилося до 10 (у 2 рази порівняно з 2019 р.), але у 2021 р. знову майже подвоїлось (19), а в наступні роки мало різку тенденцію до скорочення: 2022 р.: 4 (–3,5 %); в 2023-2024 рр. (2). Упродовж аналізованого періоду злочини такого виду складали в середньому 6,4 % від усіх посягань цієї категорії. Кількість випадків торгівлі людьми (ст. 149 КК України) у 2018–2024 рр. становила в середньому 3-6 фактів на рік. Несприятливим є помітне зростання чисельності таких діянь (8) у 2019 рр.

Щодо злочинів проти власності. Протягом 2018-2024 рр. тенденція до переважного зростання грабежів і розбоїв – змінилася на тенденцію їх суттєвого скорочення. Число грабежів (ст. 186 КК України) після збільшення у 2019 р. з 147 до 204 (+ 28 %) у наступний рік зменшилось на 50,7 % і в 2020 р. дорівнювало 97, у 2021 р.: 83 (– 64 %); 2022 р.: 21 (–87,5 %); 2023-2024 рр.: 15 (–92 %). Тобто чисельність грабежів за останні декілька років зменшилась у 9,6 разів, проте, їх частка серед усіх корисливо-насильницьких злочинів учинених іноземцями у складі організованих груп продовжує займати лідерські позиції (54,2 %).

Динаміка розбоїв (ст. 187 КК України) була загалом подібною до динаміки грабежів. У 2019 р. їх кількість зросла з 54 до 55 (+ 1 %), проте, у наступні роки, мало місце щорічне зменшення чисельності цих посягань (2020 р.: 46 (–18 %); 2021 р.: 44 (– 20,7 %); 2022 р.: 8 (–83,8 %); 2023–2024 рр.: 5 (–87,2 %). У останні півтора роки аналізованого періоду зафіксовано 14 розбійних діянь, що в 3,9 рази менше, ніж у 2019 р. Частка таких посягань серед усіх злочинів цієї спрямованості у 2018–2019 рр. коливалася в межах 15-16,2 %, а в наступні роки зменшилася до 5 %.

Чисельність випадків вимагання (ст. 189 КК України) на початку аналізованого періоду була значно меншою, але порівняно з іншими корисливо-

насильницькими злочинами нестабільною. У 2018 р. обліковано 13 таких фактів, у 2019 р. їх число зменшилося до 6 (–52 %), у наступному році збільшилось до 15 (+23,4 %), а в 2021 р. зменшилось на 7,6 % і становило 12. У 2022 р. мало місце зменшення цього показника до 8 (–38 %). Їх частка серед усіх досліджуваних посягань складає 6 %.

Щодо злочинів проти громадської безпеки. Кількість фактів бандитизму (ст. 257 КК України) була меншою порівняно із грабежами та розбійними нападами, але більш стабільною, порівняно із попередніми видами корисливо-насильницьких посягань, зокрема, залишалось незмінною в межах 10 випадків у 2018-2021 рр, а в 2022 р. зменшилось до 1 (–90 % до попередніх років). Загалом їх частка у організованій корисливо-насильницькій злочинності іноземців складає 3,5 %.

Щодо злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту. Чисельність незаконних заволодінь транспортними засобами поєднаних з насильством, що не є (або є) небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (ч. 2, 3 ст. 289 КК України) у 2018–2022 рр. постійно зменшувалася. Упродовж 2018-2020 рр. показник відзначився незначним скороченням: 2018 р. – 46; 2019 р. – 36 (–25 %), а в подальшому суттєво зменшувалася й в 2020 р. дорівнював 29 (–20 %), у 2021 – 26 (–27 %), у 2022 – 13 (–74,2 %), що менше, ніж у попередньому році на 52,4 % та в 3,5 рази нижче показника 2018 р. Відповідна частка злочинів у досліджуваних категорії злочинності складає 13,8 %.

Щодо інших корисливо-насильницьких злочинів. Низькими є показники виявлення багатьох інших корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп в Україні. У державній статистичній звітності не було виявлено жодного зафіксованого випадку щодо насильницького донорства вчиненого щодо особи, яка перебуває в матеріальній залежності від винного (ч. 2 ст. 144 КК України); використання батьками або особами, які їх замінюють, із застосуванням насильства чи погрозою його застосування малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ч. 2 ч. 3 ст. 150-1 КК України); протидії законній господарській діяльності учиненої з погрозою

вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднана з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна (ч. 2 ч. 3 ст. 206 КК України); протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації учиненого з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна (ч. 2 ст. 206-2 КК України) та в цілому залишають бажати кращого показники щодо виявлення та розкриття корисливо-насильницьких злочинів учинених іноземцями, у тому числі щодо торгівлі людьми (ст. 149 КК України), втягнення осіб в заняття проституцією або примушування до її зайняття із застосуванням чи погрозою застосування насильства (ч. 1 ч. 2 ст. 303 КК України) [165].

Отже, проаналізовані офіційні статистичні дані дали змогу з'ясувати рівень поширення й динаміку корисливо-насильницьких злочинів учинених іноземцями у складі організованих груп за останні 10 років. Водночас наведених вище даних і сформульованих нами висновків недостатньо для того, щоб отримати цілісну картину стану досліджуваної злочинності. Необхідно додатково розкрити низку якісних показників у тому числі і зазначити про її латентність. Однак зробити це на основі узагальнення офіційних статистичних даних неможливо: по-перше, як вже було зазначено, офіційна статистика не виділяє в окрему групу корисливо-насильницькі злочини учинені іноземцями у складі організованих груп; по-друге, вона не фіксує цілої низки показників, які в загальній структурі злочинності відіграють другорядну роль, однак є досить важливими для розробки заходів протидії й запобігання організованим злочинності, у тому числі утвореній на етнічній основі. У зв'язку з цим, подальша наукова розвідка буде ґрунтуватись на даних, які були отримані в результаті вивчення матеріалів кримінальних проваджень, на висновках, зроблених іншими науковцями, експертами та спеціалістами, а також на результатах проведеного соціологічного опитування.

Наступним елементом кримінологічної характеристики є *ціна* злочинності, яка відображається у такому її додатковому кількісно-якісному показнику, як

соціальні наслідки, зокрема, реальна шкода, заподіяна суспільним відносинам, що також виражається в економічних та інших витратах суспільства, пов'язаних з протидією злочинності [142]. Тобто, прямий збиток майнового (матеріального) характеру обчислюється у грошовому виразі. До непрямого збитку належать кошти, що витрачаються державою на боротьбу зі злочинністю, і вартісний вираз її негативних соціальних наслідків (зниження продуктивності праці, додаткове навантаження на інститути соціалізації і ресоціалізації тощо) [154].

Варто відмітити, що в Україні, показники роботи з відшкодування шкоди, завданої внаслідок злочинної діяльності організованих груп і злочинних організацій протягом декількох останніх років суттєво коливалися, але загалом покращилися. Наприклад, якщо сума відшкодованих матеріальних збитків у 2013 р. становила 50,1 млн грн, то в 2021 р. вона зросла на 50,7 % до 334,2 млн грн. Відповідно до цього, якщо у процесі кримінальних проваджень стосовно злочинів, вчинених організованими групами і злочинними організаціями у 2013 р. було накладено арешт на майно на суму 534,7 млн грн., то у 2021 р. на суму 2 млрд 13,9 млн грн. [93, с. 135].

Взагалі, матеріально опосередкована ціль визначає характер засобів, що конкретизуються у способах і знаряддях виконавчих дій. Уже на етапі готування разом із постановкою цілі злочинці обирають шлях досягнення кінцевого результату, тобто усвідомлюють інструментальну форму (модель) поведінки (насиленницьку) [107, с. 98]. Постає питання: від чого залежить вид застосованого насильства (фізичного чи психічного)? Думаємо, від суб'єктивної значущості майна, що стає предметом цілі.

Предметом злочинного посягання у досліджуваній категорії злочинності зазвичай були готівкові кошти та ювелірні вироби (80,4 %), одяг (зимові хутрянні шапки, дублянки зі шкіри та хутра тощо) – 0,8 %, мобільні телефони, планшети – 27,6 %, аудіо-, відео- та інша побутова техніка – 17,3 %. Новітньою рисою таких злочинів стало заволодіння правовстановлюючими документами (8,5 %) та цінними паперами (12,3 %), що притаманно незаконному позбавленню волі та викраденню людей, а також вимаганням. Аналіз значень показників викраденого

дає підстави додатково розподілити корисливо-насильницькі злочини за мірою вигідності (доходності) на дві умовні групи: високодоходні і низькодоходні. Загальний обсяг збитків по кримінальних провадженнях становив до 10 тис. грн – у 16,7 %, до 100 тис. грн – у 30,5 %, до 1 млн грн – у 37,6 %, понад 1 млн грн – у 15,2 %.

На загальносуспільному рівні до соціально-економічних втрат, спричинених корисливо-насильницькою злочинністю іноземців, можна віднести частку ресурсів, втрачених через злочинні дії, а також значні фінансові витрати населення, бізнесу та державних установ на заходи безпеки. Це, зокрема, витрати на технічні засоби охорони матеріальних цінностей, придбання громадянами засобів особистого захисту, витрати на медичну допомогу постраждалим, а також численні соціальні виплати, зокрема компенсації потерпілим, допомога особам з інвалідністю та підтримка родин загиблих, що стали жертвами злочинних посягань [36]. Соціокультурні наслідки слід розглядати в історичному континіумі та кризь призму сьогодення, що призводить до інституціоналізації корисливого насильства та формування субкультури щодо незаконного збагачення на території нашої держави.

Доводиться констатувати, що для корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп характерний знарядійний спосіб виконання кримінально карних дій, зокрема, за допомогою холодної та вогнепальної зброї (при цьому у 84 % застосована чи використана зброя була отримана (здобута) незаконним шляхом)). Відмітимо, що лише з початку року з незаконного обігу вилучено понад 2,5 тис. одиниць вогнепальної зброї, з них 146 одиниць автоматичної, 696 – нарізної зброї, 179 гранатометів. Також працівниками поліції було вилучено 1245 одиниць переробленої на вогнепальну зброї та понад 3 тис. гранат [64]. Однак і цих невтішних даних не достатньо, враховуючи реальні масштаби незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями на території нашої держави.

Географічні аспекти дослідження організованої корисливо-наси́льницької злочинності іноземців дозволяють сформулювати погляд на регіон як територіальну систему, в якій специфіка взаємодії природного середовища і функціонально пов'язаних підсистем виробництва, розселення, інфраструктури і життєдіяльності населення зумовлює територіальну неоднорідність соціальних, зокрема криміногенних процесів, та стає їх факторами.

Представники етнічних груп зазвичай концентруються у великих містах з їх більш широким спектром економічних можливостей, не осідаючи на тривалий час у прикордонні. Проте, сегмент іноземної злочинності не знає географічного обмеження, а спостерігається в усіх областях держави. Наразі в засобах масової інформації часто можна натрапити на інформацію щодо виявлення корисливо-наси́льницької діяльності організованих груп за участі іноземців у всіх регіонах України [130; 132; 146; 220; 227]. Однак, інтенсивність розповсюдження дозволяє дійти висновку про стійку тенденцію до вчинення злочинів саме у центральних, західних та південних (за виключенням окупованих територій) областях [19; 21; 73; 226].

Водночас, протягом 2021–2024 рр. помітне зменшення кількості заяв та повідомлень відбулося у Чернігівській (–17,4 %), Харківській (–15,7 %), Сумській (–14,5 %), Херсонській (–29,7 %), Запорізькій і Миколаївській (в обох: – 36,2 %) та в Дніпропетровській (–14,0 %) областях. Однак, в зазначених регіонах злочинних діянь не поменшало, а, можливо, навіть побільшало, але виявляти і тим більше фіксувати у зв'язку з активними бойовими діями стало складніше, а в окремих випадках не є можливим.

Аналіз кримінальних проваджень та публікацій в медіа, засвідчив, що попри всі зовнішні та внутрішні чинники у різних регіонах держави, саме Житомирська, Київська, Одеська та Закарпатська області стають найбільшими центрами скупчення іноземних громадян, які переслідують кримінальні цілі [161, с. 59].

Виявлена диспропорційність просторового розвитку в межах держави дає підстави припускати, що існують відмінності військових, надзвичайних та

соціально-економічних умов, що відображається на специфіці взаємопов'язаних урбанізаційних, міграційних та демографічних процесів, які й формують криміногенний потенціал окремого регіонального простору.

Аналіз місць учинення злочинних діянь слід доповнити топографічною ідентифікацією осередків із підвищеним ризиком віктимізації. Секторальний підхід дає змогу умовно поділити соціальний простір на кілька територіальних категорій: 1) житлові приміщення, які використовуються для постійного або тимчасового проживання та зберігання матеріальних цінностей (квартири, будинки, гуртожитки, готелі); 2) прибудинкові території та спільні зони в житлових будівлях (двори, під'їзди, ліфти, сходові клітки); 3) громадські місця, зокрема вулиці, площі, парки та сквери; 4) дорожні зони; 5) малолюдні або віддалені території (ліси, посадки, водойми, урвища, пустирі тощо).

Умовно «дрібні» грабежі, розбої та незаконні заволодіння транспортними засобами, найчастіше вчиняються на ділянках та проїжджих частинах загального користування та транспортних майданчиках (56,4 %), у парках (13 %), на ринках (17 %), поблизу під'їздів багатоквартирних житлових будинків та станцій залізничних вокзалів (20,2 %), а найбільш поширені серед «високодохідних» посягань, зокрема, бандитизм і незаконне позбавлення волі та викрадення людини, навпаки, частіше відбувається у житлових та інших приміщеннях.

Аналіз емпіричного матеріалу довів, що акти корисливо-насильницької поведінки іноземці у складі організованих груп вчиняли приблизно з однаковим рівнем інтенсивності протягом року, переважно з 16.00 до 22.00 год – 37 %, з 10.00 до 16.00 год – 28,6 %, з 6.00 до 10.00 год – 1,8 %.

Проте, зважаючи на помилки і прогалини як у статистичній звітності так і в діяльності правоохоронних органів, і бездіяльності громадян, загальнодоступні цифри й відсотки на сьогодні – це лише орієнтовний показник криміногенної обстановки. В. І. Поклад, слушно відмітив, що латентність істотно спотворює статистичні дані про кримінологічну ситуацію, реальний стан, структуру, характер, динаміку злочинності, про розмір і характер завданої шкоди; зменшує ступінь достовірності прогнозів; перешкоджає реалізації принципу

невідворотності відповідальності; підриває авторитет правоохоронних органів; перешкоджає ефективній протидії зростанню злочинності; знижує антикримінальну активність громадян; негативно впливає на економічне життя країни [155]. Як відзначають О. В. Калиновський та В. В. Ремський, етнічна злочинність характеризується високим рівнем латентності, особливо та, що пов'язана з організованою злочинністю і, що фактично не дає нам змоги оцінити реальні масштаби їх злочинної діяльності на території України [74].

Під латентною (від лат. *latens* (*latentis*) – прихований)) злочинністю в кримінології розуміють сукупність злочинних діянь, що були реально вчинені, але не були відображені в державній статистичній звітності щодо злочинності, і не розслідувалися у встановленому законодавством порядку. Це найбільш загальне визначення латентної злочинності, побудоване на основі ознаки, притаманної всім латентним злочинам [101]. У криміналістиці – це сукупність невиявлених та нерозкритих кримінальних правопорушень. У процесуальному – це сукупність кримінальних правопорушень, вчинення яких не спричинило юридичних наслідків – внесення відомостей до ЄРДР у порядку кримінального судочинства [49, с. 52; 67; 105; 107, с. 44–45; 109, с. 151–152; 110, с. 18; 173].

Латентна злочинність поділена на дві частини: 1) прихована злочинність, інформація щодо якої не надходила до правоохоронних органів [104, с. 89], не виявлена правоохоронними органами в силу специфіки самих кримінальних правопорушень, соціально-правової пасивності населення [238] тощо (природна латентність); 2) прихована злочинність, у випадках, коли кримінально-карані діяння виявляються працівниками органів кримінальної юстиції, але з різних причин не знаходить свого відображення у статистичних звітах та кримінальному переслідуванні, тобто так звана «штучна латентність» [248].

Досліджувані корисливо-насильницькі злочини учинені іноземцями у своїй більшості залишаються латентними, оскільки інформація про кримінально-протиправні дії: а) ігнорується та не вноситься до ЄРДР; б) за фактом їх вчинення виносяться необґрунтовані постанови про закриття кримінальних проваджень; в) відомості про злочини вносяться до ЄРДР, але з помилковою кваліфікацією

(навмисно, або недбало). Крім цього, було з'ясовано, що оперативні працівники під час розробки організованих груп не звертають належної уваги на національний склад організованої групи, а в подальшому й слідчі, отримавши такі матеріали, вчиняють аналогічно. Відповідно реєстрація таких організованих груп за етнічним складом нівелюється. Ще однією негативною умовою є той факт, що у розробці етнічної організованої групи реально задокументувати частіше вдається лише одну особу, яка в подальшому одноосібно і визнає вину (зазначена ситуація характерна для злочинних груп ромської, азербайджанської та грузинської національностей). Окрім вже перерахованих недоліків, значний відсоток становить не реєстрація організованих груп за етнічними показниками, коли, наприклад, є інші, такі як корупційні чи транснаціональні зв'язки, хоча група виражена явно національним складом [195, с. 243–244].

Зважаючи на подібні факти, що мають місце у практиці органів досудового розслідування, слід погодитись із думкою Ю. О. Стрелковської про те, що статистичні показники відображають не стільки реальний стан злочинності на певній території, скільки ефективність діяльності самих правоохоронних органів [205]. Поряд із цим, проведеним анкетуванням слідчих та оперативних працівників було підтверджено, що коефіцієнт латентності вчинення корисливо-насильницьких злочинів організованими злочинними групами та злочинними організаціями є досить високим, як для тих суспільно-небезпечних діянь, і, за оцінками практичних працівників становить: 1:10 – 38,5 %; 1:20 – 29,5 %; 1:50 – 17 %; 1:100 – 10 %; більше ніж 1:100 – 5 %.

Правоохоронці в більшій мірі переконані у природній латентності цього явища та зазначають про небажання громадян звертатися до правоохоронних органів із заявами та повідомленнями про злочини, що обумовлюється страхом і хибним переконанням про відсутність будь-якого захисту. Особливо це стосується осіб, що колись були (або нині є) пов'язані із криміналітетом, а також жертв-іноземців, які займаються підприємницькою діяльністю, зокрема, у сфері споживчого ринку, транспортними перевезеннями, готельно-ресторанним бізнесом тощо. Зазвичай, «покровительство» їм надають самі етнічні злочинні

формування, що складаються в основному з вихідців країн пострадянського періоду (зазначили 80 % опитаних).

Отже, під станом організованої корисливо-насильницької злочинності іноземців пропонуємо розуміти сформовану в узагальнених оцінках кількісних та якісних характеристик інформаційну модель суспільно небезпечного явища, що відбиває внутрішні і зовнішні взаємозв'язки, закономірності функціонування й основні тенденції розвитку.

Означений стан загострюється зацікавленістю потерпілих (криміналітет, або вихідці з однієї етнічної групи) у збереженні «таємниці» вчиненого щодо них кримінально-протиправного діяння, або небажанням повідомляти про злочини, зокрема, через страх, зневіру тощо (тобто природна латентність), що поєднується «штучною» латентністю створеною правоохоронцями та органами статистики (недбалість, корумпованість, бажання створити статистичну «картинку», у тому числі продемонструвати вдавано високий рівень запобіжної діяльності тощо), що сукупно приховує реальну кримінологічну проблему та зменшує ефективність боротьби з організованою злочинністю.

З метою зменшення рівня латентності необхідно вжити низку заходів, зокрема: 1) офіційно закріпити перелік кримінально караних діянь, які необхідно кваліфікувати як вияви корисливо-насильницької поведінки; 2) внести зміни до КК України, доповнивши його окремою статтею, що передбачатиме кримінальну відповідальність за створення організованої групи чи злочинної організації іноземцями або за їх участі; 3) доповнити офіційно затверджені форми Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі та Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, відповідними розділами, які враховують попередні названі нами позиції; 4) розробити методичні рекомендації, які спрямовані на впровадження максимально чіткого та єдиного для всіх правоохоронних структур алгоритму збору, обробки та фіксації інформації про факти корисливо-насильницьких злочинів учинених іноземцями у складі організованих груп.

Впровадження перелічених вище заходів (детальніше про них буде зазначено у наступному розділі) має стати першим етапом реалізації широкомасштабної державної програми боротьби із організованою злочинністю в Україні.

2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення корисливо-насильницьких злочинів іноземцями у складі організованих груп

Для входження України до європейської спільноти необхідна державна політика, що забезпечуватиме не тільки своєчасне реагування правоохоронних органів на кожний факт вчинення кримінального правопорушення, але й вжиття ефективних запобіжних заходів. Початку етапу з організації запобігання, завжди буде передувати етап встановлення детермінації.

Загальнофілософське поняття детермінізму відображає залежність певних речей у їх існуванні, а також їх трансформацію під впливом певних чинників, тобто будь-яких інших явищ (подій, процесів). Таке співвідношення детермінації пов'язане з уявленням про закономірний характер існування і зміни дійсності, адже саме поняття закономірності підтверджує ту думку, що все існуюче і все виникаюче у світі зумовлено стійкими й діючими чинниками [107, с. 39]. У зв'язку із розвитком наук цей термін еволюціонував та дещо змінив свій початковий зміст. У сучасному розумінні – це вчення про загальну зумовленість явищ. Це визнають усі. Як визнають і те, що вихідними принципами детермінізму є зв'язок і взаємодія.

На думку вітчизняного кримінолога А. П. Закалюка, у найзагальнішому значенні детермінація відображає діалектичну суттєву властивість реального буття – загальний зв'язок, взаємозалежність та взаємообумовленість предметів, явищ процесів», а «детермінація злочинності – це вся сукупність явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона взаємопов'язана та якими вона обумовлена

[67, с. 184]. Причини та умови злочинності не випадковий механічний набір детермінант, а система, яка становить цілісність взаємодіючих підсистем та елементів, розташованих у певній ієрархії та підрядності рівнів. Причини – це явища (системи), що породжують інші явища (системи) – наслідок [188, с. 66].

Причинами всієї злочинності є ті явища і процеси, з якими пов'язана закономірність виникнення та існування негативного явища загалом. Відповідно, причинами конкретного злочину є ті явища і процеси, які, порівняно з іншими, що наявні і взаємодіють, створюють більш високу ймовірність здійснення кримінально-протиправного діяння конкретною особою за певних обставин.

Американський кримінолог Ларрі Дж. Сігел (Larry J. Siegel), концепції причин злочинності класифікує таким чином: теорії схильності індивіда до вчинення злочину (які пояснюють вчинення особою злочину у зв'язку з власним вибором поведінки, психологічними, або біологічними (чи за сукупності) відхиленнями)); теорії, що обґрунтовують вчинення злочину, засновуючись на соціології або політичній економії (відповідно до них злочин є функцією структури, процесу або конфлікту в соціальному житті) і теорії, що поєднують, або інтегрують різні підходи до причинності злочинності в єдиний комплексний та еволюційний погляд на злочинність [252, с. 95–328].

Однак, причинність вужча за детермінізм, оскільки відображає зв'язок між явищами тільки в певному відношенні, спрощуючи їх загальну взаємодію [188, с. 89–92]. Виявлення причин конкретного злочину означає виявлення факторів, що відіграють роль у його механізмі. Взаємозв'язок і взаємозалежність факторів, що детермінують окремі злочинні діяння свідчить про множинність як причин злочинності, так й індивідуальної злочинної поведінки (мотиви, потреби, інтереси, почуття, ціннісні орієнтири, звички тощо). Тому, сфера дії причин – це насамперед стадії мотивації і прийняття рішення, визначення мети та засобів її досягнення [211, с. 372–373].

Причини відрізняються від умов злочинності, під якими розуміється комплекс явищ, що не породжують злочинність, але впливають на неї та сприяють її виникненню й існуванню. Критичним є твердження, що причини та

умови є тотожними поняттями, хоч у деяких випадках причина злочинності може виступати умовою і навпаки. Взаємодія умов та причин побудована за типом детермінації минулого теперішнього. Залежно від цього, умови поділяються на дві групи: а) умови виникнення (формування) причини; б) умови забезпечення результативного процесу заподіяння [111, с. 146].

Варто додати, що кримінологи, окрім причин та умов, виділяють ще й кореляцію, функціональний зв'язок, а також зв'язок станів. Наприклад, А. Ф. Зелінський пропонує у кримінологічних дослідженнях використовувати чотири види зв'язків: генетичний (причинний), зв'язок станів, розвитку і взаємодії [69, с. 34–36]. А. П. Закалюк виокремлює корелянти злочинності й детермінанти іншого (не кореляційного) зв'язку, у тому числі й функціональну залежність [68, с. 185–192]. Це зв'язок відповідності, більш або менш синхронної взаємозалежності декількох явищ один від одного. У цьому зв'язку синтезуються необхідність і випадковість, можливість і дійсність, причини і наслідки, визначеність і невизначеність, однозначність і неоднозначність [159].

Детермінанти (причини та умови) злочинності традиційно поділяють на: соціальні, економічні, політичні, культурно-виховні, організаційно-управлінські тощо. Належність детермінанти до тієї чи іншої сфери визначається її сутністю, яка відповідає основному змісту суспільних відносин цієї сфери. Залежно від зв'язку з волею суб'єкта – об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні причини і умови існують незалежно від волі і свідомості людей (історично зумовлений рівень розвитку суспільства, стихійні лиха й інші надзвичайні явища природи тощо). Суб'єктивні причини та умови напряму залежать від діяльності людей, вони є здебільшого результатом недоліків цієї діяльності (прогалин, прорахунків, помилок, упущень) [212, с. 273].

М. В. Підболячний запропонував сукупність детермінантів, що впливають на корисливо-насилені злочини, які вчиняються етнічними організованими злочинними групами поділити на загальні, тобто викликані суперечностями в соціально-економічному розвитку суспільства, недоліками соціально-культурної та духовної сфери життєдіяльності, й безпосередні, що зумовлені

індивідуальними та морально-психологічними факторами, які впливають на злочинну поведінку етнічних організованих груп і спонукають на вчинення корисливо-насильницьких злочинів окремо взятих осіб [148, с. 11].

Одночасно, акцентуємо увагу на тому, що західна теоретична соціологія побудована на засадах макро- та мікрорівневих інтерпретацій соціуму, коли в першому випадку наголос робиться на організації і функціонуванні суспільства як єдиного цілого (макрорівень), а в другому – на дослідженнях й тлумаченні дій індивіда (мікрорівень). В українській філософсько-соціологічній літературі також найпоширенішим є системний підхід, однак із виокремленням трьох рівнів аналізу: в ньому макро- і мікрорівні доповнюються мезорівнем, або середньою ланкою. Виходячи з цих міркувань, суспільство як система структурно складається із людей в цілому (макрорівень), соціальних спільнот з утвореними ними соціальними інститутами (мезорівень) та індивідів (мікрорівень) [234, с. 149–151]. Остання концепція дає змогу здійснити поділ системи причин та умов (детермінант), корисливо-насильницьких злочинів учинених іноземцями у складі організованих груп на три рівні:

I) *макрорівень* (у суспільстві загалом) – це ті соціальні явища і процеси, які зумовлюють корисливо-насильницьку злочинність та є похідними від причин й умов злочинності загалом у країні;

II) *мезорівень* – серед окремих груп іноземців;

III) *мікрорівень* – детермінанти в механізмі індивідуальної кримінально-протиправної поведінки осіб, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав.

На мезо- та мікрорівні фактори, що детермінують злочинність іноземців, пропонуємо класифікувати на ті, що не пов'язані та пов'язані з особою злочинцем. Друга група включає причини та умови, що впливають на формування особистості до виникнення конкретних обставин, що сприяли приїзду в Україну; причини та умови, що діяли у конкретній життєвій ситуації та визначають факт і цілі прибуття; обставини, що впливали на особистість після приїзду до країни.

Аналізуючи взаємозв'язок між зовнішньою міграцією та злочинністю іноземців і апатридів, ми схилиємося до того, що імміграційні процеси належать до фонових для злочинності явищ, позаяк вони не можуть розглядатися як суто причина злочинності, оскільки контингент іммігрантів не весь криміногенний, та не всі з представників імміграційних течій на стадії переїзду переслідують виключно кримінальні цілі. При цьому, статистична (кореляційна) залежність між зовнішньою міграцією та станом злочинності із синхронними і пропорційними змінами одночасно в обох явищах також відсутня. Водночас, 42 % з опитаних працівників міграційних служб та правоохоронних органів України відмітили необхідність вжиття додаткових заходів щодо контролю за міграційними процесами, а також 60 % пропонує підвищити рівень міжвідомчої взаємодії підрозділів Національної поліції у реалізації означеного питання. На думку більшості опитаних респондентів, серед обставин, що впливають на рівень злочинності іноземців перше місце займає все ще існуюча відносна «прозорість» кордонів України (52,6 %), на другому – невлаштованість іноземних громадян (відсутність заробітку та частково житла) (18,5 %), на третьому – особливості іноземців та осіб без громадянства (національні та релігійні ознаки) (16,2 %). Серед спеціальних факторів, не пов'язаних з особою злочинця, доцільно виділити вдале геополітичне розташування України, наявність великої кількості об'єктів для можливого злочинного посягання, у тому числі активний розвиток підприємств, установ, організацій, швидка їх релокація тощо.

Усвідомлюючи, що проблема організованої корисливо-насильницької злочинності іноземців загалом в Україні є комплексною, багатовекторною та структурною, на її існування впливає цілий комплекс детермінант. Об'єднавши рівні детермінації, нами було виокремлено основні групи причин та умов вчинення таких кримінально-протиправних дій, зокрема: *військово-політичні, соціально-економічні, організаційно-правові та морально-психологічні.*

Військово-політичні. Фактори, що мають місце в цій сфері, спричиняють значний вплив на діяльність із запобігання злочинності через політико-правові

ідеї, які за своєю суттю формують кримінологічну політику, визначають її цілі, завдання, форми і методи їх розв'язання. Тривалий час розвиток запобігання злочинам не визнавався пріоритетним у державі. Фактично, з часів здобуття Україною незалежності, формування кримінологічної політики було занедбано [23]. Надалі, розпочата війна росії проти України ще більше позначилась на політичній, економічній, соціально-психологічній сферах держави й розпочала нову еру міжнародних конфліктів, посилила дію наявних у безпековому середовищі негативних чинників і запустила додаткові руйнівні тенденції, порушивши міжнародно-правові засади світового порядку [159, с. 120].

Загострення міжнаціональних та політичних конфліктів, військові та інші надзвичайні події призвели до різкого збільшення масштабів вимушеної як внутрішньої, так і зовнішньої міграції, що позначались на організованій злочинності, у тому числі за участі осіб, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав та ускладнила боротьбу з нею [108, с. 522–523; 140, с. 19–20].

Не останню роль в системі детермінант організованої етнічної злочинності відіграють зовнішні фактори (міграційні процеси). Детермінація злочинності серед іноземців визначається привабливістю саме певного регіону для міграції туди представників різних етнічних спільнот з кримінальними цілями. Крім того, вона сприяє прихованню слідів торговців людьми під час перевезення їх до місця призначення, а також детермінує процеси формування мережі розповсюдження заборонених законом товарів [62, с. 325–326]. Необхідно додати, що на фоні поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19 та повномасштабної війни між Україною та рф, що спричинила масову евакуацію жінок та дітей, суттєво підвищився рівень віктимності суспільства. Окремим доволі важким психологічним чинником для переселенців виявляється втрата ними житла та праці, у тому числі труднощі у релокації, що детермінує ефекти соціальної дезорганізації [10, с. 249].

Війна стала довгостроковим чинником впливу на національну безпеку нашої країни в усіх її сферах. Віднині – це частина української політичної,

економічної, воєнної та соціальної реальності [55, с. 98]. Пошук нових шляхів і відповідей на виклики зумовлює створення механізму відновлення України від наслідків війни. Такий механізм має передбачати протидію загрозам у всіх сферах, зокрема, безпековій, соціальній, інформаційній, етнокультурній, екологічній тощо. Водночас, доводиться констатувати, що на сьогодні не розроблена єдина програма державної політики в галузі запобігання злочинності, зокрема, організованій та корисливо-насильницькій. Основоположний принцип про запобігання як головний напрям протидії злочинності не вийшов поки за межі декларативного. Внаслідок цього, нині, в країні відсутня злагоджена система органів, які здійснюють запобіжну діяльність. Наслідком дії військових та політичних факторів став як суто економічний ефект, що виразився в різкому загостренні всього блоку економічних проблем, так і зниження здатності держави забезпечувати свою безпеку, зокрема внутрішню, а також соціальний резонанс від цих наслідків.

Соціально-економічні. В результаті посилення дії військово-політичних детермінантів соціально-економічні процеси, дедалі більше продовжують ставати неконтрольованими та набувають криміногенних й інших антисуспільних рис. Поступово відбувається трансформація культурних взаємин у бік вседозволеності та насильницьких форм поведінки. Не останню сприяючу роль у цьому процесі для іноземних громадян відіграють відносно відкритість кордонів, незахищеність бізнесу, нерозвиненість інфраструктури тощо [159].

Бідність притаманна будь-якій економічній системі, її прояви помітні в усіх без винятку країнах. Різниця полягає в масштабах бідності, її глибині і динаміці поширення [78, с. 34]. Вимушені міграційні процеси, зазвичай, пов'язані з втратою колишнього соціального статусу, житла, роботи, а у місцях нового проживання іноземці нерідко опиняються у важких економічних та соціальних умовах, що ускладнює процес їхньої адаптації. Зважаючи на це, специфіка соціально-економічних детермінантів організованої корисливо-насильницької злочинності осіб, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав, полягає в соціальній базі, тобто в особах,

які виявилися незатребуваними у позитивних сферах суспільства та вирішили долучитися до кримінальної активності вже існуючих в державі злочинних груп (у тому числі міжнародних та транснаціональних), або об'єднуватись у нові (створювати) такі групи для задоволення особистих викривлених потреб.

Необхідно вказати, що в Україні різка зміна соціально-економічної формації й відповідно виникнення нових форм господарських відносин дозволило багатьом особам набути власність за рахунок приватизації та переділу комунального й державного майна, що неминуче призвело до різкого соціального розшарування суспільства. На фоні «первинних цінностей» ринкового суспільства (легалізація джерел доходів, свобода підприємництва, обмеженість державного контролю і впливу на діяльність суб'єктів комерційних структур, розшарування суспільства на багатих і бідних) зародилися такі негативні явища, як розчарування більшості населення в майбутньому, зневіра щодо спроможності влади захистити громадян від натиску злочинності, деградація та розлад моральних норм поведінки, агресивність, а також підвищена корисливість. Криміналізація буденної свідомості суспільства, встановлення спотвореної шкали цінностей сформували психологію необхідності швидкої наживи, що набуло особливо загрозливої насильницької форми [58, с. 129].

Водночас, проріхи в правовому регулюванні та зловживання в економічній сфері (наявність прогалів у законодавстві та протиріч між нормативними актами, їх величезна кількість, порушення при видачі та розпорядженні цільовими кредитами та позиками, оборотними коштами клієнтури; незаконне переведення в готівку коштів тощо) призвело до можливості не лише отримати, а й приховувати доходи, у тому числі одержані незаконним шляхом, що спровокувало латентність корисливо-насильницьких злочинів учинених у самому злочинному середовищі.

Таким чином, з процесом приватизації державного майна, комерціалізації банківської діяльності, лібералізації зовнішньоекономічної діяльності тощо

можна пов'язати новий етап ще більш якісного генезису та переутворення організованих угруповань.

Негативним фактором залишається суттєве переважання обсягу імпорту над обсягом експорту та збереження негативного сальдо зовнішньоекономічного балансу, що сприяє витісненню з українського ринку вітчизняних виробників [93, с. 30]. Спостерігається присутність кримінально-орієнтованих іноземців в найбільш прибуткових сферах підприємницької та іншої комерційної діяльності. Наприклад, азербайджанська діаспора контролює ринки сільськогосподарської продукції, вірменська – товарний ринок гастрономічних товарів, китайці панують на ринку товарів, вироблених в Китаї, в'єтнамці превалюють на ринку промислових швейних виробів, в тому числі спортивних товарів, представники Північного Кавказу контролюють горілчаний, автомобільний, бензиновий ринки, електропобутової техніки та будівельних матеріалів тощо. У свою чергу, виникнення нових господарських відносин (операцій) та шару заможних громадян розширило сегмент корисливо-насилювальних злочинів, оскільки, окрім суто вчинення таких злочинів, як вже було зазначено, виник попит щодо усунення конкурентів або захисту від них, використання одних кримінальних структур для захисту від інших, кредитування економічних операцій їх коштів, здобутих злочинним шляхом тощо.

Організаційно-правові. Одна з провідних причин учинення корисливо-насилювальних злочинів та умов існування організованої злочинності за участі іноземців полягає в прорахунках (й дуже істотних) стратегії і тактики запобігання цьому деструктивному явищу.

По-перше, на сьогодні немає досконалої правової бази боротьби із організованою злочинністю. На думку М. О. Семенишина, одним із недоліків нормативно-правового характеру, є відсутність на законодавчому рівні чіткої спеціалізації правоохоронних і контролюючих органів, відсутність належної взаємодії та координації правоохоронних органів, недосконалість моніторингу криміногенної ситуації та її оцінки. Як наслідок, у діяльності зазначених правоохоронних органів з'явилась апатія; посилилась корислива спрямованість,

зумовлена відсутністю соціальної справедливості в оцінці результатів їх діяльності та невідповідність заробітної плати витратам та ін. Крім того, в умовах реформування правоохоронних органів більша частина кадрових працівників покинула службу й перейшла на бік криміналітету. Все це в кінцевому результаті «розв'язує» руки особам, які схильні до вчинення тяжких злочинів у складі групи, а також укріплює їх антисуспільну впевненість про безкарність, або неможливість притягнення їх до кримінальної відповідальності у найближчій перспективі [196, с. 211].

Своєю чергою, одним із недоліків законодавчої сфери, є відсутність у Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [177] (призначення якого не лише в офіційному визначенні етимологічного значення основних термінів, які стосуються організованої злочинності, а у визначенні головних напрямів загальнодержавної політики та організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю, що передбачає формування і подальшу реалізацію правової концепції запобігання злочинам), чітко визначеної системи суб'єктів із зазначенням сфери їх діяльності, а також компетенцією. Власне тому, до означеного Закону вже давно назріла потреба у внесенні численних змін та доповнень, насамперед, щодо самого поняття «організованої злочинності» (ст. 1), мети (ст. 2), завдань (ст. 3), у тому числі, стосовно визначення законодавства про боротьбу з організованою злочинністю (ст. 4), системи органів, які її здійснюють (ст. 5), а також щодо використання негласних співробітників (ст. 12), інформаційного забезпечення (ст. 19), контролю і нагляду за виконанням законів у сфері боротьби з організованою злочинністю (розділ VIII) тощо.

Водночас, ще одним суттєвим фактором правового характеру активізації діяльності організованої корисливо-насиленої злочинності іноземців є відсутність у КК України спеціальної норми, що відображала б кримінально-правову охорону суспільних відносин від поширення злочинного впливу та особливу суспільну небезпеку учинення таких злочинів особами, що не перебувають у стійкому правовому зв'язку з Україною, проте які наважуються

на вчинення кримінально-протиправних дій на її території та по відношенню до її громадян. Авторські пропозиції щодо вдосконалення норм кримінально-правового та інших галузей законодавства буде представлено у наступному розділі монографії.

По-друге, заклики до посилення боротьби з організованою злочинністю, на практиці не підкріплюються в організаційно-ресурсному та управлінському співвідношенні, зокрема, прослідковується недостатній рівень внутрішньої взаємодії між підрозділами Національної поліції та міжвідомчої співпраці з МВС України й іншими інституціями сектору безпеки. До того ж рівень ефективності міжнародного співробітництва з питань профілактики злочинності іноземців (за 10-бальною системою) більшістю опитаних правоохоронців (65 %) був оцінений як середній і нижчий за середній. До зазначеного переліку варто також віднести: а) недостатній рівень розкриття злочинів; б) тривалі терміни розслідування; в) помилки у кваліфікації злочинів.

Серед конкретних недоліків у правоохоронній діяльності, які виступають своєрідною умовою існуванню організованої злочинності за участі іноземців, належать: а) недостатньо цілеспрямований пошук осіб – можливих учасників організованого злочинного угруповання, зокрема в місцях виконання покарань; б) слабка оперативна робота з контролю за діяльністю лідерів злочинних угруповань, недосконалі тактичні прийоми документування їх діяльності; в) недостатнє технічне забезпечення правоохоронних органів, а також випадки зради з боку окремих правоохоронців [59, с. 163].

Доводиться констатувати, що підготовка не всіх правоохоронців повною мірою відповідає вимогам часу, оскільки одночасно із відтоком кваліфікованих кадрів, збільшується кількість молодих фахівців, які не мають відповідного досвіду та необхідної правової бази знань, що у свою чергу, доповнюється частими змінами керівництва [85], неукomплектованістю кадрів і, як наслідок, підвищенням нерівномірного навантаження. З одного боку непідготовлені слідчі та безвідповідальні прокурори за сприянням окремих осіб начальницького складу, звикли до шаблонних методів у розслідуванні й частого формального

закриття кримінальних проваджень, або у разі неможливості розкриття злочину до зміни кваліфікації останнього, що теж врешті-решт зводиться до закриття, а з іншого – негативно на діяльність правоохоронців впливає і недостатній правовий та соціальний захист поліцейських.

Іншою суттєвою умовою, що з одного боку сприяє, а з іншого – підсилює суспільну небезпечність способів вчинення корисливо-насильницьких злочинів іноземцями у складі організованих груп в Україні, є недоліки в роботі оперативників щодо виявлення та дозвільної системи правоохоронних органів щодо забезпечення недопущення незаконного зберігання зброї.

Ситуація ускладнюється відсутністю абсолютного обліку та реєстрації з моменту перетину іноземцями та особами без громадянства державного кордону та контролю за пересуванням країною. Головною причиною слабого нагляду службовців за дотриманням міграційного законодавства є їх корупційна вмотивованість, безвідповідальність, несумлінне ставлення до своїх службових (посадових) обов'язків, а також недоліки міграційного законодавства.

Крім цього, під час опрацювання матеріалів оперативно-розшукових справ нами було виявлено недостатній контроль правоохоронних органів за особами, звільненими з установ виконання покарання та органів пробації за іноземцями, яким призначено покарання не пов'язане з позбавленням волі. У цьому контексті слід особливо відмітити і таку умову яка передбачає низький антикриміногенний суспільний потенціал, мова йде не лише про зниження довіри до правоохоронців, але й про послаблення толерантного ставлення громадян до правоохоронної діяльності та її результатів. Більшість населення України незадоволена діяльністю судів, органів прокуратури і, особливо, антикорупційних органів [53].

Протягом року з моменту повномасштабного військового вторгнення суди розглянули набагато менше кримінальних проваджень у порівнянні із минулим періодом. Серед факторів, що могли вплинути на зниження відсотку показників, слід розглядати такі, як: 1) тимчасова окупація окремих територій України; 2) активні бойові дії; 3) вимушене переміщення людей тощо. До прикладу, ті потерпілі, які опинилися на тимчасово окупованій території України, не можуть

повідомити про ті чи інші випадки кримінальних правопорушень. До того ж значна частина людей, яка мешкала поблизу активних бойових дій, виїхала за межі України, що також вплинуло на динаміку звернень в правоохоронні органи, участі в процесуальних діях, явки у судові засідання.

Встановлено, що населення країни переважно з довірою ставиться до Державної прикордонної служби, Національної гвардії України, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Збройних сил України, тобто державних інституцій, не наділених значними владними повноваженнями стосовно громадян. Низький рівень довіри населення до більшості органів державної влади негативно позначається на стабільності суспільно-політичної ситуації в країні, становить соціально-психологічне підґрунтя для протестних дій. Це сприяє зменшенню авторитету державних органів, призводить до падіння рівня громадської дисципліни в суспільній свідомості, створює «моральні підстави» для невиконання рішень і вимог державних органів [93, с. 20–21].

В межах визначення основних організаційно-ресурсних умов необхідно зазначити і про недостатню кількість технічних засобів. Враховуючи те, що частка корисливо-насильницьких злочинів вчиняється іноземцями на відкритому просторі, зокрема, на вулицях і прибудинкових територіях переважно в темний та нічний час доби, важливість удосконалення технічного оснащення територій (освітлення, сигналізаційний комплекс, безперервне відеоспостереження тощо) не викликає сумнівів.

Морально-психологічні. Мотивація приїзду особи, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав та осіб без громадянства виступає своєрідною узагальнюючою характеристикою особистісних причин та умов поведінки, оскільки включає потреби, що визначають приїзд, характеризує зміст та гостроту проблемної ситуації, що стимулює приїзд, а також визначає поведінку приїжджаючого й, відповідно підлягає кримінологічному аналізу в рамках виявлення причинного комплексу учинення іноземцями корисливо-насильницьких злочинів у складі організованих груп.

Негативний психологічний клімат, розбіжність групових норм із громадськими, проблеми адаптації, конфлікти і напруженість у спілкуванні – це не повний перелік причин відхиляючої поведінки іноземців, які мають своєю базою мікросередовище [200, с. 28]. Специфіка морально-психологічних причин та умов вчинення злочинів полягає у індивідуально-психологічних протиріччях суб'єкта, що складається у сукупності з криміногенною мотивацією особистості, поєднаної з схильністю до тяжких форм насильства та фронтальною ситуацією, що передбачає вплив групи (зокрема, етнічної) на індивіда. Особа яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав може увійти у злочинне середовище як добровільно, так і через примус. Вивчення динаміки груп показує, що одні з них відразу сформувалися як групування, що переслідують злочинні цілі, інші трансформувались у стійкі злочинні групи та злочинні організації із простих антигромадських, або етнічних.

В. І. Шакун вже акцентував увагу на тому, що мігранти, які не змогли адаптуватися до нової соціальної спільноти, відрізняються більш низькою мірою включеності в систему суспільних відносин та швидше, ніж інші, можуть вступити в конфлікт із суспільством, зокрема, у формі протиправної поведінки [239, с. 16]. Причому в подальшому в одних іммігрантів, які, наприклад, обрали злочинні методи отримання доходу, це може стати нормою життя, і тоді вони приєднуються до групи професійних злочинців, а інші можуть відмовитися від злочинної діяльності через стабілізацію економічного та соціального становища, а також улаштування у місцевому соціокультурному середовищі.

За нашим кримінологічним спостереженням, іноземці в Україні, з одного боку, відчують страх і невпевненість, пов'язані, зокрема, мовним бар'єром, втратою звичного спілкування, атмосфери взаємодії з різними службами та установами, а з іншого, – на їх поведінку суттєво починає впливати відчуття свободи від неформального соціального контролю у життєвому середовищі. Загалом, девіантна поведінка у кримінально не орієнтованих іноземців, виникає насамперед тоді, коли суспільно прийняті та задані цінності не можуть бути досягнуті у новому суспільстві. Тобто, ворожа мотивація починає виникати коли

такі особи не можуть психологічно поєднати цінності своєї країни з цінностями країни у якій перебувають (конфлікт внутрішніх цінностей). Крім того, зміна психологічної установки та вироблення антисоціальної позиції здатна підмінити навіть спочатку існуючі позитивні цілі і вона можлива на різних етапах, починаючи від в'їзду, включаючи етап адаптації та працевлаштування. З тими самими обставинами пов'язується і підвищена віктимність іноземців.

Отже, дослідження детермінантів, що впливають на вчинення корисливо-насильницьких злочинів іноземцями у складі організованих груп в Україні дозволяє зробити висновок про те, що кримінологічна наука постійно у полі зору тримає питання, які стосуються вчинення правопорушень особою, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав. В узагальненому вигляді, на сегмент іноземної злочинності в Україні впливає сукупність певних явищ, зокрема, етнічна пасіонарність, сила етнічного стереотипу, етнопсихологічних особливостей тощо. Наявність традицій, звичаїв, етнічного характеру, темпераменту, а також формування етнічних злочинних груп на основі кланово-родових відносин багато в чому визначають як характер, так і зміст здійснюваної ними кримінальної діяльності. До висновку про те, що однією з причин злочинності серед молодіжних етнічних груп виступають культурні чинники, доходить в своєму дослідженні, присвяченому проблемам злочинності етнічних меншин в Австралії, і Джок Коллінз (Jock Collins) [249].

Встановлено, що організована корисливо-насильницька злочинність за участі іноземців, будучи пов'язана з міграційними процесами, міжнародною й транснаціональною злочинністю, має відмінні риси від інших видів злочинності (загальнокримінальної чи суто організованої), що пояснюється специфікою причинно-умовного комплексу, який складається із військово-політичних, соціально-економічних, організаційно-правових й морально-психологічних детермінантів. Структуру означеного комплексу було розглянуто за трьома лініями факторного впливу: а) причини та умови, що впливають на формування особистості до виникнення проблемної життєвої ситуації, яка зумовила факт приїзду (переїзду в Україну); б) причини та умови, що діють у проблемній

життєвій ситуації й визначають факт та цілі прибуття; в) обставини, що впливають на іноземців та осіб без громадянства після їхнього приїзду в країну.

2.3. Кримінологічна характеристика іноземця, який вчиняє корисливо-насильницькі злочини у складі організованих груп

Однією з умов розбудови України як демократичної правової держави європейського зразка є якісне оновлення системи кримінальної юстиції, інституції якої здатні забезпечити охорону прав і свобод людини, боротьбу зі злочинністю, захист інтересів суспільства та держави.

Активізація корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп, є характерною рисою всіх держав, незалежно від їх економічного розвитку. На жаль, не є винятком і Україна. На державному рівні вирішення проблеми запобігання таким злочинам потребує негайного реагування з боку правоохоронних органів, а також взаємодії вчених і дослідників у сфері міжнародної правової діяльності щодо подолання цього негативного суспільно небезпечного діяння у межах дотримання фундаментальних прав людини, що неможливо без комплексного вивчення ознак кримінологічної характеристики особи злочинця [202].

З метою отримання максимально повного уявлення про відповідні ознаки особи-іноземця, який вчиняє корисливо-насильницькі злочини у складі організованих груп в Україні, нами було проаналізовано єдині звіти про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування, про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями, за останні п'ять років, які були узагальнені Офісом Генерального прокурора та розміщені на його офіційному веб-сайті [172; 178; 182].

Унаслідок такого аналізу ми дійшли висновку, що офіційна статистична звітність неспроможна дати відповіді на всі ті питання, з'ясування яких є передумовою організації належних запобіжних та профілактичних заходів. Так,

нормативно затверджена форма Єдиного звіту про кримінальні правопорушення, по-перше, окремо не виділяє корисливо-насильницькі злочини, у тому числі, учинені іноземцями у складі організованих груп (про це вже неодноразово наголошували вище); по-друге, повністю не охоплює всі кримінологічні характеристики особи злочинця, обмежуючись загалом даними щодо наявності попереднього досвіду злочинної діяльності, групового характеру вчинення, стану алкогольного сп'яніння, участі неповнолітніх осіб тощо.

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що нині об'єктивно неможливо дати розгорнуту кримінологічну характеристику особі-злочинця, опираючись лише на офіційні статистичні дані. Саме тому під час визначення типової характеристики осіб-іноземців будемо додатково оперувати даними що були отримані з результатів опитування практичних працівників правоохоронних органів, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, а також висновками інших науковців та експертів, які вони отримали під час проведення різноманітних наукових, зокрема соціологічних досліджень. Однак, перед тим, як перейти до безпосереднього розгляду означеної проблематики, пропонуємо побіжно розглянути усталені загальнотеоретичні погляди щодо особи злочинця (у тому числі на організовані етнічні групи та окремих іноземців) та її структури.

Позаяк, на думку В. В. Босенко: «... кожен народ становить сукупність різних і не схожих між собою особливостей зі своїми суто індивідуальними переконаннями, принципами, забобонами й комплексами, які складно навіть перерахувати. Однак наявні певні закономірності, притаманні представникам окремих етнічних груп, сформованих на території України, на які необхідно зважати під час протидії злочинам з їхнього боку» [16, с. 38].

А. П. Закалюк наголошував, що специфічною властивістю злочинців, що виражає їхню соціальну сутність, є антисуспільна спрямованість і суспільна небезпечність їхньої особистості, які досягли певного ступеня (глибини) [68, с. 240]. Як слушно зауважує В. І. Тимошенко: «...якщо особистість злочинця має певні специфічні особистісні особливості, які послуговували однією з детермінант злочину, то чому наявність цих особливостей обґрунтовується

фактом вчинення злочину? Ці якості існують до моменту вчинення злочину та мають бути відомими кримінологам» [212, с. 139].

Як зазначає В. В. Топчій «особа злочинця становить для кримінології самостійний інтерес, бо вона не просто відображає певні зовнішні умови, а є системою внутрішніх ознак, дослідження яких дозволяє виявити суб'єктивну сторону вчиненого кримінального правопорушення. Для неї характерна свідомо, цілеспрямована діяльність та зв'язок соціальних умов зі злочинною поведінкою, який є складним, і причому завжди соціальні умови проявляються в злочині та особі злочинця. У ряді випадків вони в процесі тривалої соціальної взаємодії накладають відносно стійкий відбиток на особу і породжують не окремі злочинні акти, а стійку протиправну орієнтацію, яка проявляється в комплексі конкретних правопорушень» [216, с. 85].

Спроби сконструювати якесь універсальне, абсолютно істинне, визнане всіма кримінологами і науковцями інших спеціальностей визначення поняття «особа злочинця» до цього часу не увінчалися успіхом, оскільки діяльність людини, як і сама людина, – явище специфічне й індивідуальне у своїх проявах [48, с. 56]. На думку більшості кримінологів, із методологічної точки зору особа злочинця вивчається крізь призму її структури, яку становлять відповідні ознаки та їх елементи, серед яких найчастіше виділяють такі: соціально-демографічні (стать, вік, освіта, сімейний стан тощо), соціально-рольові (професія, рід занять тощо), кримінально-правові (дані про вид кримінального правопорушення, мотивація кримінально-протиправної поведінки, одноособовий чи груповий характер, вид рецидиву тощо), морально-психологічні (світогляд, духовність, погляди, установка, переконання, ціннісні орієнтації тощо) [35; 38; 63; 68; 207].

Насамперед розглянемо *соціально-демографічні ознаки іноземця*, який вчиняє корисливо-насильницькі злочини у складі організованих груп в Україні. Особливість цієї групи ознак полягає в тому, що ними наділена будь-яка особа, незалежно від того, чи є вона злочинцем, жертвою або іншою сторонньою особою. Втім у зв'язку з учиненням злочинів такі ознаки набувають

кримінологічного значення, без урахування яких досить складно організовувати запобіжну діяльність за відповідним напрямом.

Статевий розподіл кількості таких іноземців свідчить про майже абсолютне домінування дорослих осіб чоловічої статі (93 %). Однак відповідну біологічну належність не слід розглядати у якості безумовної причини криміногенних властивостей. Стать – лише одна з обставин, з якою пов'язані різні соціальні прояви особистості [116, с. 58]. На думку В. О. Тюніна, суттєва перевага чоловіків насамперед пояснюється специфікою таких злочинів, а також психофізичними особливостями чоловіків і жінок, де частка останніх становить лише 7 %, які зазвичай не стають виконавцями таких злочинів, а виконують у групі допоміжну роль (надають розвідувальну інформацію, забезпечують житлом, алібі, допомагають із маскуванням, приховуванням або знищенням речових доказів тощо) [219]. Наприклад, у Києві правоохоронці затримали злочинне угруповання за грабежі та розбої на іноземців. Організатором злочинної групи є громадянин російської федерації, який залучив до своєї «схеми» дев'яти дівчат, які через месенджери знайомилися з іноземцями і запрошували до ресторанних закладів, які належали організатору угруповання. Іноземці, приїхавши до закладу, робили замовлення, після чого їм надавали чек із значно завищеними цінами, який вони не змогли оплатити. Коли ж клієнт вимагав пояснення такого рахунку, в підсобному приміщенні закладу зловмисники під погрозою зброї та, застосовуючи фізичну силу, відбирали особисті речі, документи та прикраси. Також, примушували потерпілих перераховувати кошти на рахунки зловмисників. У разі відсутності грошей на рахунках фігуранти вимагали від родичів потерпілих вислати кошти. Потім відвозили своїх жертв у віддалений район столиці [224]. Для таких жінок характерна велика частка рецидиву та антигромадських проявів, однак, загалом чоловіки більшою мірою орієнтовані на агресивність і насильство [103, с. 280], що інколи підсилюється відбуттям покарання в місцях позбавлення волі, а також фоновими явищами (зловживання спиртними напоями та наркотичними речовинами).

Щодо національності іноземця, який вчиняє корисливо-насильницькі злочини у складі організованих груп в Україні та його етнічної приналежності, то, згідно з результатами дослідження, кримінальна активність представників різних регіонів не однакова, зокрема, більшість з них громадяни російської федерації (26 %), Грузії (24 %), Азербайджану (21 %), Молдови (10 %), Вірменії (7 %) та Узбекистану (6 %), а найменший відсоток становлять громадяни Казахстану, Таджикистану і Туркменістану (близько 1–2 %).

Вік таких іноземців відзначається зміщенням до більш старших вікових категорій порівняно із загальною злочинністю. У середньому від 25 до 50 років (76 %). Частка осіб молодшого (юнацького) віку становить близько 13 %, а частка найстаріших (понад 50 років) – 11 %. Пік кримінальної активності осіб припадає на дві категорії: віком 25–29 років (34,8 %) і 30–40 років (41,5 %).

Період високої соціальної активності пов'язаний з пошуком матеріальних засобів, конфліктів особи з середовищем, суспільством, державою тощо, тому в зазначеній віковій групі виявлено велику кількість вчинених кримінальних правопорушень. При цьому, протягом останнього десятиліття «відсоткове співвідношення» кількості іноземців різних вікових категорій, які вчинили на території України корисливо-насильницькі злочини у складі організованих груп, згідно з офіційними статистичними даними, практично не змінилося (20–50 років – 67–84 %). Зважаючи на викладене, можна стверджувати, що досліджувані кримінально протиправні дії, продовжують вчиняти в більшості особи молодого віку, тобто, організована злочинність як соціальне явище має поширення за рахунок молодіжного середовища.

У кримінологічній літературі вже зверталася увага на той факт, що кримінальне насильство корелює з низькою культурою і проблемами в інтелектуальному розвитку [108, с. 115–116; 208, с. 132; 246, с. 87].

Варто погодитись з А. П. Закалюком, який вважає, що у малоосвічених, інтелектуально і духовно убогих осіб простежується занижена самокритика, вузький кругозір, примітивні потреби, інтереси, нестриманість емоцій, брутальність, егоїзм, безтактність, у зв'язку з чим вони часто задовольняють свої

бажання, застосовуючи грубу фізичну силу [68]. Власне, це стосується також і іноземців, оскільки за результатами нашого дослідження більшість обвинувачених (49,6 %) мали лише базову середню та повну середню освіту, а базову вищу (ступінь бакалавра) або повну вищу освіту (ступінь магістра) – 14 % та 9,4 % відповідно. З такої характеристики видно, що відсоток іноземців з вищою освітою та взагалі без освіти є незначним. З цього можна зробити висновок, що освітній рівень впливає на правосвідомість та на здатність вибору суспільно схвалюваного варіанту поведінки й корелює із рівнем культури поведінки у соціумі.

Вивчення сімейного стану злочинців дозволило констатувати, що значна кількість обвинувачених були одружені (42 %) й мали на вихованні малолітніх та неповнолітніх дітей. Зазначений відсоток осіб, які перебували у шлюбних відносинах, пояснюється, по-перше, тим, що більша частина осіб перебувала вже у досить зрілому віці, а по-друге, одним із мотивостворюючих факторів вчинення таких злочинів є намагання покращити матеріальне становище сім'ї, яка також користується отриманими від кримінально-протиправної діяльності матеріальними благами. До речі, нерідко дружина та діти злочинців перебувають на території іншої країни, зазвичай за місцем походження чоловіка, і не завжди володіють інформацією про «кримінальну» діяльність батька.

У цьому контексті суттєве значення мають відомості про соціальне становище та професію. На нашу думку, поведінка людини залежить від тих соціальних позицій, які вона займає у соціумі, від того, на якій щаблі соціальної стратифікації перебуває. У суспільній діяльності особа виконує низку рольових функцій, кожна з яких вимагає певної поведінки. Нормативно визначена роль зумовлює і зміст соціально значущих характеристик особи і системи її потреб (чоловік, батько, матеріальна забезпеченість тощо). Якщо розглядати в рамках соціально-рольової групи ознак життєдіяльність злочинців загалом, то отримані результати свідчать про те, що такі іноземці в Україні не займалися суспільно корисною працею (працездатні, проте тимчасово непрацюючі та безробітні), відповідно 61,9 % і 36,7 %, що власне і підтверджує

завчасно підготовлені кримінальні наміри та мету приїзду (досліджуваний вид злочинної діяльності є прямим способом отримання доходу зазначеними особами). З числа працюючих іноземців було виявлено охоронців, вантажників та представників робітничих професій на споживчому ринку, загалом, це працівники низької ланки кадрової структури колективних і приватних підприємств, установ, організацій – відповідно 0,4 %, 0,3 %, 0,6 %.

Однак, на нашу думку, не варто пов'язувати лише характер праці і протиправну поведінку особи. Необхідно брати до уваги складний характер взаємодії таких факторів, як культурний і освітній рівень, потреби, інтереси, релігійність, виховання, тобто все те, що у сукупності визначає поведінку особи, тим паче, коли вона перебуває на території іншої країни. Група осіб, які не працюють і не навчаються, залишається домінуючою серед виявлених злочинців, а її відсоток з-поміж усіх правопорушників продовжує зростати. Отже, в країні збільшується маргінальний прошарок населення, представники якого виявляють підвищену схильність до кримінально караних діянь.

У зводі відомостей *морально-психологічної характеристики* іноземців, які вчиняють корисливо-насильницькі злочини у складі організованих груп в Україні, виявлено знижені морально-етичні норми та наявність специфічних психологічних ознак. Аналіз показує, що злочинна поведінка обстежуваних осіб часто пов'язана з особистісними деформаціями, заперечення суспільних цінностей, негативного ставлення до чесної праці та позитивне ставлення до злочинів, у тому числі тяжких. Понад 3/4 з них мають виражені риси інтроверсії з меланхолічними типами темпераменту, що відрізняє їх від категорії загальнокримінальних насильницьких злочинців та одночасно це супроводжується підвищеним рівнем дратівливості, запальності, грубості з проявами вербальної і деструктивно спрямованої агресивності, яка поєднується з фізичною агресією. Тобто у осіб простежується переважання прямих проявів агресивності, пов'язаних із порушенням морально-етичних норм, які містять елементи кримінальної поведінки з недостатнім урахуванням вимог реальності і зниженим емоційним самоконтролем. Для більшості учасників організованих

формувань (53 %) характерна і така психологічна особливість, як впевненість у безкарності, безпеці кримінальної діяльності.

Проведені опитування іноземців і співробітників правоохоронних органів, дають підставу вважати, що стосовно кримінально-орієнтованих громадян (грузини (72 %), азербайджанці (56 %), молдовани (38 %)) значимі такі психологічні особливості, як відчуженість і недовіра щодо представників влади, впевненість, що у відносинах з громадянами України необхідний пріоритет, що віддається слідуванням власних традицій і норм етнічного та релігійного спрямування.

Вивчення ролі фактору спадковості у формуванні агресивної поведінки, спрямованої на отримання користі, показало, що вона може детермінувати той особистісний поріг, за яким починається активація специфічних нейрогуморальних реакцій, пов'язаних з такою поведінкою [241, с. 128]. Біологічна та соціально-когнітивна моделі пов'язані між собою. Генетичне програмування могло створити готовність до агресії за певних умов, однак чи буде ця готовність реалізована в конкретній дії, на певній території та стосовно громадян, які там проживають, залежить більшою мірою від онтогенезу, ніж від філогенезу. У процесі дослідження зверталася особлива увага на дані щодо фізичного і психічного стану здоров'я суб'єктів таких злочинів. За медичними та процесуальними документами вдалося встановити, що у більшості обстежених не виявлено жодних хронічних (соматичних) захворювань або ж у матеріалах кримінальних проваджень відсутня необхідна інформація. Однак щодо 5,4 % осіб з'ясувалося, що вони мали захворювання, серед них – гіпертонія, венеричні захворювання та різні психіко-фізичні вади.

Значну увагу в контексті з'ясування причин агресивної поведінки, що призводить до прямого чи опосередкованого насильства, науковці приділяли вивченню особливостей психопатичної особистості [76, с. 86]. Зовні риси цієї особи тією чи іншою мірою властиві багатьом людям. Психопати можуть бути доброзичливими у спілкуванні. З упередженістю ставляться до вияву симпатії інших людей, хоча досить переконливо вміють демонструвати глибокі почуття.

Зазвичай такі особи справляють на оточуючих враження дружелюбних, чуйних, доброзичливих і люб'язних людей. На противагу психопатам, цікаві і психологічні характеристики особи маргінала, яким притаманні: дезорганізованість, занепокоєння, тривожність, внутрішнє напруження, що переходить інколи у безпідставну паніку; ізолюваність, відчуженість і неприязнь до інших людей; егоцентричність, честолюбство і агресивність тощо. Названі риси маргінала характеризуються підвищеною криміногенністю і майже завжди іманентні насильницьким злочинцям [207].

На основі результатів багаторічного вивчення оперативно-розшукової, слідчої та судової практики з урахуванням власного досвіду роботи у слідчих підрозділах Національної поліції України й проведеної теоретичної розвідки під час вивчення кримінологічної характеристики іноземців, що вчиняють корисливо-насильницькі злочини у складі організованих груп в Україні, пропонуємо виділити за ступенем стійкості корисливо-насильницького спрямування такі їх основні типи:

1) *приховано-раціональний* – до моменту вчинення протиправного діяння вони мали позитивну чи нейтральну характеристику (якщо така особа і мала якісь негативні прояви поведінки, або аморальні елементи свідомості, то вони були не помітні) (24,1 %);

2) *проміжний–негативний* – зі схильністю до порушень морально-етичних й адміністративних-правових норм, однак спрямованість на вчинення корисливо-насильницьких злочинів у них явно не виражена (22,4 %). Серед цих осіб переважають сангвініки (властива швидкість та обдуманість прийнятих рішень, їх відрізняє рішучість й сміливість) та холерики (відчують невідповідний, а тому сильний страх під час та після вчинення кримінальних правопорушень).

3) *агресивно-насильницький* – з негативним ставленням до життя і здоров'я людини, з домінантою демонстративною, агресивною поведінкою, що застосовує насильство з корисливих мотивів як єдиний засіб і спосіб заробітку або утвердження авторитету в злочинному середовищі (основними рисами таких

осіб є егоцентризм, озлобленість, роздратованість, жорстокість, цинізм, антигромадська спрямованість, орієнтація на власні інтереси та потреби, невмотивована ворожість у відносинах з оточенням, деформація морально-етичної сфери, підвищена емоційна нестійкість та доволі низький рівень самоконтролю) (28,5 %);

4) *злісно-непокірний* – глибоко деформований тип особи з яскраво вираженою антигромадською спрямованістю, що відрізняється особливою агресією стосовно громадян України або безпосередньо до самих іноземців, які перебувають на законних підставах в Україні, або ворожістю до самої держави, на території якої ця особа вчиняє такі злочини (25 %).

Під час спроби класифікувати лідерів етнічних злочинних об'єднань, силовики зазвичай виокремлюють три групи. Перша – представники інших національностей, які вже давно осіли в Україні, легалізувалися та мають статус громадянина. Друга група – представники слов'янських національностей. І третя – «гастролери» [79]. З огляду на запропоновані класифікації та аналіз практики досудового розслідування, за тривалістю перебування в країні можна виділити іноземців які: а) короткочасно кримінально-гастролюють (до 6 місяців) (47,9 %); б) тривалий час перебувають в країні (до 12 місяців) (24,3 %); в) постійно проживають та які отримали посвідку на проживання (місце реєстрації). Також сюди можуть бути віднесені і мігранти, які отримали притулок в країні (27,8 %).

Лідерові етнічного злочинного формування (представнику етнічної більшості в групі) спрямованого на вчинення корисливо-насильницьких злочинів характерні гіпертрофоване почуття національної приналежності й гордості, авторитарність, жорстокість, готовність до досягнення поставлених цілей будь-якими засобами, відкрито зневажливе ставлення до людської особистості, вміння підпорядкувати собі людей, мотивація влади і користі, відсутність здатності до співпереживання, і саме лідер здійснює організаторські функції, розподіляє ролі між учасниками групи. Також лідерам притаманні більш високий інтелект, рівень розвитку, наявність розвинутих вольових якостей і організаторських здібностей, товариськість, функціональна стійкість,

винахідливість, вміння підкоряти інших людей; вони жорстокі, агресивні, холоднокрівні, добре фізично розвинуті [112].

Серед керівників організованих груп за участі іноземців особливе місце посідають «вори в законі» (особи, «короновані» злочинською східкою, мають авторитет у злочинному середовищі, підтримують традиції злочинного світу, злочинську мораль і активно організують злочинну діяльність). Беручи до уваги організуючу і криміналізуючу роль в етнічному середовищі «ворів у законі», необхідно звернути увагу, що особи цієї категорії, перебуваючи в різних країнах, є організаторами взаємодії всіх контрольованих ними злочинних структур на міжнародному і міждержавному рівні для об'єднання спільності злочинних інтересів. Однак, у даний час, у багатьох державах, у тому числі й в Україні, відзначається трансформація їх поведінки та норм: цілком респектабельний спосіб життя, зовні законослухняна діяльність, співпраця із правоохоронними органами тощо.

За *кримінально-правовими ознаками* іноземці, які вчинили корисливо-насильницькі злочини у складі організованих груп в Україні, характеризуються такими показниками, як: роль у групі; тривалість злочинної діяльності, рецидив, вид і розмір покарання тощо [161, с. 60].

З огляду на специфіку досліджуваних суспільно небезпечних діянь мотиви кримінальної протиправної поведінки здебільшого мали суто корисливий характер у різних насильницьких модифікаціях. Для таких іноземців притаманне підвищене почуття незалежності від правової системи держави, на території якої вони вчиняють злочини, правовий нігілізм, орієнтація на задоволення власних потреб або потреб злочинного середовища за допомогою будь-яких засобів і чітке усвідомлення кримінальної протиправності своїх діянь. При цьому органи досудового розслідування та суд досить глибоко це питання не аналізують. У матеріалах вивчених кримінальних проваджень міститься досить обмежена інформація щодо мотивів і приводів вчинення злочину. Так, якщо на стадії досудового розслідування вони майже не встановлюються, то у судовому

рішенні суд, як правило, надає стандартне формулювання «з корисливих мотивів» без розкриття їх основного змісту.

Щодо ставлення винуватих до вчиненого злочину, то 58,4 % осіб повністю визнали себе винуватими, 25,7 % частково визнали свою провину, зокрема, лише по деяких епізодах злочинної діяльності, а 15,9 % повністю заперечували свою причетність до злочину.

Варто додати, що протягом останніх п'яти років, динаміка кримінальних проваджень щодо яких закінчено розслідування і направлено до суду, виділених за кримінологічними ознаками осіб, які їх вчинили, помітно відрізнялася. Кількість кримінальних правопорушень, учинених особами, які раніше вчиняли злочини, у 2014 р. зросла незначно і дорівнювала 63746 (+1,8 %), наступні два роки скоротилася до 50510 (–20,8 %), а у 2017 р. дуже суттєво зросла і становила 66501 (+31,7 %). У 2018 р. кількість таких діянь майже не змінилася, а в останні три роки постійно зменшувалася (–13,6 %; –13,8 % та –5,7 %) і в 2021 р. становила 46691 (–29,8 % порівняно з показником 2017 р.). Частка цих посягань серед усіх, провадження за якими направлено до суду, зросла з 29,5 % у 2013 р. до 37,4 % у 2018 р., а за останні п'ять років зменшилася до 22,4 % [172].

Рецидивісти залишаються соціальною групою з високою кримінальною активністю, і їх протиправні дії суттєво впливають на кримінальну ситуацію в країні. За даними нашого дослідження 43 % іноземців, які вчинили корисливо-насильницькі злочини у складі організованих груп в Україні, раніше були судимі (однак ці дані не є абсолютними, позаяк у більшості кримінальних проваджень та судових справах інформація про погашену та зняту судимість відсутня), або на час затримання перебували в розшуку, у тому числі міжнародному (15 %). Попередня судимість або розшук осіб здебільшого був пов'язаний із вчиненням ними кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я (22,1 %), власності (31,6 %), статевої свободи та недоторканості особи (12 %) на території України або інших держав.

Необхідно звернути увагу на те, що більшість корисливо-насильницьких злочинів мали тривалий характер. Відповідно до результатів дослідження

найбільш небезпечною була розбійна діяльність, поєднана із проникненням у житло громадян, яка у 89,3 % випадках тривала до одного року, 6,1 % – від одного до трьох років, 4,6 % – більше трьох років, і відповідно завдали більшої шкоди суспільству та державі.

Рольовий розподіл засуджених відповідно до вивчених матеріалів судових справ такий: виконавці – 86,6 %, організатори – 10,4 %, пособники – 4,3 %, підбурювачі – 8,7 %. Кількість членів групи визначається залежно від потреби в розподілі ролей та способу вчинення корисливо-насиленницьких злочинів [150].

Зазвичай груповий характер зводиться до трьох рівнів організованості: примітивний; середній; високий. Примітивний становлять звичайні організовані групи, які мають найпростішу форму організації: ватажки організованої злочинної групи; безпосередньо її учасники [157]. І. Г Поплавський наголошує, що організовані злочинні угруповання з міжрегіональними та міжнародними зв'язками мають середній та високий рівень розвитку. Ці рівні дуже схожі. Їх характерними ознаками є:

- наявність між керівниками і виконавцями (або ватажками і учасниками) проміжних ланок;
- спеціалізація самостійних ланок на різних видах діяльності (виконання деякими з них певних функцій, наприклад, «тілоохоронців, груп рекету, бойовиків та інших»;
- здійснення зв'язків з представниками органів влади та управління. Для високого рівня також характерна організація відношень між різноманітними угрупованнями та координація їхньої діяльності не тільки в межах держави, а й за кордоном [157].

Формування груп відбувається зазвичай з ініціативи організаторів (68 %), якими частіше є росіяни (33,4 %), а виконавцями – чеченці (23 %), грузини (22 %) та азербайджанці (19 %). Правоохоронцям слід мати на увазі, що негативний соціальний капітал пов'язаний з клієнтелізмом, оскільки традиційні мафії мають ядро – представників певної спільноти (етнічної, мовної, родинної, культурної), у межах якої наявний нормативно забезпечений високий рівень довіри та

солідарності групи, що значно обмежує (або й виключає) вступ до неї представників інших соціальних мереж.

Здійснений на основі результатів емпіричного дослідження розподіл призначених судами покарань за досліджувані злочини, відповідно до видів та розмірів стягнень, демонструє переважання покарань у вигляді обмеження та позбавлення волі (42,8 %). При цьому, віковий показник іноземців від моменту повідомлення останнім про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (25-29 років складає 34,8 %, 30-40-річна вікова група – 41,5 %) та до призначення покарання (частка засуджених віком 25-29 років становила 26,7 %, 30-35 років – 35,1 %, 35-40 років – 46 %) зазнає суттєвих змін.

Зафіксовані зміни, свідчать про тривале у часі проведення досудового розслідування та розгляду кримінальних проваджень у судах першої та апеляційної інстанціях, що підтвердилось і результатами опитування правоохоронців та потерпілих (зокрема, 42 % респондентів зазначили, що виникали труднощі із перекладом матеріалів кримінального провадження, висновки судових експертиз доводилось чекати від декількох тижнів до 1-3 місяців тощо). У свою чергу, самі організовані злочинні групи багато роблять для захисту тих, кого затримали працівники Національної поліції та СБУ. Вони наймають найдосвідченіших і дорожчих адвокатів, шантажують і залякують свідків, пропонують неправомірну вигоду у великих та особливо великих розмірах [245, с. 15–17; 149].

Дослідження кримінально-правових ознак особистості злочинця варто доповнити даними про обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, які враховує суд у разі призначення покарання. У більшості вивчених кримінальних проваджень було зазначено, а у судових справах враховано обставини, що пом'якшують покарання (69,1 % засуджених), серед яких найбільшу кількість становлять щире каяття особи та активне сприяння у розкритті кримінального правопорушення. Однак можна припустити, що місцями таке каяття є вимушеним і зумовлене намаганням отримати більш м'яке покарання.

Серед засуджених до позбавлення волі звільнено через відбуття повного терміну покарання – 79 %; по амністії – 9 %, у зв'язку із заміною невідбутої частини покарання іншим покаранням – 8 %; у зв'язку з умовно-достроковим звільненням від відбуття покарання – 4 %.

Отже, іноземець, який вчиняє корисливо-наси́льницькі злочини у складі організованих груп в Україні, – це особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав, зміст кримінологічної характеристики якого розкривається крізь призму соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових та морально-психологічних ознак і властивостей, що виявляються в злочинній поведінці, детермінованій агресією та в якій користь поєднана з насильницьким її задоволенням, зокрема: це особи чоловічої статі (93 %), серед яких – громадяни рф (26 %), Грузії (24 %), Азербайджану (21 %), Молдови (10 %), Вірменії (7 %), Узбекистану (6 %), віком від 25 до 50 років (76 %), які короткочасно кримінально-гастролують (до 6 місяців) (48 %), не відчують мовленнєвого бар'єру (орієнтуються в українському соціумі), із середнім рівнем інтелекту та низькими рівнем освіти і культури (49 %), неодружені (58 %), не зайняті суспільно корисною працею (тимчасово непрацюючі – 62 %), їхні ціннісні орієнтації спрямовані на корисливо-споживацький спосіб життя, схильні до вчинення насильницьких дій та реалізації агресивних стереотипів, із заздалегідь обміркованим наміром, у ролі організаторів (росіяни – 33,4 %), виконавців чи пособників (чеченці – 23 %, грузини – 22 % та азербайджанці – 19 %) у вчиненні корисливо-наси́льницьких злочинів за попередньою змовою у кількості 3–4 особи (41 %), раніше судимі (55 %) та/або перебувають у міжнародному розшуку (15 %) за вчинення кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, власності, статевої свободи чи недоторканості особи (43 %).

За ступенем стійкості корисливо-наси́льницького спрямування їх варто розподілити на такі основні типи, як:

1) приховано-раціональний – до моменту вчинення протиправного діяння характеризувалися позитивною поведінкою;

2) проміжний-негативний – схильні до правопорушень, однак спрямованість на вчинення корисливо-насильницьких злочинів явно не виражена;

3) агресивно-насильницький – домінантна, демонстративна, агресивна поведінка із застосуванням насильства як єдиного способу задоволення корисливих потреб, а також утвердження авторитету в злочинному середовищі й негативним ставленням до життя і здоров'я іншої особи;

4) злісно-непокірний – яскраво виражена антигромадська спрямованість, що вирізняється особливою агресією стосовно громадян України, іноземців, які перебувають на законних підставах в країні, або ворожістю до самої держави.

Таким чином, доцільно констатувати, що кримінологічна характеристика іноземця, який вчиняє корисливо-насильницькі злочини у складі організованих груп в Україні, є певною сукупністю типових ознак, рис, властивостей (природжених або набутих у процесі соціалізації), що виявляються у злочинній поведінці, детермінованій агресією із корисливим мотивом у країні перебування.

2.4. Віктимологічні особливості жертв (потерпілих) відносно яких вчиняються корисливо-насильницькі злочини іноземцями у складі організованих груп

Відповідно до кримінологічної доктрини, аналіз корисливо-насильницьких злочинів учинених іноземцями у складі організованих груп був би неповним без характеристики потерпілих, тим паче, що демографічні і рольові ознаки жертв кримінальних правопорушень досить часто виступають умовою вчинення кримінального правопорушення.

Як зазначає А. В. Калініна, віктимологічний аспект злочинів, учинених громадянами інших держав та особами без громадянства, – цінна складова їх кримінологічної характеристики [76, с. 173].

У свою чергу, О. М. Литвинов слушно відмітив, що тільки кримінологічна характеристика, на відміну від кримінально-правової або криміналістичної, найбільш повно враховує типові відомості про особу злочинця та жертву злочинного посягання, використовувані злочинні механізми, які мають фундаментальне значення з точки зору організації запобігання злочинів, встановлення та викриття винних осіб [115, с. 582].

Злочинець, жертва і ситуація настільки тісно пов'язані поміж собою, що становлять єдину систему, яка може існувати лише за наявності усіх вказаних компонентів. Відповідно, конкретні життєві ситуації, у яких перебуває особа перед вчиненням стосовно неї кримінального правопорушення, значною мірою визначає її соціальну роль, належність до соціальної групи (етнічної, професійної тощо), спосіб життя [86, с. 126; 87, с. 44].

Аналіз наукової літератури засвідчив, що більшість учених-лінгвістів поділяють думку про те, що етимологія слова «жертва» походить від латинського «victima», що спочатку мала культове, ритуальне значення [51, с. 74–75].

Дискусія щодо співвідношення понять «потерпілий від кримінального правопорушення» та «жертва кримінального правопорушення» у юридичній та соціологічній літературі точиться тривалий час [87; 166]. Якщо розмежовувати поняття «потерпілий» у кримінально-правовому і кримінальному процесуальному значенні, то можна побачити, що головна їх відмінність полягає у відмінності функцій цього поняття. Так, у кримінальному праві термін «потерпілий» застосовується для визначення меж кримінальної відповідальності, а в кримінальному процесуальному праві це поняття дає можливість виділити потерпілого серед інших учасників кримінального процесу. При цьому необхідно зауважити, що, хоча в цьому випадку значення понять потерпілого відрізняються при розгляді конкретного кримінального правопорушення, категорію особи потерпілого від конкретного злочинного посягання необхідно досліджувати комплексно. Адже матеріальне кримінальне право є правовою основою виникнення кримінальних процесуальних відносин,

а кримінальні процесуальні відносини є такою формою, в якій реалізуються кримінально-правові матеріальні правовідносини [94, с. 98].

Проте, відповідна роль жертви у кримінологічному механізмі може бути найрізноманітнішою – від нейтральної до максимально провокуючої (рушійної) на вчинення кримінального правопорушення [241, с. 412]. Злочинець, як і потерпілий, діє не тільки відповідно до реальної ситуації, а й так, як він її сприймає та інтерпретує. І, очевидно, жертва кримінального правопорушення – людина (спільнота людей у будь-якій формі їх інтеграції), якій кримінальним правопорушенням заподіяно фізичну, майнову або моральну шкоду незалежно від того, визнано її у встановленому законом порядку потерпілою чи такою вона сама себе вважає.

О. М. Мойсюк конкретизує «жертву злочину» у вузькому значенні як людину, якій унаслідок суб'єктивного бажання злочинця чи за об'єктивно складеними обставинами заподіюється фізична, моральна чи майнова шкода [128, с. 7]. У свою чергу, В. Я. Рибальська, інтерпретуючи термін «жертва» щодо предмета віктимології, має на увазі жертву злочину, а не нещасного випадку, або особу, яка постраждала від будь-якого правопорушення [192, с. 7]. Потерпілий же – це особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо завдано моральної, фізичної або майнової шкоди і яка визнана потерпілою у встановленому законом порядку. Тобто потерпілий у віктимології – частина узагальнюючого поняття «жертва» [6; 102].

У цьому аспекті, варто підтримати А. О. Джужу, яка звернула увагу на те, що при розкритті понять «потерпілий» і «жертва» злочину характеризується одна й та сама особа, але кожне визначення відрізнятиметься відповідно до предмета галузі знань кримінально-правового циклу, яка розкривається. Тому, на думку науковця, необхідно в кожному окремому випадку звертати увагу саме на предметне значення (кримінально-правове, кримінальне процесуальне, кримінологічне), в якому застосовується той чи інший термін, враховуючи, що поняття потерпілого від злочину у кримінальному праві, кримінальному процесі та кримінології хоча й має однакову сутність, але його зміст відрізняється від

специфіки функціональних ознак потерпілого, які зумовлюються предметом і методом кримінального процесу та предметом науки кримінології [46, с. 103].

Процес підвищення уразливості населення перед злочинністю, що створює умови для перетворення членів суспільства на жертв злочинності називається віктимізацією [37]. Віктимність може мати індивідуальний, масовий, а також видовий характер. Як зазначає український дослідник у галузі віктимології С. С. Косенко: «віктимність – це сукупність якостей особи, яка обумовлює або може обумовити її неправильну, неоптимальну поведінку у криміногенній ситуації. У результаті у цієї особи зростає вірогідність стати жертвою злочину» [88, с. 77]. За таких умов мова йде про видову віктимність, яка відображається у відносній «схильності» через низку обставин окремих людей ставати жертвами певних видів кримінальних правопорушень, наприклад, крадіжок, шахрайства, тяжких тілесних ушкоджень тощо [244, с. 94].

У цьому процесі важливого значення набувають такі характеристики особи, як вік, стать, соціальний статус, виконувані соціальні ролі, професія, готовність діяти у критичній ситуації певним чином тощо. Оскільки людська особистість часто є елементом спільноти, в якій може виявлятися віктимність на масштабному рівні, то з розвитком соціального прогресу, зі зміною якісних характеристик злочинності відбувається і модифікування віктимності, про що свідчить поява нових категорій жертв злочинних посягань.

О. М. Джужа запропонував узагальнюючий їх перелік, а саме: жертви кримінального правопорушення постійні – особи, які є постійним об'єктом злочинних посягань; жертва кримінального правопорушення винна – стан суб'єкта, який, будучи об'єктом злочинних посягань, виявляє негативне ставлення до інтересів суспільства та окремих осіб; жертва кримінального правопорушення латентна – особа, яка реально потерпіла від кримінального правопорушення, але з певних причин цей факт залишився невідомим, прихованим від офіційного обліку злочинів, незважаючи на те, що такий облік є обов'язковим або бажаним в інтересах суспільства, держави; жертва кримінального правопорушення потенційна – особа, яка може стати об'єктом

злочинних посягань; жертва кримінального правопорушення епізодична – особа, яка зазнала злочинних посягань за випадкових обставин, вперше і, можливо, востаннє у своєму житті; жертва кримінального правопорушення рецидивна – особа, яка була об'єктом кримінального правопорушення більше одного разу; жертва кримінального правопорушення – окрема людина або певна група людей у будь-якій формі їх інтеграції, якій кримінальним правопорушенням прямо чи опосередковано заподіяна моральна, фізична чи матеріальна шкода [47, с. 14].

Особливий інтерес становлять жертви з віктимологічними девіаціями, тобто особи, яким з огляду на певні соціальні чи фізіологічні характеристики притаманна підвищена схильність стати жертвою злочинного посягання [100, с. 18]. Аналізуючи головні ознаки потерпілих фізичних осіб від корисливо-насильницьких злочинів учинених іноземцями у складі організованих груп в Україні, візьмемо за основу трирівневу структуру за аналогом тієї, за якою наведена нами кримінологічна характеристика особи-злочинця. З урахуванням специфіки цієї структури у ракурсі віктимологічного запобігання зазначимо про типові соціально-демографічні, кримінально-правові і морально-психологічні ознаки жертв злочинних посягань [158, с. 303].

Аналіз емпіричних даних дав змогу зробити висновок, що найвищий рівень віктимності в досліджуваній категорії суспільно-небезпечних діянь мають жінки. Водночас, кількість жертв жіночої статі лише у відносно незначній кількості переважає кількість жертв-чоловіків та складає 59,1 % і 40,9 % відповідно. Проте, встановити їх точне співвідношення об'єктивно неможливо. Це обумовлено різноманітними причинами: і суттєвою похибкою під час підрахунку, і відносно незначним обсягом вибірки, і високим рівнем латентності, і низьким рівнем розкриття таких злочинів тощо. На час вчинення кримінально-протиправних дій, серед постраждалих осіб чоловічої та жіночої статі були одружені 18 %, заміжні 23,2 %, інші перебували у фактичному шлюбі 15,4 % і 12,6 % відповідно.

Населення урбанізованих регіонів більшою мірою зазнавало корисливо-насильницьких посягань (72,4 %). У міських пунктах щільність різноманітних

контактів між людьми є вищою й такому середовищу присутній більший рівень матеріального розшарування та відповідно більша кількість осіб потенційно може стати жертвами кримінальних посягань.

За національністю переважна більшість потерпілих були громадянами України (91,4 %). Відповідний відсоток свідчить, що практично завжди іноземці спрямовують корисливо-насильницькі посягання безпосередньо на етнічне населення України (на їх життя, здоров'я, безпеку, майно). Однак зазначений відсоток не виключає віктимологічної загрози для самих іноземців, оскільки на практиці зустрічаються випадки, коли жертвами злочинів організованих груп, сформованих на етнічній основі, стають представники їхньої ж діаспори. Групу жертв та злочинців, які були вихідцями з однієї держави (6 %) складають переважно громадяни росії (19 %), Грузії (28 %) та Азербайджану (35 %). До того ж, окрім вказаної вище практики, у злочинному середовищі періодично відбувається перерозподіл території сфери впливів, тоді жертвами стають як лідери цих груп, так і рядові учасники (особи пов'язані із злочинним угрупованням). Серед потерпілих іноземців, було встановлено значний відсоток осіб, які не перебували в Україні на законних підставах (23 %).

Варто відзначити, що тривале перебування у стані нелегального мігранта, усвідомлення безвихідності свого становища, відсутність реального вибору варіанту поведінки і залежність від випадкового збігу обставин, опосередкованість груповою ізоляцією і обмеженістю соціальних контактів без сумніву призводить до посилення віктимної активності [1, с. 113].

В. Г. Севрук зробив слушний висновок, що нелегальні мігранти стають жертвами злочинних організацій через низку причин, які, з-поміж іншого, зумовлюють нелегалів брати участь у організованих групах, спільний інтерес яких – швидкий заробіток [195, с. 441]. На думку В. О. Павлової, незаконне перебування поділяє мігрантів на тих, хто вже прибув з метою незаконного заробітку, тим самим формуючи кримінальні угруповання, або тих, хто вже належав до них на території іншої держави, та на мігрантів, які приїхали на заробітки та потрапили під вплив злочинності, тобто стали «жертвами» випадку,

ситуації, що змусила їх вдатися до вчинення злочинів під натиском більш сильного криміналітету певного регіону країни, де вони перебувають, чи жертвами взагалі злочинів, які вчиняються проти них в силу їх віктимних властивостей та соціального становища [144].

Аналіз міжнародних звітів щодо результатів запобігання нелегальній міграції та торгівлі людьми теж доводить, що нелегальні мігранти є найбільш уразливою категорією осіб, які піддаються різним формам експлуатації з боку організованої злочинності [251]. Крім того, нелегальна міграція завжди має високий рівень латентності, що дає можливість для формування більш стійкого організованого характеру такої злочинності, яка приховується корупційними зв'язками з державними органами, що дає можливість кримінальним угрупованням, до яких входять мігранти, здійснювати злочинні дії [143, с. 217; 144].

Водночас, нами встановлено й інші чинники, що сприяють підвищенню віктимності іноземців які при цьому кримінально не орієнтовані, серед яких можна виділити наступні:

- наявність матеріальних цінностей при ігноруванні або незнанні заходів забезпечення особистої і майнової безпеки;
- відсутність стійких соціальних зв'язків у місцях перебування;
- мовленнєвий бар'єр;
- незнання архітектурно-планового розташування місць безпечного перебування, що нерідко призводить до небажаного знаходження у місцях з підвищеною кримінальною активністю;
- невідповідність або неналежна відповідність місць тимчасового мешкання іноземців елементарним вимогам кримінологічної безпеки (пасивний захист).

Найбільш уразливою категорією від корисливо-насильницьких злочинів учинених іноземцями у складі організованих груп є особи віком від 30 до 55 років. Вони склали 58,5 % від загальної кількості потерпілих (як чоловіків, так і

жінок). Найменше злочинних посягань було зафіксовано щодо осіб віком до 18 років (11 %) та осіб віком понад 60 років (23,7 %).

Освітній рівень є вищим за аналогічні показники злочинців, зокрема, базова середня та повна загально-середня освіта зафіксована у 91,4 %, середньо спеціальна (молодший бакалавр) у 24,2 %, а частка осіб із базовою вищою і повною вищою освітою склала відповідно 45,3 %.

Варто наголосити, що низький освітній і культурний рівень, а часом і повна відсутність знань про кримінальне та адміністративне законодавство нерідко призводить до цілковитого невміння оцінити обстановку, можливі наслідки та небажання звернутися до правоохоронних органів, що здійснюють захист інтересів особи. Разом з тим, не можна заперечувати того профілактичного і виховного впливу, яку може мати правова пропаганда, особливо на осіб, схильних до віктимної поведінки. «Норма може не бути представлена у феноменальному полі свідомості в розгорненому і точному формулюванні, але вона може перебудувати мотиваційну систему людини таким чином, що певні її чинники і лінії поведінки будуть для неї «закриті», виключені і вона оцінюватиме їх як неприпустимі [7, с. 144–145]. Власне тому, необхідно активізувати правове виховання громадян, яке включає: правову пропаганду (усну і друковану); правове навчання (правова освіта в юридичних вузах, правове навчання в системі підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів), правову просвіту (роз'яснення права у формі усних, письмових консультацій і бесід, зустрічей з працівниками правоохоронних органів тощо), виховний вплив закону, юридичної практики (на стадіях правотворчості, обнародування законодавчих актів) в процесі правозастосування [9, с. 104].

Щодо статусів й соціальних ролей нами встановлено, що найбільш кримінально-уразливими професійними категоріями є приватні підприємці (25,4 %), державні службовці (19,7 %), працівники у сфері обслуговування, будівництва, логістики, виробництва та торгівлі (18,2 %); працівники правоохоронних органів (3,4 %), військовослужбовці (2,6 %) фрілансери (1 %,

різнороби (2,1 %), фермери (10,3 %), домогосподарки (1,8 %), пенсіонери (6,1 %); студентки коледжів та університетів (9,4 %).

Особливу ретельність у готуванні до вчиненні злочинів та проявлену жорстокість під час досягнення злочинної мети було здійснено щодо приватних підприємців, учасників тіньових актів, а також корумпованих чиновників. Серед них можна відокремити такі типові групи: 1) жертви, відносини яких зі злочинцем розвивалися як у компаньйонів по бізнесу (31 %); 2) конкуренти по бізнесу (16 %); 3) жертви, не пов'язані зі злочинцями діловими відносинами (53 %).

Проведений аналіз соціального та матеріального становища потерпілих від найбільш масових корисливо-насиленницьких злочинів (грабежів, розбоїв, вимагань, умисних вбивств із корисливих мотивів тощо) засвідчує про очікувану потенційно вищу віктимність, пов'язану з рівнем доходів і платоспроможністю економічно активних та матеріально самодостатніх верств населення. За інших умов по мірі зменшення прибутків зазвичай знижується і рівень віктимності потенційних жертв. Потерпілими від насильницького викрадення транспортних засобів більше, ніж за вибіркою загалом стають особи середнього матеріального достатку. Проте, що стосується торгівлі людьми, то майновий стан жертв не має суттєвого значення. Наприклад, жінки-заробітчани, у пошуках роботи за кордоном, дедалі частіше внаслідок зловмисних дій торговців потрапляють до місць розпусти. Так, *потерпілим Ж. та К. запропонували працевлаштування на сезонні роботи в Чеській Республіці, пообіцявши оплатити дорогу та допомогти в оформленні закордонних паспортів. Потерпілі, залишивши дітей під опікою сестри, поїхали на заробітки до Чехії, де й потрапили до будинку розпусти* [31]. Однак, жінки, які за власним бажанням зайняті в секс-індустрії мають більші ризики потрапити у сексуальне рабство.

Наведені соціально-демографічні ознаки потерпілих дозволяють жертв корисливо-насиленницьких злочинів учинених іноземцями у складі організованих груп поєднати у такі групи:

а) громадяни, які мають високий професійний статус та фінансову заможність (зокрема, підприємці, банкіри, політичні діячі тощо);

б) особи, що випадково опинилися в ситуації злочину (зазвичай їх віктимна поведінка мала необачливий й легковажний характер);

в) представники криміналітету (участь осіб у злочинній криміногенній ситуації часто перетворює їх у жертв, зокрема під час «розборок» між злочинними організаціями при виконанні конкретного зобов'язання, завдання, перерозподілу сфер впливу тощо [47; 62, с. 347]).

Звернемо увагу, що при вимаганні, викраденні людей, або торгівлі останніми, особисте знайомство вказує на не випадковість вибору потерпілих. Сумарно понад третину вимагачів і більшу половину викрадачів людей з їх жертвами пов'язували трудові, бізнесові та інші минулі зв'язки, у тому числі, і незаконні спільні справи, з огляду на які злочинці були добре обізнані про матеріальне становище та рівень доходів (у тому числі нелегальних) потенційних потерпілих. Як засвідчує практика, при замовних убивствах, зазвичай замовників поєднували з потерпілими бізнес-стосунки, єдиний конкурентний простір, на тлі чого виникали конфлікти інтересів, що породжували корисливі мотиви (перерозподіл сфер впливу, заволодіння часткою спільного майна, правом на нерухомість, контрольним пакетом акцій, небажання ділитися прибутками із бізнес-партнерами, ліквідація конкурентів тощо). Досить часто перед замовним убивством потерпілим через посередників висловлювалися погрози і різного роду пропозиції. Водночас, навіть такі відверті передвісники криміногенних загроз не сприяли відверненню смертельної небезпеки й особи продовжували лінію віктимної поведінки, аж до настання фатальних наслідків. При цьому виконавці відповідних злочинів, зазвичай, не мають особистих стосунків із потерпілими [36, с. 284–285].

Беззаперечно, важливим віктимологічним чинником виступає і попередній негативний життєвий досвід потерпілого. За нашими даними, 20,2 % потерпілих раніше були засуджені; ще 31,3 % притягувались до адміністративної відповідальності, з них 18 % неодноразово. Тобто, майже кожний четвертий

потерпілий до вчинення по відношенню до нього кримінально-протиправного посягання мав власний досвід протиправної, антигромадської, або злочинної діяльності, що накладало негативний відбиток на характер його поведінки, спосіб дозвілля, місця перебування, коло знайомств тощо [158, с. 305].

На думку О. М. Гуміна, особи жіночої статі помилково вважають самих себе винними у тому, що над ними вчинене насильство, можуть розглядати його як заслужене покарання за реальні або уявні помилки, не відчують того, що порушуються їхні права, схильні все вибачати насильнику, нерідко соромляться оприлюднювати факти насильства та звертатись по допомогу до правоохоронних органів чи соціальних служб, що характерно здебільшого для сексуального насильства [43, с. 211]. Окрім статі, на ставлення постраждалої особи до насильства й на заходи реагування також впливають інші чинники, такі як раса, інвалідність, вік, релігія, статус іммігранта, етнічне походження тощо. Наприклад, діти, жінки-мігранти та шукачі притулку, постраждали від конфлікту, роми та жінки з інвалідністю зіштовхуються з більшим ризиком корисливого насильства і його непропорційно негативними наслідками. Обмежені знання про свої права, недостатнє знання мови, упередження та стереотипи можуть перешкоджати їм отримувати підтримку й послуги.

Ступінь підвищеної віктимності напряду залежить від виду маргінальності конкретного індивіда або групи (периферійної чи пограничної). Нерідко представники маргінальних груп стають жертвами організованої злочинності, тим самим обумовлюючи її відтворення та розширення [206, с. 15]. Проведене дослідження підтвердило віктимогенну роль фонових явищ, незалежно від перебування у маргінальному середовищі, або без такого (32 % потерпілих на момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння). Перебування у стані викликаному вживанням алкогольних напоїв робить будь-яку особу привабливою жертвою насильницького злочинця та певною мірою фактором, що провокує насильницьке посягання. Так, порівняно вищий відсоток перебування потерпілих від грабежів і розбоїв у стані алкогольного сп'яніння пояснюється ситуаційним характером цих злочинів. Злочинці вистежували

перехожих напідпитку і нападали переважно вночі у неосвітлених та малолюдних місцях. Тобто, стан сп'яніння виступає як каталізатор, що сприяє як прискоренню, так і полегшенню злочинного посягання.

Отже, корисливо-насильницькі злочини учинені іноземцями у складі організованих груп можуть провокуватись не тільки рисами та якостями жертви, але й безпосередньо її діями. У механізмі вчинення злочину виявляються найрізноманітніші морально-психологічні особливості потерпілих, особливо жінок, зокрема, статева розбещеність, схильність до вживання алкогольних напоїв і наркотичних засобів, жадібність, пасивність, довірливість, доброта, тактовність, ввічливість, рішучість, хоробрість, фізична слабкість тощо.

Проте, поведінка особи в конкретній передкримінальній і кримінальній ситуаціях може бути і нейтральною, у разі якщо це не сприяє її віктимізації, але ця особа обрана злочинцем саме в силу властивій їй віктимності. Така поведінка характерна для ситуацій, коли злочинець в якості жертви вибирає фізично хвору людину, або похилого віку, розраховуючи на те, що останні не зможуть чинити опір, повідомити про те, що трапилося в правоохоронні органи тощо. Однак, слід констатувати, що з легалізацією приватного підприємництва, зростанням комерційної активності, функціонуванні різних відкритих реєстрів та баз даних, можливості злочинного світу за вибором об'єкта і жертви істотно зросли (зокрема, за допомогою повій, впровадження інформаторів, моніторингу соціальних мереж, постійного стеження тощо) [158, с. 306].

Під час проведення інтерв'ювання із засудженими за вчинення корисливих насильницьких злочинів нами було поставлено питання: «З яких критеріїв ви виходили при плануванні злочинів та виборі потенційних потерпілих?» – зокрема, було отримано такі відповіді: з інформації «навідників» – 30,2 %; злочин мав ситуаційний характер, а вибір потерпілого здійснювався спонтанно за візуальною оцінкою зовнішності та враховуючи умови обстановки та відсутність свідків – 18 %; потерпілий демонстрував матеріальні блага, публічно витрачав кошти, купував дорогі предмети побуту тощо – 10 %, припущення про доходи та статки вираховувались виходячи з наявності інформації отриманої від

попереднього знайомства з потерпілим, колишніми діловими (бізнес) зв'язками, специфіки роботи та даних з державного реєстру декларацій осіб уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування – 28 %, особистої упевненості про наявність значних коштів – 8,3 %; переконаності у неспроможності потерпілого чинити опір (особа жіночої статі, одинокє проживання, похилий чи неповнолітній вік тощо) – 6,4 %.

Виходячи з отриманих у ході нашого дослідження результатів, варто констатувати, що при розгляді віктимологічних особливостей особи вольові й інтелектуальні риси доречно об'єднати в одну систему і розглядати як інтелектуально-вольовий стан жертви, адже, як показує практика, під час прийняття певного рішення в критичній ситуації інтелектуальні та вольові компоненти психіки взаємодіють і функціонують як один механізм. При цьому воля забезпечує перехід від пізнання (пізнавальні процеси) і переживання людини (емоційні процеси) до практичної діяльності. З її допомогою людина організовує свою діяльність і керує своєю поведінкою. Отримані результати свідчать, що більшість потерпілих виявилися неготовими до корисливо-насильницького посягання проти них, тому в екстремальній ситуації діяли імпульсивно й ризиковано. З проведених бесід із засудженими було встановлено, що найбільше екзальтувало агресію нападників активний опір, крики про допомогу і погрози, що могло спровокувати незаплановане спричинення більш тяжкої шкоди здоров'ю, явно неспіврозмірної вартості вилученого майна [158, с. 306].

Отже, поведінка потерпілих різна за змістом у механізмі різних корисливо-насильницьких злочинів учинених іноземцями у складі організованих груп. На нашу думку, необхідно брати до уваги передусім роль індивідуальної віктимності, пов'язаної з родом занять та рівнем матеріальних доходів, менше – з поведінкою в умовах конкретної життєвої ситуації. У останній, з одного боку, прослідковується або віктимогенна, девіантна спрямованість особи (зазвичай, у представників криміналітету, чи осіб з надто легковажною, а, відповідно і байдужою поведінкою), з іншого – певна частина потерпілих відрізняється

соціальною пасивністю і в окремих випадках, навіть небажанням повідомляти про злочинні дії до правоохоронних органів. Втім, у будь-якому разі громадянам необхідно підвищувати рівень заходів самозахисту, а також дбати про захищеність приміщень, в яких вони працюють або проживають (встановлення металевих подвійних дверей, стійких замків, сигналізації тощо), встановлювати новітні системи захисту особистого автотранспорту тощо.

Завершуючи характеристику жертв корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп, пропонуємо їх типологію (систематизацію, класифікацію), а саме:

- за громадянством держави: громадяни України; іноземці; особи без громадянства;
- залежно від статі: чоловіки; жінки;
- залежно від віку: малолітні, неповнолітні, повнолітні особи;
- залежно від виду вчиненого злочину: жертви грабежів, розбійних нападів, вимагання, незаконних заволодінь транспортними засобами тощо;
- залежно від тяжкості: жертви тяжких та особливо тяжких злочинів;
- залежно від використання насильства: фізичне; психологічне; фізичне й психологічне одночасно;
- залежно від заподіяної шкоди: майнова, фізична-майнова, моральна шкода;
- залежно від соціальної ролі та належності до соціальної групи (етнічної, професійної тощо), способу життя, зайнятості: жертви, відносини яких зі злочинцем розвивалися як у компаньйонів по бізнесу; конкуренти по бізнесу; жертви, не пов'язані зі злочинцями діловими відносинами;
- залежно від використання різних засобів та предметів щодо нейтралізації жертви, охоронної сигналізації, сторожових псів тощо: зброя (холодна, пневматична, травматична, вогнепальна), газові балончики, викрутки, шнури, удавки, інші побутові предмети та інструменти чи без таких.

За результатами кримінологічного вивчення механізму злочину, зокрема, способів обрання злочинцем конкретної жертви, а також поведінкових реакцій

останніх після закінчення відносно них злочинного посягання пропонується виокремити такі їх основні типи:

1) *цільові* – 36 % (осіб завчасно, цілеспрямовано, з готуванням до злочину, було обрано злочинцем для корисливо-наси́льницького посягання);

2) *ситуативні* – 24 % (особи які випадково стали жертвами злочину у сприятливих для злочинця ситуаціях (цьому сприяли безвідповідальне ставлення до власного майна, алкогольний стан, неуважність, хизування статками, перебування у малолюдних та неосвітлених місцях тощо);

3) *латентні* (особа, яка реально постраждала від злочину, але з певних причин цей факт залишився невідомим для офіційного обліку.

РОЗДІЛ 3.

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІНОЗЕМЦЯМИ У СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУП В УКРАЇНІ

3.1. Загальносоціальні заходи запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп

З метою позначення заходів, спрямованих на недопущення кримінальних правопорушень, науковці пропонують вживати відразу декілька понять, зокрема «запобігання», «профілактика», «протидія», «боротьба», «превенція» тощо. І хоча вони є досить близькими за правовою природою, однак, усі вони мають різний зміст і смислове навантаження, а також специфічний механізм соціальної дії [34; 68]. Водночас, зважаючи на той факт, що в юридичній літературі відсутня однастайність наукових поглядів на зміст цих понять та їх співвідношення між собою, а в нормативно-правових актах вони досить часто використовуються як тотожні, в аспекті предмету дослідження та зважаючи на ст. 1 КК України, варто використовувати термін «запобігання», який є традиційним і найбільш вживаним як в науковій літературі, так і в законодавстві.

На підтвердження, М. Г. Колодяжний наголошує на тому, що загальносоціальне запобігання злочинності є першим фундаментальним напрямом, покликаним удосконалити суспільні відносини в соціально-економічній, політичній, ідеологічній, правовій, морально-психологічній та інших сферах [80, с. 163]. Як, у зв'язку з цим, зауважив В. В. Василевич, загальносоціальне запобігання злочинам – це позитивний ефект продуманої соціальної політики, яка здійснюється не тільки і не стільки з метою безпосереднього запобігання злочинам, а спрямована передусім на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави [188, с. 20].

Кримінологічна політика як один із напрямів соціальної політики – це головний вектор політики протидії злочинності, яка перевтілюється у стратегію і тактику реалізації. Стратегія і тактика припускають відповіді на два питання: що робити і як робити. На перше питання дає відповідь стратегія, на друге – тактика [24; 25; 218, с. 186].

Раніше прийняті концепції і комплексні програми запобігання злочинності розроблялися, затверджувалися і впроваджувалися у життя різними державними інституціями – Верховною Радою, Президентом України та Кабінетом Міністрів України. Перша програма мала назву «Державна програма боротьби зі злочинністю», і була прийнята Законом України від 25 червня 1993 р. [169].

У преамбулі цієї Програми підкреслювалось, що криміногенна ситуація, яка склалася в Україні, перетворилася у найбільш небезпечне соціальне лихо, що створює серйозну загрозу розбудові незалежної держави, а небувале зростання злочинності зумовлене кризовими явищами в політичному, економічному розвитку, в усіх сферах суспільного життя, правовим нігілізмом, фактичною безконтрольністю за підприємницькою, кредитно-фінансовою та банківською діяльністю. Здійснювані заходи виявилися недостатніми для ефективного впливу на стан справ, закони, що приймаються, виконуються незадовільно і не забезпечують своєчасного задоволення назрілих потреб регулювання ринкових відносин. Спад виробництва та пов'язане з ним зростання безробіття зумовили стрімке зростання крадіжок, грабежів, розбійних нападів, умисних вбивств, а вчинення корисливих злочинів все частіше поєднується з використанням вогнепальної та холодної зброї. Саме тому, гострота криміногенної обстановки в країні вимагає вжиття комплексних заходів з боку держави, що мали б забезпечити її стабілізацію у найближчі три роки [169].

Однак, у зв'язку з тим, що стан криміногенної ситуації в державі й надалі характеризувався зростанням кількості тяжких злочинів проти життя та здоров'я, майнових інтересів громадян і держави, а також значним загостренням обстановки в окремих регіонах, у вересні 1996 р. Указом Президента України

було затверджено другу програму. Вона мала іншу назву – «Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю на 1996–2000 роки» [83].

Програма, спираючись на закріплену Конституцією України соціально-правову та економічну політику держави, основним стратегічним завданням визначила подальше вдосконалення практичної діяльності відповідних органів у зміцненні правопорядку і законності, повсюдне налагодження системи профілактики правопорушень та широкий наступ на злочинність, належне забезпечення конституційного ладу, прав і свобод людини, економічної безпеки держави. Пріоритетними в цій діяльності визначились формування досконалої правової бази боротьби зі злочинністю і корупцією, захист політичних, економічних, соціальних та інших сфер життєдіяльності держави, активна протидія злочинним проявам, усунення причин і умов, що їм сприяють, виявлення і знешкодження злочинних угруповань, викорінення тінізації економіки [83]. Контроль за виконанням відповідної програми покладался на Кабінет Міністрів України та вже ліквідований Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України.

Третю програму з назвою «Комплексна програма профілактики злочинності на 2001–2005 роки» [81] також було затверджено Указом Президента України від 25 грудня 2000 р., в якій контроль щодо процесу її виконання було покладено на Кабінет Міністрів України.

У результаті посилення профілактичного впливу на злочинність очікувалось: зниження рівня злочинності, ослаблення суспільної напруги, викликаної її впливом; зменшення впливу організованої злочинності на економічну та політичну сфери суспільства; зменшення корупційних проявів, очищення органів державної влади від корумпованих державних службовців, створення прозорої системи прийняття і виконання управлінських рішень; істотне підвищення рівня захисту економічних відносин від злочинних посягань, витіснення з економічної сфери кримінального елементу; поліпшення захисту правоохоронними органами прав, свобод і власності громадян, створення безпечних умов життя в державі; створення системи ресоціалізації осіб, які

звільнилися з місць позбавлення волі; підтримання громадського порядку та безпеки громадян на максимально високому рівні; зміцнення кадрового потенціалу правоохоронних та контролюючих органів; досягнення належного рівня фінансового і матеріального забезпечення правоохоронної та профілактичної діяльності тощо [81].

Загалом, здійснення масштабних заходів з профілактики злочинності у 2001–2005 рр. дало змогу певною мірою покращити стан правопорядку в державі та удосконалити систему профілактики правопорушень. Разом з тим, майже у чотири рази збільшилася кількість виявлених злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, а кількість грабежів та злочинів, учинених у громадських місцях, зроста майже у два рази [162].

Зважаючи на ці та інші обставини, у 2006 р. розроблено і затверджено четверту за рахунком, але структурно і змістовно відмінну від попередніх, Комплексну програму профілактики правопорушень на 2007–2009 рр. [82]. Основними завданнями якої були: удосконалення нормативно-правової бази з питань правоохоронної діяльності та профілактики правопорушень; оптимізація структури органів, установ та організацій, що здійснюють заходи з профілактики правопорушень; підвищення рівня фахової підготовки посадових і службових осіб, що здійснюють заходи з профілактики правопорушень; розроблення нових форм і методів профілактики правопорушень та запровадження їх у практику; посилення контролю за дотриманням законодавства під час провадження господарської діяльності, набуття та реалізації майнових прав; усунення причин виникнення тіньового сектору економіки та створення умов для його ліквідації; забезпечення захисту прав інтелектуальної власності та збереження історико-культурних цінностей; запобігання вчиненню злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, причетних до їх вчинення; удосконалення роботи із соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі; удосконалення форм і методів профілактики правопорушень та підвищення ефективності оперативно-розшукових заходів у сфері протидії організованим злочинності та корупції;

удосконалення інформаційно-аналітичного та матеріально-технічного забезпечення профілактичної діяльності тощо [82].

Згодом, у 2010 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Концепцію Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 року [187]. Основними причинами виникнення проблеми було визначено: недосконалість нормативно-правового, організаційного, фінансового, кадрового та інформаційного забезпечення профілактики правопорушень; неналежний рівень комплексних запобіжних заходів, спрямованих на усунення причин та умов вчинення правопорушень, профілактичної роботи з особами, схильними до їх вчинення; низький рівень правової культури населення, роз'яснювальної роботи з формування відповідального ставлення громадян до питань дотримання законності, особистої участі в охороні громадського порядку, профілактики правопорушень та боротьби із злочинністю; відсутність дієвого механізму участі громадськості у забезпеченні правопорядку в державі; недостатня увага органів державної влади до питань організації дозвілля молоді, її зайнятості та відпочинку; недосконалість механізму взаємодії правоохоронних органів з місцевими органами влади з питань розроблення конкретних заходів, спрямованих на підвищення ефективності профілактики правопорушень [187].

Здійснення аналізу та порівняння концепцій попередніх Комплексних програм профілактики правопорушень (наприклад, на 2007–2009 рр. та на 2011–2015 рр.) засвідчило про те, що їх директивні приписи схожі, навіть повторюють один одного. І це не випадково, адже проблеми залишаються невирішеними.

У 2020 р. було прийнято Стратегію боротьби з організованою злочинністю [203], яка визначила напрями розвитку системи боротьби з організованою злочинністю та механізми реалізації державної політики у відповідній сфері в сучасних умовах.

Метою Стратегії є формування державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю шляхом запровадження міжнародних стандартів; побудова ефективної системи боротьби з організованою злочинністю, що складається з підсистем правового, інституційного, наукового, інформаційно-

аналітичного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, координації та взаємодії, контролю, а також міжнародного співробітництва [203].

Реалізація цієї Стратегії передбачає три етапи:

I) Оцінка загроз тяжких злочинів та організованої злочинності (SOCTA Україна). Завданням першого етапу є проведення об'єктивної та всебічної оцінки ситуації, що склалася з організованою злочинністю в Україні. У результаті виконання зазначеного завдання планується розробити оцінку загроз тяжких злочинів та організованої злочинності (SOCTA Україна), використання якої дасть змогу визначити поточні загрози, пов'язані з організованою злочинністю, її вплив на органи державної влади, органи місцевого самоврядування, суспільство, а також чинники, що спричиняють подальшу діяльність організованих груп, оцінити можливі в майбутньому загрози.

II) Визначення обмеженої кількості стратегічних цілей згідно з висновками проведеної оцінки загроз тяжких злочинів та організованої злочинності (SOCTA Україна) і розроблення комплексних планів заходів.

Відповідно до затверджених пріоритетів координаційним органом (Національним координатором) розробляються комплексні плани заходів (один або два плани за одним пріоритетом). У комплексному плані заходів визначається загроза, на подолання якої він спрямований, пропонуються засоби протидії на стратегічному та оперативному рівні, а також критерії успішності реалізації в кінці кожного етапу його виконання. Комплексні плани заходів можуть оновлюватися один раз на рік на основі проміжних результатів і нових загроз, що виникають з точки зору затверджених пріоритетів.

III) Виконання комплексних планів заходів.

На цьому етапі вживаються заходи, необхідні для реалізації комплексних планів заходів і досягнення цілей Стратегії загалом.

Кожний комплексний план заходів виконується державними органами, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, із залученням у разі потреби представників громадянського суспільства. Про хід виконання, завершення або

причини невиконання таких планів заходів інформується координаційний орган (Національний координатор) [57, с. 295–296; 203].

Стратегія боротьби з організованою злочинністю засвідчує, що саме на МВС і Національну поліцію України як найчисленніші правоохоронні інституції держави покладено комплекс завдань, спрямованих на запобігання корисливо-наси́льницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп як у масштабах країни, так і в окремих регіонах.

Однією з важливих умов успішного запобігання таким злочинам, є правове забезпечення відповідної діяльності за допомогою закріплення в законах та інших нормативно-правових актах вимог і положень, що сприяють реалізації цього важливого державного завдання. Поряд із цим, складність боротьби зі злочинністю іноземців, частково обумовлюється фрагментарністю міграційного законодавства, оскільки правові норми, що регламентують питання, пов'язані з перебуванням іноземців в Україні та впливають на запобіжну діяльність щодо вчинення ними корисливо-наси́льницьких злочинів у складі організованих груп, не враховують специфіки збройного протистояння з країною-агресором, розташовані за різними галузями законодавства та не сприяють консолідації профілактичних зусиль [162].

На необхідність вдосконалення правового регулювання питань, пов'язаних із перебуванням іноземців та осіб без громадянства на території України, вказали 61 % опитаних оперативних працівників, слідчих та прокурорів. Респонденти запевнили, що саме недосконалість міграційного та процесуального законодавства ускладнює роботу з виявлення та розкриття злочинів пов'язаних з іноземцями.

Досвід США та інших країн вільної імміграції засвідчив, що основна передумова запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються іноземцями, вбачається у розумній політиці «запрошення», що обмежує розміри й інтенсивність імміграції та передбачає вирішення проблем як для них, так і для корінного населення [141].

На наш погляд, продумана міграційна політика, є способом знаходження і реалізації оптимальних рішень, які акумулюють у собі всі інші елементи системи управління і надають їм єдиного спрямування. Метою державної міграційної політики є забезпечення ефективного управління міграційними процесами, подолання їх негативних наслідків, створення умов для сталого демографічного та соціально-економічного розвитку країни, всебічної інтеграції мігрантів в українське суспільство, належної реалізації ними прав, свобод і виконання обов'язків, зміцнення національної безпеки та міжнародних стосунків.

Відповідно механізм міграційної політики повинен включати такі складові: нормативний (національне право та міжнародні договори у сфері міграції та працевлаштування) та інституційний (органи державної влади, які займаються реалізацією цієї політики).

Систематизацію та вдосконалення вітчизняного законодавства необхідно розглядати як один із заходів поліпшення міграційно-правового регулювання, що сприятиме впорядкуванню правових інститутів, усуненню суперечностей між правовими нормами, вилученню застарілих та створенню нових норм права. Основними формами систематизації міграційного законодавства є інкорпорація і кодифікація. Інкорпорація може розглядатися як проміжна, підготовча стадія кодифікації. Функції останньої виходять за межі звичайного впорядкування міграційного законодавства. Це – шлях його суттєвого вдосконалення й підвищення ефективності. Прийняття Міграційного кодексу сприятиме якісному оновленню правового регулювання міграційних процесів в Україні, забезпечить реалізацію основоположного принципу Конституції – визнання людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю [84].

Масштабність проблем запобігання, динамізм обстановки, різноманіття процесів і явищ, пов'язаних з відтворенням злочинності та її проявами в соціальному житті, зумовлюють актуальність комплексного прогнозування розвитку ситуації. Для цілей проведеного дослідження, особливо актуальним постає питання прогнозування міграційних процесів, оскільки останнє дасть можливість зробити ефективнішим регіональне управління та запобігти

неочікуваним і небажаним наслідкам міграційної мобільності населення [54, с. 18–19; 123]. Під час прогнозування міграції слід виділяти три основні напрями моделювання: прогнозування міграційних потоків (обсягів та напрямків) на основі аналізу факторів і тенденцій міграції; моделювання загальнодержавних або регіональних систем розселення з виділенням їх «опорних» центрів; прогнозування чисельності та структури населення країни, окремих її регіонів із урахуванням міграції [48, с. 539–540].

Прогнозуючи обсяги інтенсивності прибуття осіб в міжнародних (у тому числі кримінальних) міграціях на постійне, тимчасове, або транзитне місце проживання, для більшості регіонів України буде характерним зростання рівня інтенсивності прибуття. За нашим дослідницьким прогнозом до числа регіонів з найбільшою частотою прибуття належатимуть Житомирська, Київська, Черкаська, Вінницька, Хмельницька, Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська, Львівська, Закарпатська області. Протилежна динаміка відслідковуватиметься лише у регіонах, що наближені до тимчасово окупованих територій, або які зазнали значних руйнувань під час ведення бойових дій.

Інтенсивність потоку іноземних громадян та осіб без громадянства, що прибувають, буде відчутна насамперед на прикордонних пропускних пунктах. Через це потрібно їх надалі переоснастити і створити додаткові пункти з метою вдосконалення роботи та оперативності проходження міграційних потоків. Поряд із цим, одним із питань, яке потребує виконавчого впровадження, є облік міграцій населення. Основна проблема у практичній реалізації полягає в процедурі «ідентифікація мігранта». Існує низка джерел даних про міграції: поточний облік, переписи та реєстри населення, прикордонна статистика тощо. Проте, в Україні з 2001 р. перепис населення не проводився. Основним джерелом даних про міграції є їх поточний облік, які здійснюють державні органи статистики на основі інформації про прописку/виписку (нині реєстрацію/зняття з реєстрації) громадян шляхом обробки листів прибуття/вибуття. Талони статистичного обліку до цих листів є документи анкетної форми, що

складаються на тих, хто прибув /вибув з однієї місцевості в іншу на постійне, або тимчасове проживання [44].

Водночас, у світовій практиці, одним з найважливіших джерел інформації про міграції, залишаються переписи населення. Головна перевага їх полягає в тому, що інформація збирається про все населення країни. Велике значення має регулярна повторюваність перепису із періодичністю у 5–10 років. Подібні заходи дозволяють отримати інформацію про вікові, гендерні, освітні та професійні особливості мігрантів, їхній територіальний розподіл, сфери зайнятості та рівень доходів. Це також дає змогу порівняти характеристики мігрантів із корінним населенням, що є важливим для аналізу ступеня їхньої інтеграції в суспільство країни перебування [189].

Доцільно зробити контрольованим і потік трудових мігрантів, створивши центри зайнятості іноземних громадян та осіб без громадянства. У зв'язку з цим, видається необхідним створення спеціального документа, що поєднує функції дозволу на роботу та посвідчення особи, тобто єдиного електронного документа (картки) трудового мігранта. Поряд із цим, слід передбачити організацію взаємодії роботодавців і трудових мігрантів (взаємний пошук, вибудовування трудових відносин), здійснювати селекторний підхід до потоку охочих в'їхати до країни із залученням та відбором найбільш затребуваних фахівців, запобігати надлишковому потоку мігрантів, насамперед нелегальних.

Необхідно узяти на озброєння програмно-цільовий принцип залучення трудових та інших категорій мігрантів (тимчасових і постійних). Такий підхід містить розроблення, прийняття та здійснення програми прийому потрібних категорій іноземців та осіб без громадянства за професійним, регіональним та іншими принципами. Реалізація цього підходу є можливою за рахунок модернізації інститутів дозволу на тимчасове проживання та посвідки на проживання, створення системи відбору мігрантів; сприяння в'їзду у країну з метою здобуття освіти та академічної мобільності; реалізації програм цільового залучення іноземних громадян, зокрема інвесторів, висококваліфікованих спеціалістів та іноземців-випускників українських закладів освіти на основі

надання посвідки на проживання. Саме такі заходи зроблять Україну привабливішою для «бажаних» мігрантів та важкодоступною для осіб, схильних до деструктивної поведінки [163, с. 72–73].

Розроблення і прийняття програм, пов'язаних із покращенням умов перебування іноземців і спрямованих на їх швидку адаптацію, здатне знизити відсоток можливого залучення до кримінального середовища іноземних громадян та осіб без громадянства, які зазнають складності адаптаційного періоду, або не зуміли адаптуватися безпосередньо за місцем перебування [140, с. 44]. Суспільні зв'язки осіб, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав, зазвичай, явно не виражені. Наприклад, 37,8 % засуджених іноземців навіть нічого не знали про діяльність національних діаспор чи громад.

Відповідні заходи мають проводитися державними органами, до повноважень яких входить запобігання злочинам спільно з органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства (громадськими організаціями), потенціал яких використовується вкрай мало. У процес запобігання злочинності іноземців мають активно залучатись і представники бізнесу, оскільки економічний складник значно впливає на інтенсивність і напрямки міграційних процесів [129, с. 35].

За допомогою засобів ідеологічного впливу, переконання, виховання, освіти потрібно формувати в іноземців та осіб без громадянства соціальний оптимізм і переконаність у необхідності дотримання встановлених норм, спростувати уявлення про втрату державного і громадського контролю за кримінальною ситуацією у свідомості певної їх частини. Одночасно мають вживатись радикальні заходи щодо підвищення правової культури суспільства загалом, обмеження та недопущення формування неприйняття іноземців та осіб без громадянства та сприйняття їх як загрози соціальній та економічній безпеці, а також заходи щодо припинення поглядів про моральну допустимість і навіть привабливість деяких форм відхиленої та злочинної поведінки.

У свою чергу, необхідною є побудова єдиного інформаційного простору з використанням медіа та Інтернету для формування морально-позитивних установок у місцевого населення до іноземних мігрантів та в самих мігрантів стосовно місцевого населення. Разом із цим, слід активно висвітлювати роботу, яку проводять правоохоронні органи і громадські формування з оздоровлення криміногенної обстановки, а також постійно проводити брифінги з журналістами щодо питань боротьби з організованою злочинністю.

Таким чином, стає очевидно, що загальносоціальною основою запобігання корисливо-насилюницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп в Україні є подолання кризових явищ в економіці, політиці, ідеології, соціальній й міграційній сферах, правоохоронній діяльності тощо. Саме тому розвиток запобіжної діяльності, повинен бути тісно пов'язаний з розпочатими реформами у відповідних сферах, з міжнародними зобов'язаннями країни, а також з потребами суспільства. Зміни які відбулися на початку 2022 року в українському житті, об'єктивно вимагають ще більшого переосмислення здійснення запобігання організованій злочинності та забезпеченні національної безпеки в цілому.

Тим більше, у цьому контексті варто наголосити, що в умовах збільшення кількості нових кримінальних правопорушень, розширення кола суб'єктів міждержавних відносин, збільшення їх кількості, ускладнення міжнародних відносин, визнання низки криміногенних проблем всесвітніми, глобальними, а також необхідність зміни кримінологічних засобів впливу на злочинність зумовили появу міждержавної правової системи запобігання злочинності як відносно самостійного правового явища, єдиним елементом якої є суб'єкти права, так як лише вони наділені необхідними властивостями для забезпечення її мети та реалізації функцій щодо запобігання кримінальним правопорушенням. Така стійка взаємодія суб'єктів права спрямована на досягнення правопорядку, стабільність зв'язків при цьому забезпечується правовими засобами (насамперед, нормами права), а сама система здатна розв'язувати невідомі

раніше за обсягом та складністю завдання, які національні правові системи не в змозі вирішити внутрішніми засобами, особливо у сфері міграційних відносин.

Вектор європейської та євроатлантичної інтеграції вимагає від України активного впровадження ефективних європейських підходів у сферу запобігання злочинності. Це передбачає чітке визначення повноважень державних органів і їхніх посадових осіб, призначення ключового відповідального суб'єкта, а також законодавче розмежування компетенцій між центральними органами виконавчої влади та неурядовими організаціями у здійсненні управлінських, правозастосовних, профілактичних, інформаційно-аналітичних, міграційних, наглядових та інших заходів.

Отже, задля виконання пріоритетних напрямів зазначеної вище Стратегії (2020 р.) пропонується до впровадження нова *Державна програма запобігання організованій злочинності на 2025–2030 рр.* У розробленому проєкті діяльність законодавчих та виконавчих гілок влади зосереджено на таких напрямках:

1) *Удосконалення національного законодавства (правовий).* Насамперед, необхідно запровадити кримінологічну експертизу проєктів нормативно-правових актів з метою виявлення в них положень, реалізація яких може сприяти поширенню організованої злочинності, або знижувати ефективність заходів запобігання цьому деструктивному явищу.

З урахуванням практики діяльності інституцій сектору безпеки, а також з метою імплементації в законодавство України положень Конвенцій ООН та Ради Європи у сфері запобігання організованій злочинності й впровадження відповідних міжнародних правових стандартів, профільному комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності необхідно підготувати пропозиції та внести пропозиції що прийняття низки змін та доповнень в частині удосконалення законодавства, зокрема щодо:

а) КК України – внести доповнення до кримінального закону в частині вдосконалення механізму застосування інституту співучасті у злочинах, учинених організованими групами та злочинними організаціями. Як уже було зазначено, в попередньому розділі монографії, відсутність у кримінальному

законодавстві окремої норми, яка б передбачала кримінальну відповідальність за групові злочини учинені іноземцями, суттєво знижує ефективність заходів щодо їх протидії. По-перше, виникають суперечки й помилки під час кваліфікації тих чи інших групових суспільно-небезпечних дій. По-друге, нема повного уявлення про масштаби розповсюдженості групової злочинності іноземців корисливо-насильницького спрямування, оскільки сучасна статистична звітність не виділяє їх в окремий різновид. Тому, пропонуємо доповнити КК України новою статтею 255–4 наступного змісту:

«Стаття 255–4. Створення організованої групи чи злочинної організації іноземцями або за їх участі:

1. Створення організованої групи за участі особи, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав з метою вчинення кримінальних правопорушень, а також керівництво такою групою або участь у ній, або участь у злочинах, вчинюваних такими групами, а також організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників етнічних злочинних угруповань для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп, за участю іноземців, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна.

2. Заздалегідь не обіцяне сприяння іноземцям у складі організованих груп чи злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь не обіцяне здійснення інших дій по створенню умов, які сприяють їх злочинній діяльності, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені особою, яка здійснює злочинний вплив або є особою, яка перебуває у статусі

суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», або в умовах воєнного чи надзвичайного стану, –

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.

4. Звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника організованої групи чи злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною першою, другої та третьої цієї статті, якщо вона добровільно заявила про створення такого угруповання або участь у ній та активно сприяла її розкриттю»;

б) КПК України – наділення оперативно-розшукових підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю (наприклад, управління стратегічних розслідувань Національної поліції) повноваженнями здійснювати процесуальні слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора;

в) Закону України «Про організаційно-правові основи запобігання організованій злочинності», зокрема, щодо: визначення основних термінів (ст. 1), мети (ст. 2), завдань (ст. 3), законодавства про боротьбу з організованою злочинністю (ст. 4), системи органів, які її здійснюють (ст. 5), щодо використання негласних співробітників (ст. 12), інформаційного забезпечення (ст. 19), а також контролю і нагляду за виконанням законів у сфері боротьби з організованою злочинністю (розділ VIII) тощо;

г) розроблення та прийняття нового Закону України «Про інтеграцію та адаптацію іноземних громадян в Україні», в якому потрібно передбачити цілі, форми і процедури імміграційного контролю, заходи з державної протидії незаконним міграційним процесам, практику адаптаційних та інтеграційних контрактів, інтеграцію профілактики правопорушень учинених іноземцями;

д) розроблення та прийняття Міграційного кодексу України, оскільки, здійснити систематизацію усіх норм міграційного права одночасно і в єдиному акті практично неможливо, пропонуємо поетапну їх кодифікацію за окремими

сферами регулювання та правовими інститутами – кожний етап цієї розробки має завершуватися підготовкою відповідних частин майбутнього Кодексу, а міграційне законодавство повинно стати самостійною галуззю в системі права України.

2) Покращення міжнародного, військово-політичного та соціально-економічного становища держави (організаційний):

- провадження раціональної державної політики щодо подолання міжнаціональних, міжетнічних і расових конфліктів;
- забезпечення реалізації державних програм протидії ксенофобії, расизму й нетерпимості;
- подолання соціальної нерівності за матеріальною, політичною, національною, расовою, етнічною, релігійною та іншими ознаками;
- виявлення, усунення та нейтралізація соціальних протиріч;
- стабілізація та зниження рівня соціальної напруженості, зокрема, шляхом нейтралізації негативних кризових явищ і процесів в економічному житті, які детермінують дезорганізацію суспільства, підвищують загальний рівень агресивності й деструктивності;
- забезпечення збалансованого регіонального розвитку, що дасть змогу зменшити розміри депресивних територій, сприятливих для поширення корисливо-насиленої злочинності;
- розробка і неухильне виконання щорічних державних і регіональних програм зайнятості населення, у тому числі, створити додаткові гарантії участі в трудовій діяльності незайнятих громадян, які потребують соціального захисту, іноземців, а також осіб звільнених з місць позбавлення волі.

3) Інституційне забезпечення (інституційний):

- провести комплексний аналіз стану, структури і тенденцій злочинності в Україні, факторів, що її детермінують, особливостей поширення в окремих регіонах, визначення економічного підґрунтя, за результатами підготувати прогноз розвитку криміногенних явищ і пропозиції щодо реагування та негативні

тенденції (законодавче і відомче регулювання, штатно-кадрове забезпечення, вдосконалення практичної діяльності і посилення взаємодії сил правопорядку);

- визначити реальний рівень довіри населення до поліції з виокремленням складових, які впливають на її імідж і гальмують партнерство в роботі (рівні: місцевий, регіональний і по країні; засоби вивчення: анкетування, моніторинг преси, аналіз звернень громадян, комунікація з населенням, громадськими і правозахисними інституціями, оцінки міжнародних експертів тощо);

- скоригувати структурно-функціональну модель територіального підрозділу (органу) поліції відповідно до оновленого комплексу завдань та особливостей оперативної обстановки на території обслуговування (мегаполіс, невелике місто, сільська місцевість, прикордонна зона тощо);

- розробити критерії та запровадити систему оцінювання ефективності діяльності правоохоронних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю;

- сконцентрувати роботу правоохоронців на локалізації організованої злочинності і кримінальних промислів, а також на захисті власності, економічних прав і життя громадян;

- забезпечити розробку та виготовлення нових видів спецзасобів, озброєння, спеціальної оперативно-технічної та криміналістичної техніки;

- впровадження концепції «розумного» міста (Smart City), яка передбачає розвиток системи відеоспостереження за рухом громадян і транспортних засобів та швидке реагуванням на ситуації, що можуть призвести або призвели до вчинення злочинів;

- посилити вимоги щодо добору, комплектування та підготовки співробітників оперативних підрозділів та слідчих правоохоронних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю;

- передбачити виділення капітальних вкладень з метою поліпшення умов для здійснення навчального процесу і побуту курсантів, слухачів та ад'юнктів навчальних закладів зі специфічними умовами навчання;

– активізувати науково-методичне супроводження службової діяльності поліції з метою вивчення і узагальнення позитивного досвіду боротьби зі злочинністю, визначення форм і методів його впровадження у правоохоронну діяльність та освітній процес.

4) Ідеолого-профілактичні заходи (ідеологічний):

– формування у громадян рішучого ставлення до несправедливості, порушень прав і свобод інших осіб, а також до будь-яких виявів протиправної, агресивної, насильницької, деструктивної поведінки;

– недопущення будь-яких виявів демонстративно зневажливого ставлення до загальноприйнятих норм і правил поведінки;

– популяризація в медіа прикладів успішної реалізації заходів запобігання злочинності, розкриття резонансних злочинів, винесення судових вироків лідерам та активним членам організованих угруповань;

– вжиття заходів щодо недопущення та поступового викорінення з діяльності неформальних молодіжних угруповань тих звичаїв і традицій, які супроводжуються агресивною, деструктивною, руйнівною, насильницькою поведінкою.

5) Удосконалення кримінально-виконавчої системи (пенітенціарний):

– затвердити заходи щодо приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що перебувають у слідчих ізоляторах, у відповідність з міжнародними стандартами (забезпечивши збалансованість щорічних обсягів робіт з асигнуваннями, що виділяються з державного бюджету для потреб Міністерства юстиції України).

– здійснити заходи щодо недопущення зростання захворюваності на туберкульоз, ВІЛ-інфекцію та інші епідемічні хвороби серед ув'язнених та засуджених;

– покращити стан матеріально-технічної бази органів та установ виконання покарань.

6) Міжнародне співробітництво (міжнародний):

- забезпечення співробітництва з правоохоронними органами і спеціальними службами іноземних держав на двосторонній та багатосторонній основі, зокрема, в частині обміну відомостями про організовані групи, злочинні організації та осіб, що беруть участь у їх діяльності;
- проведення спільних оперативних заходів та транскордонних операцій із припинення та запобігання організованій злочинній діяльності;
- розширення обміном досвіду, стажування та спільного навчання фахівців спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю.

Таким чином, нами було наведено концептуальне бачення законодавчого та виконавчого регулювання загальносоціальних заходів запобігання корисливо-наси́льницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп. Більшість дій із запропонованого кримінологічного інструментарію становить безперервний процес, що повинен постійно враховувати зміни, які відбуваються у сучасному суспільстві та впливають на міграційні процеси, а також на осіб, що іммігрують, їх готовність залучення до суспільного та економічного життя держави і правової слухняної поведінки.

3.2. Спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання корисливо-наси́льницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп

Розбудова правової держави в Україні передбачає реальне забезпечення прав людини і громадянина. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України) [84]. У зв'язку з чим перед правоохоронними органами постають такі завдання: забезпечення безпеки життя, здоров'я особи та охорони власності; створення на основі аналізу криміногенної обстановки умов, що об'єктивно перешкоджають вчиненню кримінальних правопорушень; реалізація оперативно-розшукової інформації про осіб, які здійснюють

підготовку до вчинення корисливо-насильницьких злочинів, для схилення до відмови від їх вчинення; своєчасна ліквідація виявлених організованих груп; оперативне, з використанням усіх наявних сил і засобів, реагування на повідомлення громадян, службових осіб, іншу інформацію, що надійшла про вчинені кримінальні правопорушення для затримання підозрюваних; активне залучення громадськості до роботи із запобігання кримінальним правопорушенням; інформування населення про засоби і способи правомірного захисту від злочинних посягань на життя, здоров'я, власність тощо.

Серйозної шкоди цій соціальній цінності завдає злочинність, боротьба з якою продовжує залишатися досить складною проблемою. Злочинність, як відомо, є продуктом суспільства, їй запобігають всі елементи (ланки, інститути) соціальної системи [237, с. 158]. Саме тому здавна питання запобігання кримінальним правопорушенням розглядаються в науці у контексті функціонування різних суб'єктів запобіжної діяльності [108, с. 196]. При цьому, як слушно зауважив з цього приводу А. П. Закалюк, суб'єктом діяльності щодо запобігання злочинності та злочинам можуть бути визнані орган, організація, окрема особа, які у цій діяльності виконують хоча б одну з таких функцій щодо запобігання: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення [68, с. 346]. Крім цього, як вірно зробив висновок В. В. Голіна, система запобігання злочинам має два необхідних аспекти опису: через суб'єктів запобіжної діяльності та через структуру і зміст загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів [34, с. 23].

Якісне оновлення системи кримінальної юстиції, інституції якої здатні забезпечити охорону прав і свобод людини, боротьбу зі злочинністю, захист інтересів суспільства та держави, у тому числі передбаченими законом кримінологічними засобами діяльності є на часі та актуальним. Варто зауважити, що під час реалізації КПК України докорінно змінено модель кримінального провадження, правовий статус його учасників, процесуальну форму досудового розслідування та судочинства загалом. У зв'язку з приведенням кримінального процесуального законодавства України у відповідність з міжнародними

стандартами, особливої актуальності набуває ґрунтовне дослідження механізмів запобігання кримінальним правопорушенням [163].

Варто наголосити, що усі заходи запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп за сукупністю взаємозалежні та взаємообумовлені. Утім, доводиться констатувати, що на сьогодні діяльність щодо здійснення заходів спеціально-кримінологічного запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп здійснюється неорганізовано та хаотично, що обумовлено відсутністю нормативно визначеної системи суб'єктів, а також чіткого окреслення їх повноважень [162].

Наприклад, посідаючи особливе місце в системі охорони права, прокуратура покликана відіграти провідну роль у докорінному поліпшенні використання антикриміногенного потенціалу правоохоронних органів, діяльність яких щодо запобігання кримінальним правопорушенням вона координує. Не винятком стала й боротьба з організованою злочинністю за участі іноземців. Проте, немає ясності в основоположних, концептуальних питаннях, що стосуються цілей і завдань, місця та ролі прокуратури в системі суб'єктів запобігання досліджуваної злочинності, потребують розроблення прикладні аспекти проблеми. Тим більше, що у чинному Законі України «Про прокуратуру» (2014 р.) [181] вилучено спеціальну норму щодо діяльності прокуратури як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням. Тому існує нагальна потреба відтворення системи запобігання організованим злочинності як неодмінної умови зниження гостроти кримінальної ситуації в країні в умовах воєнних дій та надзвичайного стану.

СБУ входить до обмеженого кола інституційних груп, завданням яких є провадження та реалізація ефективної безпекової політики, зокрема, що стосується запобігання організованим злочинності за участі іноземців, то з використанням специфічного контррозвідувального інструментарію для України в сучасних умовах, є нагальною необхідністю, що, знайшло відображення у п. 19

Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України № 392/2020 [204].

СБУ: бере участь у забезпеченні державної безпеки й захисті державного кордону України (ч. 3 ст. 17 Конституції України), здійснює відсіч агресії (ст. 4 Закону України «Про оборону України») [84; 175];

є суб'єктом: забезпечення безпеки осіб, котрі беруть участь у кримінальному судочинстві (ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [170], п. 9 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про Службу безпеки України») [184]; державного захисту співробітників суду і правоохоронних органів (ст. 14, ст. 15 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів») [168];

належить до державних органів, які мають право виносити на розгляд РНБО України пропозиції щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій як спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів з метою захисту національних інтересів (ч. 1 ст. 5 Закону України «Про санкції») [183];

забезпечує міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, зокрема, в частині подання, за участю МЗС, пропозицій до комітетів Ради Безпеки ООН стосовно включення (виключення) фізичних або юридичних осіб до переліків осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції.

Відповідні повноваження так чи інакше, безпосередньо чи опосередковано використовуються під час запобігання організованим злочинностям [57, с. 247; 171]. Однак основний фронт роботи щодо виявлення та припинення корисливо-насильницьких злочинів й діяльності організованих груп за участі іноземців, здійснюється органами та підрозділами Національної поліції.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [176] підрозділи, які здійснюють таку діяльність, зобов'язані в межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу

оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного *виявлення і припинення злочинів* та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень.

Невід'ємним організаційним елементом під час застосування сил і засобів оперативно-розшукової діяльності у процесі запобігання корисливо-насильницьким злочинам є врахування специфіки таких кримінальних правопорушень та правильне з'ясування оперативними працівниками завдань, що виникають у зв'язку з одержаними відомостями і вимагають активних дій, заходів і операцій, основна мета яких спрямована на: недопущення вчинення злочину й настання шкідливих наслідків; затримання злочинців із виключенням будь-якої можливості настання передбачуваних небезпечних ситуацій, що можуть тягнути за собою тяжкі наслідки; забезпечення притягнення осіб до кримінальної відповідальності та виключення можливості вчинення нових злочинів.

Враховуючи аналіз практичної діяльності суб'єктів пошуку, можемо констатувати, що серед інформаційних джерел щодо кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, власності, громадської безпеки, тощо, найважливішими є результати моніторингу оперативної обстановки на обслуговуваній території, або по лінії роботи; матеріали оперативно-розшукових справ та кримінальних проваджень; оперативно-розшукова інформація. На основі аналізу вихідної інформації проводяться заходи щодо виявлення конкретних обставин, уточнення та перевірки отриманих даних, а також усунення виявлених причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів.

Для підвищення рівня запобігання злочинам необхідно враховувати не тільки кримінально-правову та кримінологічну характеристику, але і їх оперативно-розшукову характеристику. Якщо традиційні тактичні рекомендації найчастіше будуються на основі дослідження механізму розвитку злочинної поведінки, способів вчинення кримінальних правопорушень, типології злочинців, то в боротьбі з організованою злочинністю ураховуються інші

фактори: дислокація основних позицій, зайнятих особами, які входять до злочинних груп, їх соціальний стан, ділові, службові, корупційні зв'язки на різних рівнях, у різних відомствах. Моделюються не типові ситуації вчинення злочинів, а ймовірні ситуації протиборства, прогнозуються можливі «ходи» членів організованих груп, їх покровителів.

Однією з цілей спеціально-кримінологічного запобігання є локалізація, нейтралізація і усунення суспільної небезпеки організованого угруповання за участі іноземців шляхом його роз'єднання. До форм роз'єднання, відносяться наступні:

по-перше, це формування або використання внутрішніх суперечностей та конфліктних ситуацій у середовищі злочинного угруповання. Будь-яке протистояння включає сторони, між якими виникають суттєві розбіжності, та предмет конфлікту – реальну причину суперечок. Як правило, таким предметом є матеріальні ресурси, за контроль над якими змагаються учасники конфлікту. Ситуація набуває гострої фази у разі виникнення інциденту – безпосереднього протистояння сторін, які прагнуть встановити домінування над предметом спору. Однак, при цьому варто пам'ятати про загальну закономірність протікання конфліктів, а саме: конфлікти можуть не тільки зруйнувати угруповання, але й ще більше інтегрувати його членів перед загрозою зовнішньої небезпеки. Тому не слід, використовувати конфлікти, що мають тільки суб'єктивні передумови, тобто конфлікти без реально існуючого об'єкта. Тому, необхідно використовувати глибинні передумови конфліктів, що лежать в основі організаційної структури групи. Наприклад, основу багатьох конфліктів між співучасниками становить існуюча в них стратифікація, пов'язана з домінуванням одних учасників над іншими. Страти породжують протиборство між учасниками організованої групи, оскільки належність до певної страти тягне різну сукупність благ і привілеїв. Іншими підставами внутрішніх конфліктів можуть бути різна активність учасників в злочинній діяльності, особисті неприязні стосунки між ними, порушення окремими учасниками внутрішньо-групових норм поведінки;

по-друге, роз'єднання можливе за допомогою використання протиріч, які виникають між організованими групами за сфери впливу. Використання таких протиріч може привести, зокрема, до того, що угруповання через засоби масово-комунікативного впливу організовують витік конфіденційної інформації про конкуруючі групи, що дозволяє притягнути їх учасників до кримінальної відповідальності. Ця інформація також може бути використана з метою оперативно-розшукової профілактики (що є одним із різновидів спеціально-кримінологічного запобігання), яка розпочинається з моменту реалізації оперативно-розшукових даних при відкритті кримінального провадження по досліджуваній категорії злочинів, інтенсивно здійснюється в період проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій і триває аж до прийняття підсумкового рішення у кримінальному провадженні.

Найбільш поширеними тактичними прийоми схилення окремих осіб до відмови від своїх злочинних намірів, є: формування переконання в недоцільності вчинення саме цього злочину або відсутності на обраному об'єкті посягання цінностей, вартих уваги; аргументація недоцільності вчинення злочину через труднощі збуту майна або інших предметів посягання, через ненадійність співучасників злочину; наведення аргументів неминучості викриття та покарання при обраному варіанті злочинних дій, критика інших запропонованих варіантів; роз'яснення можливості втрати особистого благополуччя внаслідок реалізації злочинних задумів [57, с. 313].

Наступним важливим етапом спеціально-кримінологічного запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп є посилення гарантій реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності, а також зниження рівня їх латентності. Як ми уже неодноразово зазначали, такі злочини означені надзвичайно високим ступенем латентності (як природної, так і штучної). Це означає, що значна частина іноземців залишається за межами уваги правоохоронних органів, уникаючи відповідальності за вчинені ними діяння. Водночас загальновідомим є те, що уникнення відповідальності за будь-які протиправні дії створює ілюзію

безкарності та вседозволеності як в уяві власне злочинців, так і в суспільній уяві загалом, збільшує ймовірність повторності й рецидиву, сприяє втягненню в злочинну діяльність морально нестійких осіб. У зв'язку з цим, необхідно вжити низку заходів, основними з яких є:

1) проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення з приводу необхідності повідомлення правоохоронних органів про всі виявлені факти корисливо-насильницьких злочинів;

2) підвищення оперативності реагування на заяви та повідомлення про вчинення злочинів, або про такі, що готуються;

3) встановлення суворої відповідальності для працівників правоохоронних органів за неприйняття чи приховування фактів учинення корисливо-насильницьких злочинів учинених у складі організованих груп (зокрема, шляхом навмисного вчинення недостовірної реєстрації злочинів);

4) підвищення якості досудового розслідування та судового розгляду таких справ;

5) розробка методичних рекомендації, які спрямовані на впровадження максимально чіткого та єдиного для всіх правоохоронних структур алгоритму збору, обробки та фіксації інформації про факти корисливо-насильницьких злочинів учинених іноземцями у складі організованих груп та запровадження єдиної інформаційної системи обліку й ідентифікації осіб, які притягувались до відповідальності за вчинення таких злочинів. Позаяк, активізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання перешкоджає те, що реальне становище в досліджуваному кримінальному сегменті не відображено об'єктивними даними статистики. Саме тому, потрібно всіляко вдосконалювати розроблення системи показників, що характеризують специфіку злочинів, які вчиняють іноземці у складі організованих груп, з урахуванням окремих регіонів, місць їх найбільшої концентрації, періодів найбільшої активності, а також обставин, що сприяють вчиненню, стан правоохоронної та іншої діяльності. Форми звітності мають бути побудовані таким чином, щоб кримінологічні та криміналістичні відомості про корисливо-насильницькі злочини учинені іноземцями у складі організованих

груп можна було чітко розподілити за такими категоріями: вид злочину, громадянство, статус (вимушені мігранти, внутрішньо переміщені особи тощо), кількісний склад групи, зв'язки тощо.

Наявна інформація про реальний поточний стан злочинності та осіб, що вчиняють досліджувані злочини дасть змогу забезпечити належне інформаційно-методичне забезпечення профілактичної діяльності правоохоронних органів, яке пропонується використовувати наступним чином:

- підготовка та оприлюднення щорічних доповідей про стан і тенденції розповсюдженості корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп; роботу правоохоронних органів щодо спеціально-кримінологічного запобігання; випадки виявлення, розкриття та розслідування тощо;

- упровадження в практику діяльності правоохоронних органів постійного аналізу характеру, масштабів поширення та динаміки корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп, а також отримання загального уявлення про осіб, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав, проте схильні до вчинення злочинів корисливо-насильницької спрямованості;

- запровадження профілактичного обліку іноземців, які вчинили злочини на території України;

- проведення тематичних інформаційних кампаній, а також систематичної роз'яснювальної роботи у групах, громадах, організаціях, об'єднаннях етнічного спрямування, орієнтованої на роз'яснення положень міграційного та кримінального законодавства, загальнолюдських цінностей та моральних норм країни в якій вони перебувають, а також формування нетерпимого ставлення до будь-яких виявів злочинної поведінки тощо.

Належної уваги щодо заходів спеціально-кримінологічного запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп, заслуговує один з видів інформаційно-комунікаційних технологій – картографування кримінологічної інформації. Це спосіб візуалізації

на карті різноманітних кримінально-протиправних дій, який використовується аналітиками насамперед для аналізу злочинів і конкретизації специфіки їх учинення [40, с. 156; 91]. На сьогодні інтернет-картографування є зручним способом отримання необхідної інформації, натомість, в Україні веб-ресурсу з інтерактивною картою злочинності не існує.

Можливості картографування злочинності розраховані на відображення об'єктів на географічній карті, отримання інформації в режимі реального часу, забезпечення її геокодування, комбінування, обміну та геообробки. Завдяки використанню відеокамер та безпілотних літальних апаратів суттєво розширюється площа спостереження і зростає точність ідентифікації. Зведення можна отримати за годину, добу, тиждень, місяць, рік або декілька років. Сучасні експертні системи прогнозування злочинності враховують широкий спектр історичних даних: час доби, день тижня, погодні умови, дорожній рух, відстань до поліції, кількість поліцейських дільниць, наявність масових заходів, рівень безробіття в місцевості, характер та щільність забудови, вартість оренди, вибір рівня деталізації географічної області, наприклад, недостатньо освітлених вулиць, нічних клубів тощо [117, с. 82].

Ефективне впровадження картографування злочинності у діяльність поліції може сприяти: плануванню стратегічних заходів щодо протидії злочинам на основі інтерактивних картограм, що відображають стан різних видів злочинів та вплив на них, особливостей регіонів, районів і населених пунктів України; взаємодії з громадськістю та оцінці діяльності поліції; підвищенню інформованості мешканців про загрози та ризики міського середовища й полегшення звернення до працівників поліції в разі потреби; плануванню періодичної перевірки певних місць працівниками поліції; реагуванню на події та правопорушення, удосконаленню тактичних заходів щодо запобігання та протидії злочинності, забезпечення громадського порядку на конкретній території [117, с. 82; 40, с. 157–158].

Крім цього, основним засобом спеціально-кримінологічного запобігання етнічній організованій злочинності, на наш погляд, слід визначити принцип

компіляції міжнародних і внутрішньодержавних способів такого запобігання. Тільки керуючись цим принципом, можна стримати зростання організованої злочинності за участі іноземців. При цьому як внутрішньодержавний спосіб протидії та профілактики доцільно виділити посилення митного та міграційного контролю. Ці та інші заходи потребують координації Національної поліції з органами СБУ, із митницею, міграційною службою та прикордонниками. Тому, особливе значення має організація взаємодії між службами та підрозділами як МВС, так і Національної поліції, а також міжвідомча взаємодія загалом. Сутність якої полягає в забезпеченні злагоджених дій в інтересах досягнення спільної мети – ефективного захисту громадян від корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп. У цьому контексті, вважаємо за необхідне відразу визначити два фундаментальних завдання координаційного процесу:

- 1) з'ясування основних напрямів та проблем у правозастосовній і правоохоронній діяльності щодо запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп на основі аналізу структури, динаміки та прогнозування тенденцій, підготовка пропозицій щодо шляхів вирішення відповідних проблем із метою сприяння у виконанні завдань кримінального провадження;

- 2) розробка, узгодження і реалізація спільних заходів, спрямованих на запобігання, виявлення, припинення та розслідування злочинів, причин та умов, які сприяли їх вчиненню;

Крім цього, задля реальної боротьби з такими злочинами, правоохоронні органи України повинні активно співпрацювати з поліцейськими структурами інших держав [190]. У сучасних умовах основними формами співробітництва є такі: надання допомоги у проведенні розслідувань у кримінальних провадженнях; виконання запитів запитуючої сторони; передача інформації; заморожування або арешт майна, що є об'єктом запиту з метою запобігання будь-яким операціям з ним; розшук осіб, які переховуються від кримінального переслідування або відбування покарання; обмін інформацією про

підготовлювані/ вчинені злочини та причетних до них осіб; проведення спільних операцій з припинення злочинів та діяльності осіб, які вчинили злочини або готуються до них [61, с. 18].

Однак, практика засвідчує, що при розслідуванні злочинів учинених організованими групами за участі іноземців слідчими та оперативними підрозділами правоохоронних органів України ще недостатньо використовуються можливості Інтерполу. Досить часто при розслідуванні кримінальних проваджень, пов'язаних із організованою злочинністю співробітники правоохоронних органів необґрунтовано підпорядковують свої дії лише одній меті – затриманню та доведенню факту вини підозрюваного, упускаючи моменти встановлення наявності міжрегіональних, міжетнічних, міжнародних та корупційних зв'язків групи, які можливо виявити за допомогою криміналістичних обліків і банк даних Інтерполу. Тому, активізацію співпраці у відповідному напрямі потрібно розглядати як одну з можливостей вирішення проблем спеціально-кримінологічного запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп.

У межах вирішення цієї проблеми потрібно надалі вдосконалювати організацію і тактику оперативно-розшукової діяльності, зокрема, органів поліції та відновити втрачену спадкоємність у передачі досвіду боротьби з організованою злочинністю, зокрема, за участі іноземців. Окрім традиційних тактичних методів розкриття злочинів, заснованих на дослідженні механізмів розвитку кримінальної поведінки, додатково слід урахувувати національну приналежність, стереотипи поведінки представників певного етносу, становище у земляцтві чи діаспорі, наявність або відсутність кримінальних зв'язків за межами України тощо. Враховуючи це, об'єктивно зростає потреба в отриманні кримінологічно значущої інформації про зазначених осіб. До того ж спеціальне запобігання здійснюється і відносно окремих лідерів бандитських формувань з метою нейтралізації їхнього впливу і суспільної небезпеки, насамперед, кримінальної мотивації, необхідної для злочинної діяльності. Вона може бути організована у формі компрометації активних учасників організованих груп.

Компрометація можлива за наявності двох умов, а саме: повинна бути використана така інформація про цих осіб, що свідчить про серйозне порушення ними неформальних норм злочинного середовища; інформація повинна бути використана тактично грамотно, зокрема, прямо вказувати на допущені цими особами порушення [7, с. 140].

Тактичні прийоми дестабілізації різноманітні, зокрема:

- цілеспрямоване поширення інформації за допомогою агентів, негласних співробітників, анонімних телефонних повідомлень, медіа;
- імітація вербування осіб, які здійснюють розробку організованих груп чи злочинних організацій, з метою створення каналів передачі їх лідерам спеціально підготовленої інформації чи дезінформації;
- створення груп, що імітують самостійну злочинну діяльність тощо.

Значна роль в інформаційній дії на окремих членів організованих груп відведена нагнітання властивого їм почуття небезпеки, що породжується провалами спільників, арештами конкуруючих груп, тиском жорстких правил взаємин у злочинному середовищі. Так, аналіз даних показує, що підвищене занепокоєння і невпевненість (особливий психологічний стан – фрустрація) найчастіше виникають через страх викриття, виникнення загрози фізичної розправи з боку спільників, неминучості краху очікувань, при суб'єктивній «чутливості» до проведених оперативно-розшукових заходів (найчастіше – це виявлення прихованого спостереження) [77].

Загалом, індивідуально-профілактичні заходи запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп в Україні, є найефективнішим та водночас найскладнішим, що пов'язано із різними обставинами (у більшості на цьому позначається закритість та відокремленість іноземців, а також можливість покинути межі країни). Саме тому під час організації індивідуально-профілактичного впливу на іноземців та осіб без громадянства здійснені заходи слід розподілити на декілька стадій запобігання: раннє, рецидивне та посткримінальне.

Практичний зміст і цілеспрямоване проведення раннього запобігання полягає у виділенні груп ризику та проведенні роботи з тими, хто її потребує. Об'єктом раннього запобігання є, по-перше, особи, які перебувають у несприятливих умовах середовища чи життєвої ситуації, здатних спричинити соціальну дезадаптацію та подальшу криміналізацію особистості (зокрема зі зміною місця проживання); по-друге, особи, в яких є ознаки такої дезадаптації: перевага сумнівних видів дозвілля, придбання негативних звичок і стереотипів поведінки, відчуження від соціальних інститутів (зокрема через прибуття на нове місце проживання); по-третє, особи, які систематично вчиняють правопорушення незлочинного характеру, що свідчать про формування мотивації переходу на злочинний шлях.

Основними заходами раннього індивідуального запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп є:

- нагляд за їх поведінкою;
- попередження про неприпустимість порушення закону й використання інших засобів правового контролю за поведінкою;
- залучення їх до співробітництва із правоохоронними органами;
- захист їх прав і законних інтересів;
- направлення цих осіб у необхідних випадках на примусове лікування від алкоголізму або наркоманії;

використання антикриміногенного потенціалу близьких цим особам зв'язків.

Другий і третій вид індивідуально-профілактичного запобігання застосовується щодо іноземців, які вчинили корисливо-насильницькі злочини у складі організованих груп, притягнуті до кримінальної відповідальності, або відбували покарання. З огляду на поведінку іноземців в установах виконання покарання, нами було виокремлено основні типи засуджених:

- 1) активні – засуджені із вираженою позитивною спрямованістю, які характеризуються активною участю у трудовому процесі, ініціативним

ставленням до навчання, ретельністю у виконанні доручень, позитивним впливом на інших засуджених (33,7 %);

2) пасивні – засуджені, спрямованість яких залишається не визначеною, а вибір стратегії їх поведінки значною мірою залежать від ситуації (36,1 %);

3) негативні – засуджені, для яких характерні порушення режиму, негативне ставлення до будь-яких форм позитивного впливу, підвищена конфліктність (30,2 %).

Протиправна мотивація поведінки у засуджених формується здебільшого в результаті несприятливих факторів, атрибутівних для установ виконання покарання, у тому числі через складність адаптації (замкнутий простір, повна регламентація і контроль над життєдіяльністю); відсутність у іноземців навичок взаємодії з іншими особами, засудженими до позбавлення волі; загострення суперечливих поглядів (суджень), обумовлених звичаями кримінальної субкультури; схильність цієї категорії засуджених провокувати оточення на конфлікти; помилки під час комплектування різних груп засуджених; переконаність іноземців, що більшість дій співробітників установ виконання покарання спрямовано на погіршення життя позбавлених волі осіб тощо. Поряд із цим, вивчення матеріалів практики свідчить, що певна кількість злочинних угруповань у кримінально-виконавчих установах України формується на основі попереднього знайомства учасників групи та/або їх спільної кримінально-протиправної діяльності на волі. Значним чином такий стан справ зумовлений особливостями нормативного закріплення направлення засуджених для відбування покарання у виді позбавлення волі [230].

У перспективі майбутнього варто зазначити про доцільність створення спеціалізованих виправних установ для іноземців, аналогічних виправним установам для жінок, неповнолітніх дітей тощо. Такий підхід дозволить здійснити підбір співробітників, їх підготовку, перепідготовку з урахуванням специфіки контингенту. Звісно, для цього потрібно буде розробити положення, інструкції, указівки з питань прийому, розміщення, змісту, етапування та звільнення зазначеної категорії засуджених, а також методики виправлення з

урахуванням їхньої етнопсихології, традицій, світоглядів, здійснення заходів організаційно-управлінського характеру щодо своєчасної нейтралізації можливих конфліктів задля ефективнішого виправлення та подальшої ресоціалізації іноземців, засуджених до позбавлення волі.

У цьому контексті потрібно також зазначити, що виникає ще одна група запобіжних заходів, пов'язана з підготовкою засуджених іноземців до звільнення. У вирішенні пенітенціарних завдань по відношенню до іноземців, схильних до учинення злочинів, головним є їх моральне виховання, мета якого – виробити у них тверду переконаність в життєвій необхідності дотримуватися законів держави, у якій вони перебувають. Відповідно діяльність кримінально-виконавчої служби (в тому числі і органів пробації) не повинна зводитись до формального ведення особових справ засуджених та проведення періодичних зустрічей у процесі їхньої реєстрації, а необхідно створювати умови для всебічного розвитку особи засудженого [228, с. 92].

Результати проведеного дослідження свідчать, що після звільнення питання про працевлаштування хвилює 53 % іноземців. І це дає підстави вважати, що спеціальні програми індивідуальної роботи мають обов'язково містити такі заходи, як працевлаштування звільнених, посилення соціального контролю, залучення громадськості та представників різних релігійних конфесій до цієї непростой, але необхідної державі та суспільству роботи.

Беззаперечно, пробація є дієвим інструментом, прогресивною системою впливу на засудженого без застосування покарання у вигляді позбавлення волі, проте потребує удосконалення роботи та функціонування її органів, зокрема, 24 % з опитуваних засуджених та працівників цього органу стверджують, що не завжди пробація відбувається з чітким дотриманням норм закону, у тому числі, поширеним є невиконання функціональних обов'язків персоналом (18 %), відчувається нестача спеціалістів, які мають забезпечувати належний нагляд (21 %), слабкі методи психологічної роботи (17 %), стандартне формування досудової доповіді (61 %) тощо.

Отже, вдосконалення існуючих та запровадження нових спеціально-кримінологічних заходів запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп необхідно розпочинати із зміни підходу «реагування на злочин, що вчинено або готується» на «усунення причин та умов, що дозволяють вчинення злочину» (управління ризиками безпеки), а також розробки системи показників та іншої належної інформаційно-аналітичної діяльності, що передбачає моніторинг динаміки, а також комплексну оцінку міграційних загроз, стану захищеності кордонів, криміногенної безпеки, а також специфіку злочинів, з урахуванням окремих регіонів, місць концентрації іноземців, громадянства, обставини, що сприяють вчиненню, стану правоохоронної та іншої діяльності тощо.

У плані наступних першочергових заходів спеціально-кримінологічного запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп, пропонуємо виділити наступне:

1) нормативно закріпити систему суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп;

2) окреслити межі повноважень суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп;

3) конкретизувати завдання та функції, які на них покладаються;

4) забезпечити комплектування зазначених суб'єктів кваліфікованими працівниками (у тому числі зі знанням іноземної мови);

5) визначити відповідальних осіб за виконання плану заходів щодо спеціально-кримінологічного запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп на певній території;

6) систематично покращувати обізнаність правоохоронців про нові структурні перетворення організованої злочинності, а також найбільш ефективні способи і методи спеціально-кримінологічного запобігання, зокрема шляхом

проведення семінарів і тренінгів із залученням провідних вітчизняних та закордонних фахівців у цій сфері;

7) гарантувати належне фінансове, матеріально-технічне ресурсне, інформаційне та інше забезпечення їх діяльності;

8) розробити спеціальні методичні рекомендації, алгоритми дій, методики розслідування окремих видів корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп, у тому числі із врахуванням роботи на прифронтових ділянках території обслуговування та взагалі в умовах військового чи надзвичайного стану, що супроводжується процесами переміщення населення та підвищеною тривожністю й конфліктністю;

9) посилити контроль за іноземцями, які звільнилися з місць позбавлення волі і відбували покарання за вчинення корисливо-насильницьких злочинів у складі організованих груп;

10) спрямувати зусилля на удосконалення інфраструктури безпеки, систем відеоспостереження та можливостей швидкого виклику служб допомоги населенням, впровадження і використання інших автоматизованих систем, що забезпечують інформаційно-технічну підтримку діяльності органів правопорядку.

Для досягання мінімізації досліджуваних злочинів, шляхом застосування інших спеціально-кримінологічних заходів запобігання необхідно забезпечити безперервність процесу реагування на нові загрози та виклики, пошук нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей тощо, а також налагодити роботу на досягнення максимального ефекту безпеки при наявності мінімального ресурсного забезпечення за рахунок спрямування зусиль на своєчасне виявлення іноземців з девіантною поведінкою.

3.3. Виявлення корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп

Виявити ієрархічну побудову та діяльність організованих груп за участі іноземців й забезпечити кримінальне переслідування винних без застосування сил та засобів оперативно-розшукової діяльності неможливо або вкрай ускладнено. У діяльності з розкриття злочинів мета досягається шляхом вирішення конкретних завдань різного змісту і першим етапом діяльності з їх розкриття є саме пошук, виявлення та перевірка ознак вчиненого (або такого, що готується чи наразі вчиняється). Тому діяльність правоохоронних органів починається з аналізу вихідної ситуації (шляхом дослідження об'єктів, у яких відображена інформація про злочинну діяльність), в результаті якого в суб'єкта формується вихідна модель дій [229, с. 93], яка надалі слугуватиме розробці та плануванню алгоритмів щодо фіксації злочинної діяльності.

Пошукова робота здійснюється у певному середовищі, яке повністю не можливо визначити як криміногенне. Це твердження дозволяє визначити дві взаємопов'язані тенденції: перша – якщо відпрацьовувати всі можливі місця, в яких можна виявити ознаки вчинення злочинів – на це не вистачить ресурсу (суб'єктів пошуку та їх часу); друга – якщо не відпрацьовувати зазначені місця, то злочину не буде виявлено. Зрозуміло, що ці твердження виключають одне одного, і відповідно зазначене обумовлює необхідність визначення певних критеріїв, з урахуванням яких працівник правоохоронного органу зможе не «розпорошуючи» зусиль чітко визначити осередки, де криміногенні процеси мають тенденцію до повторюваності [242, с. 308].

Ефективність здійснення пошуку фактичних даних про організовані групи корисливо-насильницького спрямування за участі іноземців залежить передусім від знання оперативним працівником: закономірностей виникнення злочинних груп, форми їх існування; способів учинення злочинів із приховування (маскування) їх слідів; знарядь, засобів, а також причин та умов, що сприяють учиненню злочинів [42].

Втім, безпосередньо виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес, під час здійснення пошукової діяльності оперативними підрозділами відбувається за невстановленими і наперед індивідуально невизначеними ознаками [254]. Якщо при здійсненні пошуку по лінії «фактових» кримінальних правопорушень (правопорушень – інцидентів) в оперативних працівників може бути наявності первинна інформація – сліди злочинного діяння (на потерпілому або на предметах оточуючої обстановки), показання потерпілих або очевидців події, висновки експертиз тощо, то при виявленні ознак латентних злочинів пошук здійснюється за ознаками, які задані не матеріалами конкретного кримінального провадження, а на основі стратегічної, аналітичної інформації.

У теорії і практиці пошук первинної інформації, виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес, розглядається як комплекс цілеспрямованих заходів, здійснюваних суб'єктами оперативно-розшукової діяльності з метою виявлення, одержання і накопичення відомостей, що містять нові, раніше невідомі дані, які мають значення для вирішення задач у боротьбі зі злочинністю [247, с. 137]. Характерною рисою пошуку є те, що він повинен здійснюватися як з урахуванням конкретних фактів, учинених і зареєстрованих кримінальних правопорушень, так і поза залежністю від їх наявності – саме ця обставина підкреслює ініціативність і активність пошуку, обумовлює його тактику.

Розглядаючи зміст терміну «факт кримінального правопорушення», зрозуміло, що для його використання необхідна наявність усіх елементів складу (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона), без чого неможливо розглядати сам факт учинення кримінального правопорушення, а тільки його окремі ознаки. Якщо потерпілий подає заяву, слідчий реєструє отримані відомості та доручає оперативним підрозділам проведення низки процесуальних заходів щодо підозрюваних. Однак ситуація суттєво змінюється, коли сам факт вчинення злочину залишається невідомим, але надходить інформація про діяльність злочинного угруповання. У таких випадках прихований характер злочинної діяльності потребує активного збору первинних даних. Цей процес у теорії оперативно-розшукової діяльності дістав назву «оперативний пошук», у

ході якого здійснюється виявлення осіб і фактів, що свідчать про вчинення або підготовку до вчинення злочину [15].

Під час здійснення пошуку важливе значення мають основні принципи тактики такого пошуку, а саме:

від особи – до факту кримінального правопорушення – за таким принципом встановлюється особа, яка можливо є учасником організованої групи і відповідно вчинює кримінальні правопорушення в її складі;

від факту кримінального правопорушення – до особи учасника організованої групи чи злочинної організації – за таким принципом аналізується кримінальне правопорушення і за певними ознаками робиться висновок, що його вчинила певна особа – учасник організованої групи чи злочинної організації;

від ознак кримінального правопорушення – до особи та факту кримінального правопорушення, вчинюваного організованою групою чи злочинною організацією.

Аналіз практики правоохоронних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю свідчить, що сформована система пошукової роботи з виявлення організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі, не в змозі ефективно протистояти зростанню таких груп і вчиненню ними злочинів.

Шляхом опитування працівників оперативних підрозділів встановлено основні проблеми, що виникають під час здійснення пошуку щодо виявлення групових корисливо-насильницьких злочинів, що готуються або вчинені невстановленими особами, за невідомих подій злочину, а також очевидців, свідків і потерпілих, які могли б володіти певною інформацією, а саме:

– основні зусилля зосереджують головним чином на виконанні завдань реагування на злочини, розгляді заяв, повідомлень й іншої інформації про вже вчинені та документально зафіксовані злочини, а також постійному виконанні доручень слідчого (82 %);

– відсутність розроблення алгоритмів (програм дій) оперативних працівників під час виявлення інформації (ознак) про злочини, що вчиняються

організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі (56 %);

- відсутність можливостей щодо залучення та використання осіб у негласній роботі в кримінальному середовищі організованого етнічного угруповання (43 %);

- відсутність обміну інформацією щодо оперативної обстановки на території як на внутрішньовідомчому рівні, так і зовнішньому (зокрема, відсутність взаємодії працівників оперативних підрозділів Національної поліції України та СБУ, а також прикордонною службою) (64 %);

- відсутність можливостей отримання даних про індивідуальні особливості злочинця чи певної організованої групи, їх зв'язки, що ускладнює виявлення (омолоджування злочинців, відсутність будь-яких даних про таких осіб (зокрема, вони є громадянами інших держав, або перебувають закордоном, що ускладнює проведення заходів) (48 %);

- зростання кримінального професіоналізму таких злочинців (34 %).

Щодо виокремленої першої та скажімо «болючої» проблеми на практиці, то дійсно, в умовах дії КПК України 1960 р. та до внесення відповідних змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [176] можна було вважати, що паралельно відбувається досудове розслідування (у процесі якого проводяться слідчі дії) та оперативна розробка (у процесі якої здійснюються оперативно-розшукові заходи). Але законодавство зазнало змін, і тепер після виявлення корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп, оперативні працівники повинні невідкладно передати зібрані матеріали до органів досудового розслідування (ч. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [176]) для початку кримінального провадження і надалі розслідування здійснюється шляхом проведення слідчих (розшукових, у тому числі негласних) дій. До того ж у ч. 2 ст. 41 КПК України прямо вказано: «Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії

у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора» [99]. Тобто, оперативні підрозділи правоохоронних органів діяльність яких має бути орієнтована на запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп позбавлені можливості ініціативи.

Таким чином, одним з чинників, який знижує ефективність виявлення досліджуваних злочинів, є зміни кримінального процесуального законодавства та законодавства, що регламентує оперативно-розшукову діяльність. Саме тому ключове місце у формуванні теорії виявлення кримінально-протиправних дій займає правове регулювання зазначеної діяльності [15]. Одні науковці вважають, що є нагальна потреба кодифікації законодавства та забезпечення законодавчого, а не підзаконного регулювання правовідносин в сфері виявлення, розкриття кримінальних правопорушень та здійснення правосуддя, оскільки доказовому праву властиві системність, єдність та одномірність, що дає підставу для постановки питання про необхідність розробки та прийняття Закону «Про безпосереднього виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом кримінального правопорушення» [210, с. 320].

Інші вважають, що виявлення кримінального правопорушення утворює окремий інститут кримінального процесу, який сьогодні знаходиться на етапі становлення і має отримати належний розвиток, наводячи при цьому ряд аргументів на користь такого твердження, а саме: норми права що присвячені виявленню кримінальних правопорушень регулюють конкретний вид суспільних відносин, зокрема, активну діяльність щодо пошуку латентних кримінальних правопорушень та обставин їх вчинення, виявлення кримінального правопорушення має специфічне завдання, а саме отримання первинної інформації про латентні злочинні прояви (інші суспільні відносини в галузі кримінального процесуального права не виконують такого завдання; виявлення кримінального правопорушення має також самостійність від інших інститутів кримінально-процесуального права (правовідносини, що виникають регламентуються окремими особливими нормами; правовідносини, виникають в

сфері протидії злочинності); специфічність суб'єктів, які вступають в правовідносини з питань виявлення кримінальних правопорушень та їх компетенції на даному етапі дослідчого провадження; кінцевий результат – отримання приводу для початку кримінального провадження [193, с. 39–40].

На нашу думку, для ефективного правового регулювання процесу виявлення кримінальних правопорушень як складової пошукової діяльності правоохоронних органів нормативно-правові акти повинні відповідати таким вимогам:

1) правове регулювання має охоплювати весь процес – від перших інформаційно-аналітичних дій до офіційної фіксації даних про виявлені кримінальні правопорушення як підстави для початку досудового розслідування;

2) необхідно чітко визначити коло суб'єктів, уповноважених здійснювати пошукову діяльність, з наданням вичерпного переліку відповідних підрозділів правоохоронних органів;

3) законодавство, що регламентує діяльність кожного з таких суб'єктів, повинно містити чітко визначені права та обов'язки щодо виявлення кримінальних правопорушень;

4) слід встановити юридичну форму виявлення кримінальних правопорушень та детально врегулювати процедуру здійснення відповідних заходів;

5) повинна бути регламентована пошукова діяльність та конкретний перелік дій після отримання первинної інформації про кримінальне правопорушення, а саме: правоохоронні органи мають забезпечити її надійну фіксацію і збереження, здійснити складання письмових документів, які фіксують зміст, порядок та форму провадження пошукових дій, характер використаних при цьому пізнавальних методів та науково-технічних засобів, а також усі отримані при цьому результати; відображення в документах, які складаються, часу, місця, обставин знайдення та вилучення, якісних та кількісних характеристик, а також індивідуально-визначальних якостей предметів і документів, які вилучаються), змісту отриманих фактичних даних [193, с. 127];

б) повинні бути виокремлено умови, за яких матеріали, отримані під час пошукових заходів можуть використовуватися в кримінально процесуальному доказуванні (дані отримані суб'єктом, уповноваженим на пошукові дії, з'ясовано та може бути перевірено джерело і спосіб здобуття доказової інформації; первинні дані здобуті у відповідності з вимогами закону без порушення прав і свобод громадян, і становлять достовірну інформацію, яка відповідає вимогам допустимості доказів у кримінальному судочинстві [193, с. 127]).

Основним елементом організації пошукової діяльності під час виявлення організованих груп корисливо-насильницької спрямованості за участі іноземців, вважаємо інформаційно-аналітичне забезпечення. При цьому, стосовно самого виявлення, відповідний елемент має подвійне значення: як елемент організації діяльності він розглядається у вигляді оцінки криміногенної, оперативної обстановки у певній сфері діяльності або на об'єкті, і як оцінка слугує подальшій розстановці сил (суб'єктів пошукової діяльності) з метою виявлення злочинів, що готуються та планування їх пошукової діяльності.

Практично, інформаційно-аналітичне забезпечення виявлення корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп передбачає декілька етапів діяльності. До першого етапу ми відносимо виокремлення джерел пошукової інформації. У цьому контексті, відмітимо, що для підвищення ефективності боротьби зі злочинністю та запровадження поліцейської діяльності, керованої аналітикою – «Intelligence Led Policing», у структурі Національної поліції утворено Управління кримінального аналізу, працівники якого здійснюють збір, оцінку та аналіз інформації, що може бути використана в розкритті злочинів, документуванні протиправної діяльності організованих груп та злочинних організацій, надаючи відповідну допомогу та забезпечуючи інформацією, що становить службовий інтерес, профільні підрозділи. Йдеться про специфічний вид інформаційно-аналітичної діяльності, яка полягає в ідентифікованні й точному визначенні внутрішніх зв'язків між інформаціями (відомостями, даними), що стосуються злочину, і довільними іншими даними, отриманими з різних джерел, їх використанням в інтересах

ведення оперативно-розшукової та слідчої діяльності, прийняття адекватних управлінських рішень на основі їх аналітичної підтримки [243, с. 185].

Виявлення ознак створення організованих груп за участі іноземців, чи вчинення ними корисливо-насильницьких злочинів, передбачає збір і перевірку первинної інформації про осіб та події, що становлять інтерес для правоохоронних органів, без початкової прив'язки до конкретних кримінальних правопорушень. У подальшому окремі правопорушення виокремлюються з загального потоку інформації. Така методика використовується для встановлення злочинів за принципом «від правопорушника до кримінального правопорушення». Водночас виявлення кримінальних правопорушень, пов'язаних із конкретними подіями («інцидентами»), базується на зборі та перевірці даних про події та осіб, що викликають інтерес, без попередньої ідентифікації підозрюваного. На наступному етапі з-поміж широкого кола осіб, які потрапили в поле зору правоохоронних органів під час розслідування, виокремлюється підозрювана особа. Ця методика застосовується за принципом «від кримінального правопорушення до правопорушника».

Враховуючи зазначене, на етапі збору первинної інформації, пошукова діяльність має такі напрямки:

- оцінка стану криміногенної обстановки (дає змогу оцінити стан злочинності, виявити її динаміку та тенденції розвитку, встановити та перевірити дієвість організаційно-тактичних заходів правоохоронних органів по впливу на її стан, визначити ефективність використання сил, засобів і методів, а також одержати різнопланову інформацію, необхідну для подальшого аналізу та прогнозування розвитку криміногенної ситуації в певному регіоні, за певний час та за певними напрямками);

- збір інформації про особу, яка потрапила до поля зору оперативних підрозділів правоохоронних органів (дає змогу одержати, опрацювати та проаналізувати доступні відомості про осіб, які причетні до вчинення кримінальних правопорушень або мають якусь інформацію, що може допомогти розкриттю злочинних проявів, викриттю осіб, які готують або вчинили

кримінальні правопорушення, знаходяться у розшуку);

– збір інформації про факти та обставини, що становлять інтерес (дає змогу встановлювати певні первинні данні про факти та обставини вчинення кримінальних правопорушень та на підставі їх співставлення та аналізу давати їм правильні правові та кримінологічні оцінки та характеристики, визначатися з подальшим використанням цієї інформації для вирішення завдань боротьби зі злочинністю);

– забезпечення використання відомостей, що містяться в інформаційно-пошукових системах правоохоронних органів (дає змогу використовувати в правоохоронній діяльності данні, що одержані в результаті криміналістичних та інших досліджень, статистичні та облікові відомості про окремих осіб, події та факти протиправної діяльності, інформацію про результати проведення окремих оперативно-розшукових заходів на підставі пошукових дій тощо);

– перевірка первинної інформації (дає змогу, спираючись на результати обробки первинної інформації, реально планувати проведення пошукових заходів, операцій, як тактичного так і стратегічного характеру.

Отримана інформація, незалежно від її типу чи виду накопичується та формується працівникам аналітичних відділів (відділень) та групи аналітичного пошуку [233, с. 92]. Наступним є комплекс цілеспрямованих дій із використанням сил та методів правоохоронної діяльності. Вважається, що безпосередньо такі функції виконують оперативні та слідчі підрозділи. Оскільки спостерігається часткове «проникнення» інтересів оперативних підрозділів у сферу діяльності слідчого і навпаки – інтересів слідчих у сферу діяльності оперативних підрозділів (наприклад, слідчий має право конфіденційного співробітництва), то з врахуванням зазначеного можна зробити висновок, що слідчий є повноправним суб'єктом пошукової діяльності.

Звернемо увагу, що важливим елементом співпраці між слідчим і працівниками оперативних підрозділів є спільне планування та вжиття заходів щодо захисту зібраної доказової бази. Звертаючи увагу на поширеність фактів протидії розслідуванню, особливо з боку організованих злочинних формувань,

запобігання, протистояння й нейтралізацію такого впливу має забезпечувати комплекс заходів, спрямованих на захист матеріалів і результатів доказового провадження в кримінальному процесі, з тим, щоб не допустити використання неякісних чи викривлених фактичних даних і відомостей під час формування доказів, фальсифікацій під час їх перевірки й оцінки, неналежного використання, створити умови для розуміння навіть безперспективності протиправної діяльності зацікавлених осіб у цьому напрямі, змусити тим самим припинити їх протиправний вплив на органи досудового розслідування, судові органи чи учасників процесу тощо [152].

Що стосується технічного оснащення правоохоронної діяльності (зокрема, задля здійснення контролю, фіксації розмов та інших дій, зняття інформації з каналів зв'язку; негласного проникнення до житла, контролю за поштово-телеграфною кореспонденцією, стеження із застосуванням фото- і відеозйомки тощо), то це питання взагалі носить принциповий характер. Забезпечення правоохоронних органів, зокрема підрозділів, на які покладено запобігання, припинення, виявлення корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп, технічними, спеціальними засобами і засобами зв'язку повинне бути на рівні розв'язуваних завдань. У разі їх відсутності знижується ефективність діяльності не тільки зазначених підрозділів, але й усієї правоохоронної системи.

Разом з тим виокремлення тільки напрямків пошуку не вирішує завдань пошукової діяльності, оскільки кінцевою метою є індивідуалізація як осіб – суб'єктів злочинів, так і інших елементів його складу, до якого відносяться і конкретні місця вчинення. Задля встановлення осіб причетних до формування організованих груп чи до готування (планування, замаху на вчинення тощо) корисливо-насильницьких злочинів, необхідно зосередити увагу на відпрацюванні інформації щодо осіб:

- 1) яких звільнено з місць позбавлення волі;
- 2) які знаходяться під адміністративним наглядом і проявляють дії, що свідчать про кримінальну активність;

3) яких засуджено до обмеження або позбавлення волі з відстрочкою виконання вироку;

4) які працюють на підприємствах, в установах та організаціях, виробнича або службова діяльність (колишня або теперішня) яких пов'язана з виготовленням, зберіганням, перевезенням і використанням вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухової зброї і матеріалів;

5) які намагаються придбати зброю та інші знаряддя для вчинення злочину;

6) колишні військовослужбовці із досвідом поводження з вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховою зброєю і матеріалами та які були помічені у зв'язках із кримінальними структурами;

7) які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування покарання; безвісно відсутні особи;

8) підвищеного злочинного впливу («вори в законі», а також інші «лідери»).

Найбільш значущою інформацією щодо діяльності організованих груп та її учасників володіють:

а) особи, які добровільно припинили діяльність в організованих групах і притягалися до кримінальної відповідальності за вчинення інших кримінальних правопорушень;

б) які брали участь у злочинах вчинюваних організованими групами, але добровільно заявили про це;

в) особи, які є членами інших, конкуруючих організованих груп, і тому надають інформацію для усунення «конкурентів»;

г) особи, які побічно пов'язані із створенням або/та функціонуванням організованих груп, тобто особи, які виконували окремі дії, що самі собою не є кримінальними правопорушеннями, але в підсумку сприяють їх діяльності;

д) особи – безпосередні свідки злочинів, вчинюваних організованими групами, або участі в ньому суб'єктів злочинного впливу, а також інших обставин формування та функціонування організованих груп.

На думку науковців, в основу класифікації сфер пошуку зазначених осіб та інших джерел інформації необхідно покласти технологічний принцип, що заснований на механізмі злочинної діяльності й технологіях виявлення її ознак. Тому, ефективне виявлення ознак злочинної діяльності здійснюється за рахунок таких понять, як:

- осередок злочинної діяльності (під яким необхідно розуміти визначені територіально або відомчо, за досягнутим злочинним результатом місця прикладення сил і засобів злочинцями;

- вузол злочинної діяльності (науковці визначають, що на відміну від осередку вузол має більш конкретне значення і розуміють під ним «місце, де найбільш часто проявляється один або декілька елементів злочинної діяльності певного злочинного угруповання» (вузлом може бути, яка-небудь одинична структура, яка відноситься до сфери прояву злочинної діяльності [229, с. 50], яка має властивість притягувати злочинні інтереси. Вузол злочинної діяльності – основний носій інформації про кримінальне правопорушення, оскільки він пов'язує між собою членів та керівників злочинної діяльності, дозволяє визначити осередки, сфери її діяльності [120, с. 153];

- місця вчинення злочинів.

Погоджуючись із думками науковців, відмітимо, що на нашу думку, ефективне виявлення ознак діяльності організованих груп за участі іноземців здійснюється саме за рахунок такого поняття як осередок злочинної діяльності. Таким осередком, з точки зору тактики пошуку, може бути:

- а) певний регіон, район, сектор, в якому сформовані етнічні групи, або діють члени організованої групи;

- б) місце концентрації осіб, які представляють оперативний інтерес. До безпосередніх місць пошуку варто віднести: місця злочинних зібрань (сходок); місця помешкання лідерів організованих груп та/або осіб, які мають статус осіб підвищеного злочинного впливу, у тому числі сфери особистих зв'язків лідерів, організаторів і взагалі осіб, обізнаних про організовану злочинну діяльність певних груп; сфери сімейних, споріднених стосунків будь-якого з членів

організованої групи; сфери проведення будь-яких видів дозвілля; побутової сфери (наприклад, відпочинку, обслуговування автотранспорту тощо).

Отже, дотримання викладених наукових рекомендацій, вжиття запропонованих заходів й усунення виявлених практичних проблем проведення оперативно-розшукової та іншої запобіжної діяльності органами Національної поліції, дозволить своєчасно виявити (підготовлюваних) та відвернути загрозу вчинення іноземцями корисливо-насильницьких злочинів у складі організованих груп, знизити ризик стати їх жертвою.

ВИСНОВКИ

У **монографії** на основі наукової доктрини кримінологічної безпеки розв'язано актуальну наукову задачу, що має важливе значення для кримінології і правоохоронної практики та полягає у розробленні кримінологічної методики запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп в Україні, а саме:

1. Сьогодні необхідно критично підходити до процесів глобалізації з урахуванням їх негативних політичних, економічних, організаційних, а отже, і кримінологічних наслідків з метою мінімізації. Особливу увагу слід приділити науковому аналізу проблеми оптимізації кримінальної та інших форм відповідальності, зокрема, за порушення міграційного законодавства, з метою співвіднесення її з реальними можливостями інституцій сектору безпеки, що сприятиме мінімізації безкарності (яка суттєво інтенсифікує та детермінує злочинність), підвищить ефективність боротьби з національною та транснаціональною злочинністю. Позаяк, в умовах інтенсифікації світових збройних конфліктів, у міжнародному середовищі в різних соціальних, економічних і політичних сферах відбулася низка докорінних змін, що призвело до значної активізації міграційних процесів. У таких умовах, Україна завдяки своєму вигідному територіальному розташуванню дедалі частіше стає об'єктом зростаючої зацікавленості іноземних громадян та осіб без громадянства, у тому числі міжнародних (транснаціональних) злочинних угруповань. Тому існування на теренах України нелегальної міграції та відсутність ефективної системи державного регулювання міграційних процесів становлять пряму загрозу національній безпеці країни, створюють навантаження на державний бюджет, сприяють зростанню криміналізації та віктимізації населення, знижують асиміляційний потенціал некорінного населення, сприяють загостренню соціальної, етнічної та етнонаціональної напруги.

2. Організована корисливо-насильницька злочинність іноземців – це суспільно-небезпечне, крайнє негативне, антисоціальне явище відносно

неправомірного збагачення осіб, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави, особами без громадянства, що проявляється у вчиненні ними кримінальних протиправних діянь з корисливими мотивами поєднаних із застосуванням чи погрозою застосування насильства у складі трьох і більше осіб, що становить загрозу безпеці держави. Така протиправна діяльність становить підвищену суспільну небезпечність, оскільки заволодіння матеріальними благами здійснюється не інакше ніж через заподіяння фізичної шкоди, а насильницький вплив на жертву є необхідною умовою реалізації корисливої мети посягання (об'єктом кримінально-правової охорони виступають одночасно власність і особа (життя, здоров'я, особиста свобода тощо)).

Системоутворюючими елементами, що відображають належність іноземців до злочинного середовища на території України є: наявність об'єднань осіб в організовані групи чи злочинні організації для систематичного зайняття протиправною діяльністю; отримання фінансових доходів та їх «відмивання», а також використання частини з них для відтворення кримінальної діяльності; розподіл сфер та територій впливу й прагнення до їх розширення; наявність корумпованих зв'язків в органах державної влади як засобів нейтралізації різних форм соціального контролю та створення спеціальних систем захисту.

3. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп ґрунтується на аналізі статистичних відомостей про рівень, структуру, динаміку, характер та географію таких кримінальних протиправних діянь, а також про іноземців, які їх вчиняють, та потерпілих, що мають значення для їх запобігання.

Проведений аналіз показників статистичної звітності (2014–2024 рр.) дозволив наголосити, що в умовах збройної агресії Україна зіткнулася із масовими переміщеннями населення, щорічним збільшенням кількості виявлених організованих груп та злочинних організацій (після скорочення у 2014–2015 рр. (–27,0 %), в наступні зросла: 2020 р. (36; +64,2 %), 2021 р. (38; +65,8 %), 2022 р. (27; +51,9 %), 2023 р. (29; + 55,4 %), 2024 р. (32; + 62,4 %)

сформованих на етнічній основі (встановлено понад 577 іноземців, які відзначились у груповій корисливо-насильницькій злочинності, під час вчинення тяжких (58,5 %) та особливо тяжких злочинів (32,4 %)) з використанням зброї (тільки у 2023 р. з незаконного обігу вилучено понад 2,5 тис. одиниць вогнепальної зброї та понад 3 тис. гранат). Також насторожує й латентна складова, що впливає на достовірність статистичних даних стосовно дійсних масштабів цього явища, позаяк у 65 % інформація про кримінально-протиправні дії: ігнорується та не вноситься до ЄРДР (28 %); за фактом вчинення виносяться необґрунтовані постанови про закриття кримінальних проваджень (25 %); відомості про злочини вносяться до ЄРДР, але з помилковою кваліфікацією (навмисно, або недбало) (22 %).

Злочинна діяльність організованих груп і злочинних організацій за участі іноземців є різноманітною за спрямованістю, позаяк вчиняють не один корисливо-насильницький злочин, а відразу спеціалізуються на декількох напрямках, використовуючи найрізноманітнішу тактику і механізми вчинення кримінальних правопорушень, що, насамперед, залежить від прибутковості. Іншою тенденцією є розширення сфер їх злочинних інтересів, більш чітка спеціалізація кримінальної діяльності, яка перебуває в постійній динаміці, а також професіоналізація, що підвищує рівень прихованості.

4. На основі кримінологічних підходів проведений рівневий розподіл детермінантів, які впливають на динаміку корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями (макрорівень – соціальні явища і процеси, які зумовлюють корисливо-насильницьку злочинність та є похідними від причин й умов злочинності загалом у країні; мезорівень – серед окремих груп іноземців; мікрорівень – впливають на поведінку осіб, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав), з урахуванням якого виокремлено: *військово-політичні* (загострення міжнаціональних та політичних конфліктів, військові, пандемічні та інші надзвичайні події; ігнорування кримінологічної політики); *соціально-економічні* (відкритість кордонів; незахищеність бізнесу; нерозвиненість інфраструктури; зміна

соціально-економічної формації й виникнення нових форм господарських відносин; приватизація державного майна, комерціалізація банківської діяльності; лібералізація зовнішньоекономічної діяльності; суттєве переважання обсягу імпорту над обсягом експорту та збереження негативного сальдо зовнішньоекономічного балансу, що сприяє витісненню з українського ринку вітчизняних виробників); *організаційно-правові* (фрагментарність міграційного законодавства, не врахування специфіки збройного протистояння з країною-агресором, роз'єднаність норм, що не сприяє консолідації профілактичних зусиль; застарілість Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (1993 р.); професіоналізація діяльності організованих угруповань, їх зрощування з корупцією та міжнародним криміналітетом («злочодіями в законі») з одночасним дефіцитом компетентних правоохоронних кадрів; недоліки системи обліку та звітності; мінімізація: процесуальної діяльності оперативно-розшукових підрозділів, які позбавлені права за власною ініціативою займатись оперативно-розшуковою діяльністю до вчинення злочинів, в першу чергу, із метою розкриття таких на стадії готування; координації інституцій сектору безпеки; аналітичної роботи, моніторингу криміногенної ситуації та її оцінки) (такий чинник вважають головним 44 % правоохоронців) та *морально-психологічні* (мотивація приїзду визначає поведінку приїжджаючого; вплив групи, діаспори (етнічна пасіонарність; сила етнічного стереотипу; етнопсихологічні особливості, традиції, звичаї етнічного характеру, темпераменту; кланово-родові відносин); негативний психологічний клімат, розбіжність групових норм із громадськими; проблеми адаптації, конфлікти і напруженість у спілкуванні; підвищена агресивність та схильність до насильства; зміна психологічної установки та вироблення антисоціальної позиції).

Наголошено, що для запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями за участі іноземців, необхідний вплив саме на ці фактори суспільного життя.

5. Представлено узагальнену кримінологічну характеристику іноземця, який вчиняє корисливо-насильницькі злочини у складі організованої групи, як особи, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав, зміст кримінологічної характеристики якого розкривається крізь призму соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових та морально-психологічних ознак і властивостей, що виявляються в злочинній поведінці, детермінованій агресією та в якій користь поєднана з насильницьким її задоволенням, зокрема: це особи чоловічої статі (93 %), серед яких – громадяни рф (26 %), Грузії (24 %), Азербайджану (21 %), Молдови (10 %), Вірменії (7 %), Узбекистану (6 %), віком від 25 до 50 років (76 %), які короткочасно кримінально-гастролюють (до 6 місяців) (48 %), не відчують мовленнєвого бар'єру (орієнтуються в українському соціумі), із середнім рівнем інтелекту та низькими рівнем освіти і культури (49 %), неодружені (58 %), не зайняті суспільно корисною працею (тимчасово непрацюючі – 62 %), їхні ціннісні орієнтації спрямовані на корисливо-споживацький спосіб життя, схильні до вчинення насильницьких дій та реалізації агресивних стереотипів, із заздалегідь обміркованим наміром, у ролі організаторів (росіяни – 33,4 %), виконавців чи пособників (чеченці – 23 %, грузини – 22 % та азербайджанці – 19 %) у вчиненні корисливо-насильницьких злочинів за попередньою змовою у кількості 3–4 особи (41 %), раніше судимі (55 %) та/або перебувають у міжнародному розшуку (15 %) за вчинення кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, власності, статевої свободи чи недоторканості особи (43 %).

6. Найчастіше жертвами групового вчинення корисливо-насильницьких злочинів стають громадяни України та мешканці великих міст (72,0 %), особи жіночої статі (59,1 %). Вікові показники осіб коливаються у межах від 30 до 50 років (58 %), а також від 51 років і старше (24 %). У 65 % до жертв застосовувалися фізичне насильство та 35 % психологічне насильство. Коефіцієнт зайнятості жертв суспільно корисною працею становить: приватні підприємці (25,4 %), державні службовці (19,7 %), працівники у сфері

обслуговування, будівництва, логістики, виробництва та торгівлі (18,2 %); працівники правоохоронних органів (3,4 %), військовослужбовці (2,6%), домогосподарки (1,8 %), пенсіонери (6,1 %); студентки коледжів та університетів (9,4 %). Усі потерпілі мали зовнішні матеріальні ознаки віктимності (будинки, автомобілі, успішний бізнес). Приблизно 30 % жертв були попередньо знайомі зі злочинцем. У багатьох випадках жертви є не випадковими. Близько 35 % потерпілих були втягнуті у злочинну діяльність, ставали учасниками таких угруповань (пособниками).

Виокремлені основні віктимізаційні особливості жертв, а саме: фінансова забезпеченість (демонстрація розкішного життя, значних доходів, вихваляння та зухвалість у витратах чи придбанні вартісного майна); необачливий й легковажний характер поведінки, зокрема, у стані обумовленому фоновими явищами; ексцес злочинної діяльності (жертви корисливо-насильницьких дій у зв'язку із «розборками» між організованими групами та злочинними організаціями, а також жертви пов'язані із виконанням неправомірного зобов'язання, вчиненням корупційних дій, тіньових схем, перерозподілом сфер впливу тощо); проживання в умовах маргінального середовища; нелегальний статус перебування в країні.

Вивчення механізму вчинення корисливо-насильницьких злочинів іноземцями у складі організованих груп (спосіб вчинення, вибір жертви) дозволило виокремити такі основні типи жертв: *цільові* – жертви, яких завчасно, цілеспрямовано, з готуванням, було обрано для посягання (36 %); *ситуативні* – особи, які випадково стали жертвами злочину у сприятливих для злочинця ситуаціях (цьому сприяли безвідповідальне ставлення до власного майна, алкогольний стан, неухважність, хизування статками, перебування у малолюдних та неосвітлених місцях тощо) (24 %); *латентні* – (особа, яка реально постраждала від злочину, але з певних причин цей факт залишився невідомим для офіційного обліку (40 %).

7. Реалізація загальносоціальних заходів запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп

відповідно до Стратегії боротьби з організованою злочинністю (2020 р.) передбачає прийняття проєкту розробленої в авторській редакції *Державної програми запобігання організований злочинності на 2025–2030 рр.* за напрямками: удосконалення національного законодавства (КК України доповнити запропонованою новою *ст. 255–4 «Створення організованої групи чи злочинної організації іноземцями або за їх участі»*); КПК України – наділити оперативно-розшукові підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю (управління стратегічних розслідувань Національної поліції) повноваженнями здійснювати процесуальні слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора; Закон України «Про організаційно-правові основи запобігання організований злочинності» – внести зміни та доповнення в частині загальних положень, системи органів, організаційного, інформаційного та контрольно-наглядового забезпечення; прийняти новий Закон України «Про інтеграцію та адаптацію іноземних громадян в Україні» з урахуванням цілей, форм і процедур імміграційного контролю, запобігання незаконним міграційним процесам, запровадження практики адаптаційних та інтеграційних контрактів та ін.; розробити проєкт Міграційного кодексу України, який включатиме систематизацію норм міграційного права та їх кодифікацію за окремими сферами регулювання та правовими інститутами) та формування ефективної системи організаційного, інституційного, ідеологічного, пенітенціарного, міжнародного забезпечення запобігання організований злочинності.

8. В контексті реалізації спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп на регіональному, районному та секторному рівнях передбачається перехід від реагування на правопорушення та їх наслідки до «усунення причин та умов, що сприяють вчиненню протиправних дій», створення кримінологічної інформаційно-аналітичної розвідки, яка передбачає моніторинг динаміки й комплексну оцінку криміногенних ризиків, міграційних

загроз, стан захищеності кордонів, а також специфіку кримінальних правопорушень з урахуванням окремих регіонів, районів та секторів концентрації іноземців (управління ризиками безпеки) з відповідною зміною порядку оцінювання результатів правоохоронної діяльності.

Зазначений підхід реалізований у розробленому комплексному цільовому *Плані заходів запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп в Україні на період до 2030 р.*, який включає в себе підготовчий (визначити й нормативно закріпити систему суб'єктів запобігання у тому числі зі знанням іноземної мови, окреслити межі їх повноважень, завдання, функції, визначити відповідальних за кожним регіоном, районом, сектором), запобіжно-цільовий (розробити спеціальні методичні рекомендації, алгоритми дій, методики запобігання окремим видам корисливо-насильницьких злочинів, у тому числі на прифронтових територіях, в умовах воєнного чи надзвичайного стану) та завершальний (аналіз досягнутих результатів, визначення подальших заходів запобігання й підготовка наступного плану) етапи.

9. Виявлення ознак створення організованих груп за участі іноземців, чи вчинення ними корисливо-насильницьких злочинів, передбачає отримання і перевірку первинної інформації про осіб та події, що становлять інтерес для правоохоронних органів. На етапі збору інформації така діяльність складається з: оцінки стану криміногенної, оперативної обстановки на території обслуговування (100 %); забезпечення використання відомостей, що містяться в інформаційно-пошукових системах правоохоронних органів (94 %); безпосередньо перевірка отриманої інформації (88 %). Така діяльність повинна ґрунтуватися на поліцейській діяльності, керованій аналітикою – «Intelligence Led Policing», яка полягає в ідентифікації й визначенні внутрішніх зв'язків між інформаціями (відомостями, даними), що стосуються злочину, і довільними іншими даними, отриманими з різних джерел, їх використанням в інтересах ведення оперативно-розшукової та слідчої діяльності, прийняття ефективних управлінських рішень на основі аналітичної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Албул С. В. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса. 2005. 194 с.
2. Александров Ю. В. Кримінологія: курс лекцій / Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Київ: МАУП, 2002. 296 с.
3. Бандурка О. М., Тягло О. В. Практична філософія перед викликами сучасності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4 (51). Ч. 1. С. 222–223.
4. Бандурка О. О. Адміністративно-правове регулювання міграційних процесів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.07. Харків 2002. 182 с.
5. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків : Одісей, 2003. 256 с.
6. Бедриківський В. В. Кримінологічна характеристика та заходи запобігання бандитизму: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2010. 235 с.
7. Белінський П. Є. До проблеми криміналістичного вивчення етнічних злочинних формувань. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2000. № 3 С. 238–243.
8. Белінський П. Є. Етнічне бандформування : концептуально-теоретичний, практичний аспекти. *Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою*. 2001. Т. 22. С. 114–121.
9. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 245–250.
10. Бесчастний В. М. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207–213.
11. Беліков К. А. Кримінологічна характеристика та запобігання вуличній злочинності в Україні: дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.08. Кривий Ріг. 2020. 332 с.
12. Білошицький С. Сучасна міжнародна міграція як політична проблема та об'єкт політичної науки. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. № 4 (78). С. 142–158.
13. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Харків: ФОП Макаренко, 2014. 360 с.
14. Борчаковський М. Поняття та зміст процесу пошукової діяльності щодо виявлення латентних кримінальних правопорушень. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020 № 3 (31). С. 43–50.
15. Босенко В. В. До питання протидії злочинам, учиненим представниками етнічних меншин. *Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 23–24 груд. 2011 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2011. С. 38–39.

16. Брубейкер Роджерс. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі. Львів: Кальварія, 2006. 280 с.
17. Бучко М. Г. Сучасна корислива економічна злочинність та заходи її попередження: дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 198 с.
18. В Одесі затримали іноземця, який розстріляв автомобіль і пограбував «Нову пошту». URL: <https://www.unian.ua/incidents/10670910-v-odesi-zatrimali-inozemcya-yakiy-rozstrilyav-avtomobil-i-pograbuvav-novu-poshtu.html>
19. В Одесі поліцейські оперативно затримали іноземця, причетного до незаконного заволодіння транспортним засобом. URL: <https://od.npu.gov.ua/news/v-odesi-politseyski-operativno-zatrimali-inozemtsya-prichetnogo-do-nezakonnogo-zavolodinnya-transportnim-zasobom>
20. В Одесі судитимуть іноземця, який отруїв своїх знайомих азалептином. URL: <https://www.unian.ua/incidents/azaleptin-v-odesi-inozemec-otrujiv-znayomih-novini-odesi-11338637.html>
21. В Одесі та Миколаєві затримали учасників банди злодіїв-іноземців. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/zaderzhany-inostrantsy-kotorye-sovershali-1567613502.html>
22. Василевич В. В. Кримінологічна політика України : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.
23. Василевич В. В. Поняття кримінологічної політики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2013. Спецвипуск. Т. 2. С. 120–125.
24. Василевич В. В. Теоретико-прикладні засади кримінологічної політики України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 40 с.
25. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2009. 1728 с.
26. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Т. В. Ковальова. Харків: Фоліо, 2005. 767 с.
27. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я / упоряд. А. П. Загнітко. Донецьк: Вид. «Бао», 2008. 704 с.
28. Викрадали іноземців, катували та вимагали гроші: у Києві викрили злочинне угруповання. URL: <https://fakty.com.ua/ua/proisshestvija/20210312-vykradaly-inozemtsiv-katuvaly-ta-vymagaly-groshi-u-kyyyevi-vykryly-zlochynne-ugrupuvannya/>
29. Викрадення людини, розбій та вимагання – ОГП повідомив про викриття членів організованої групи. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ogp-vykradennia-zlochyntsi/31147002.html>
30. Вирок Іллічівський районний суд м. Маріуполя від 13 груд. 2016 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29586471>.
31. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 928 с.
32. Герцик Р. В. Тактика судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Маріуполь. 2021. 224 с.

33. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
34. Голіна В. В., Головкін Б.М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: навч. посіб. Х.: Право, 2014. 513 с.
35. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків: Право, 2011. 440 с.
36. Головкін Б. М. Кримінологічне поняття віктимізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 2. С. 93–96.
37. Головкін Б. М. Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання корисливій насильницькій злочинності в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 406 с.
38. Головкін Б. М. Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання корисливій насильницькій злочинності в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків. 2011. 35 с.
39. Грабежі та розбійні напади: кримінологічна характеристика і заходи запобігання : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Кулика, д-ра юрид. наук, проф. Г. В. Федотової. Київ : ДНДІ МВС України; Харків : Мачулін, 2021. 244 с.
40. Грібов М. Л. Організація діяльності оперативних підрозділів: питання юридичного унормування. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 26–31.
41. Гумін О. М. Особливості кримінологічного аналізу жертв насильницьких злочинів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2009. Вип. 3. С. 209–218.
42. Дані з міграції населення. URL: www.ukrstat.gov.ua
43. Демографічна ситуація у 2021 році. Експрес-випуск. Офіційний сайт Державної служби статистики
44. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 662 с.
45. Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма: монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 331 с.
46. Джужа О. М., Василевич В. В., Гіда О. Ф. та інші. Профілактика злочинів: підручник / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. 720 с.
47. Джужа О. М., Іванов Ю. Ф. Кримінологія: навч. посіб. Київ: Вид. Паливода А. В., 2008. 292 с.
48. Джужа О. М., Михайленко П. П., Кулик О. Г. та ін. Курс кримінології: Загальна частина: підручник: У 2 кн. / за заг. ред. О. М. Джужі. К.: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
49. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М. Жертва злочину: підходи до визначення та проблеми класифікації. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ. ім. Е.О. Дідоренка*. 2011. № 2. С. 74–81.
50. Джужа О. М., Посудевський І. В. Імміграційна ситуація в Україні на початку ХХІ століття: кримінологічні засади. *Colloquium-journal* (Республіка Польща). 2022. № 3 (126). Р. 37–40.

51. Динаміка довіри соціальним інституціям протягом 2020-2021 років: результати телефонного опитування. *Вебсайт Київського міжнародного інституту соціології* (КМІС) від 26.01.2022. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1093&page=1>
52. Дмитрук Б. П., Светлова Н. М. Світові міграційні процеси: мотивація, види й наслідки для країн виїзду та приймаючих країн. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2016. № 1. С. 18–27.
53. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ : НІСД, 2015. 474 с.
54. Дьоров С. Л. Оперативний пошук при протидії злочинам, які вчиняються представниками організованих груп і злочинних організацій, сформованих на етнічній основі. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. VIII Міжнар. наук.- практ. конф. (Харків, 6 груд. 2019 р.). Харків : ХНУВС, 2019. С. 93–96.
55. Єпринцев П. С. Організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 560 с.
56. Єпринцев П. С. Особливості детермінації організованої злочинності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Юридичні науки. 2022. Том 33 (72). № 1. С. 121–127.
57. Єпринцев П. С. Теорія та практика запобігання організований злочинності: автореф. дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.08. Хмельницький. 2023 р. 41 с.
58. Єпринцев П.С. Кримінологічна характеристика лідерів та інших учасників організованих груп і злочинних організацій. *Правова позиція*. 2022. №1 (34) С. 110-116.
59. Жаровська Г. П. Перспективні напрями протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. Вип. 1 (32). 2014. С. 11–16.
60. Жаровська Г. П. Теорія та практика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 592 с.
61. Жаровська Г. П. Транснаціональна організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, протидія : монографія. Чернівці : Черн. нац. ун-т : Рута, 2018. 567 с.
62. З початку року правоохоронці вилучили з незаконного обігу понад 2,5 тисячі одиниць вогнепальної зброї. *Портал МВС України. Пресцентр*. Новини від 26.12.2021. URL: <https://mvs.gov.ua/press-center/news/z-pocatku-roku-pravoohoronci-vilucili-z-nezakonnogo-obigu-ponad-25-tisyaci-odinic-vognepalnoyi-zbroyi>
63. За кордоном працюють до п'яти мільйонів українців – Інститут демографії. *Мультимедійна платформа іномовлення України*. URL: <https://is.gd/pjwa4Z>

64. Займався розбоями, грабежами та вимаганнями на Львівщині: СБУ примусово депортувала іноземця. URL: https://vartal.com.ua/news/zajmavsyarozboyamy-grabezhamy-ta-vymagannyamy-na-lvivshhyni-sbu-prymusovo-deportovala-inozemtsya-foto_338579.html

65. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

66. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн.: Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

67. Зелінський А. Ф. Кримінологія: навч. посіб. Харків: Рубікон, 2000. 240 с.

68. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навч. посіб. К.: Вид. Паливода А. В., 2006. 264 с.

69. Ігнатів О. Кримінальне насильство: окремі питання. *Право України*. 2005. № 3. С. 67–71.

70. Іноземець заволодів у Львові автомобілем свого земляка. URL: <https://dailylviv.com/news/kryminal/inozemets-zavolodiv-u-lvovi-avtomobilem-svoho-zemlyaka-45709>

71. Іноземця депортували з України за розбої та грабежі на Львівщині. URL: <https://lviv.novyny.live/inostrantsa-deportirovali-iz-ukrainy-za-razboi-i-grabezhi-na-lvovshchine-33746.html>

72. Калиновський О. В., Ремський В. В. Етнічна організована злочинність: історія та сучасність. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. № 23. С. 33.

73. Калініна А. В. Вплив імміграційних процесів на стан злочинності в Україні на початку ХХІ ст. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 229–238.

74. Калініна А. В. Запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства в Україні: дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.08. Харків. 2018. 369 с.

75. Князєв С. М. Загальна характеристика організації оперативно-розшукової та негласної роботи Національної поліції України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 3. С. 146–151.

76. Когатько Ю. Л. Бідність сільського населення України. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 1 (23). С. 32–43.

77. Козлюк С. Кримінал з акцентом. *Тиждень.ua*: матеріал друкованого видання. 2018. № 28 (556). URL: <http://tyzhden.ua/Society/216694>.

78. Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків: Кроссрод, 2010. 288 с.

79. Комплексна програма профілактики злочинності на 2001–2005 роки: Указ Президента України від 25 груд. 2000 р. № 1376/2000. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1376/2000>

80. Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007–2009 роки: Указ Президента України від 20 груд. 2006 р. № 1767. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1767-2006-п>.
81. Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю на 1996–2000 роки: Указ Президента України від 17 верес. 1996 р. № 837/96. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>
82. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР.. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
83. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання: навч. посіб. / за ред. проф. О. М. Джужі, доц. Е. В. Расюка. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 340 с.
84. Корягіна А. Генезис злочинної поведінки. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 123-132.
85. Корягіна А. М. Вплив взаємовідносин жертви та злочинця на виникнення, розвиток та наслідки злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2011. 233 с.
86. Косенко С. С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 213 с.
87. Кривицька О. Міграційні процеси в Україні: конфлікт ідентифікації та ризику «відторгнення». *Політичний менеджмент*. 2013. № 1-2. С. 79-89.
88. Кримінальна картографія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кримінальна_картографія
89. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2023 рік : монографія / М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2024. 306 с.
90. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік : монографія / М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. ; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с.
91. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2010. 456 с.
92. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін та ін. ; за ред В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 624 с.
93. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К. : Юрінком Інтер, 2004. 544 с.
94. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова та ін. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 2013. 1040 с.
95. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/23414>.
96. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651–VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

97. Кримінологічна віктимологія: навч. посіб. / Моїсєєв Є. М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2006. 352 с.
98. Кримінологія : Загальна та Особлива частина : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисоед ; за ред. проф. І. М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 356 с.
99. Кримінологія : курс лекцій / Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Київ : МАУП, 2002. 295 с.
100. Кримінологія : підручник. 2-ге вид., перероб. та допов. / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. Харків, 2018. 416 с.
101. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.
102. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ : Атіка 2009. 312 с.
103. Кримінологія: питання та відповіді / за заг. ред. О. М. Литвинова. Х.: Золота миля, 2015. 324 с.
104. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.
105. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В. В. Чернея, О. М. Джужі. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 612 с.
106. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272 с.
107. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 288 с.
108. Курс кримінології: Особлива частина: підручник / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Юрінком-Інтер, 2001. 480 с.
109. Лавренюк В. В. Особливості характеристики організованих груп та особи потерпілого при розслідуванні крадіжок з проникненням у житло, вчинених організованими групами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 5. С. 292–296.
110. Леляк О. О. Етнічні злочинні угруповання в Україні: проблема протидії. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. Вип. 24. С. 199–204
111. Литвак О. М. Держава і злочинність: монографія. Київ: Атіка, 2004. 304 с.
112. Литвинов О. М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема. *Форум права*. 2010. № 4. С. 581–586.
113. Лісниченко Л. В. Деякі соціально-демографічні ознаки особистості грабіжника та розбійника. *Інноваційні пріоритети у розвитку науки : зб. наук. матеріалів ХХVII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Вінниця, 18 лют. 2019 р.)*. Вінниця, 2019. С. 57-62.
114. Лісниченко Л. В. Картографування кримінологічної інформації як метод запобігання грабежам та розбійним нападам. *Розвиток науки та техніки:*

проблеми і перспективи: зб. тез всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки – 2020 в Україні (м. Київ, 21 трав. 2020 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2020. С. 81-83.

115. Луцкевич Д. О. Детермінація грузинської етнічної злочинності на території України. Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук: II наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21–22 лют. 2020 р.). С. 78.

116. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ, 2018. 472 с.

117. Малюк В. В. Зміст та напрямки пошукової діяльності ознак злочинів, вчинюваних злочинними організаціями. *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 16 трав. 2019 р.). Кривий Ріг: КФ ДДУВС, 2019. С. 116–199.

118. Мандибура В. О. «Тіньова» економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження. Київ: Парламентське вид-во, 1998. 135 с.

119. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ. 2000. 271 с.

120. Мезенцев К. В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 253 с.

121. Міграційний рух населення за типом місцевості у 2002–2020 роках. Населення та міграція. Демографічна та соціальна статистика. Статистична інформація. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. URL: <https://is.gd/wwGh3x>

122. Міграція в Україні. Факти і цифри. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf

123. Мінченко С. І. Деякі питання удосконалення та розвитку категоріально-понятійного апарату кримінологічної науки (на прикладі корисливо-насиленницьких злочинів). *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: тези доп. наук.-практ. конф. (Київ, 26 берез. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2015. С. 41–46.

124. Мозоль А. П. Кримінологічні проблеми нелегальної міграції в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 212 с.

125. Мойсюк О. М. Віктимологічна профілактика порушень безпеки дорожнього руху (ст. 215 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 1999. 18 с.

126. Мота А. Ф. Теорія і практика протидії нелегальній міграції органами Державної прикордонної служби України: адміністративно-правовий аспект: дис. ... докт. юрид. наук. Хмельницький, 2019. 519 с.

127. На Житомирщині затримали іноземців, які вчиняли розбійні напади по всій Україні. *ТСН*. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/na-zhitomirschini-zatrimali-inozemciv-yaki-vchiniyali-rozbiyni-napadi-po-vsiy-ukrayini-1010790.html>

128. На Закарпатті затримали іноземця-кримінального авторитета, котрий незаконно перебував в Україні. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/191689-Na-Zakarpatti-zatrymaly-inozemtsia-kryminalnoho-avtoryteta-kotryi-nezakonno-perebuvav-v-Ukraini-FOTO>

129. На Прикарпатті прокуратура повідомила про підозру банді розбійників, серед них – двоє іноземців. *Новини Прикарпаття*. URL: https://kurs.if.ua/news/na_prykarpatti_prokuratura_povidomyla_pro_pidozru_bandi_rozbiynykiv_sered_nyh_dvoie_inozemtsiv_52623.html/

130. На Херсонщині затримали групу іноземців зі зброєю та підробними документами. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=59589>

131. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам: монографія. Харків: Диска плюс, 2013. 357 с.

132. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

133. «Нетрадиційні» іммігранти у Києві / О. Брайчевська, Г. Волосюк, О. Малиновська, Я. Пилинський. К. : НІСД, 2003. 388 с.

134. Нікітенко С. В. Профілактика корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, скоєних жінками на тлі наркоманії: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 240 с.

135. Ніколаєвський В. М., Прохоренко Н. Є. Теоретико-методологічні засади вивчення міграції населення. *Вісник міжнародного слов'янського університету*. 2009. Т. 12. № 1. С. 34–39.

136. Огнєв Т. Є. Незаконна міграція: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2017. 249 с.

137. Олефір В. І. Адміністративно-правове регулювання протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми: монографія. Київ: Друк МВС України, 2004. 308 с.

138. Ольхович О. В. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США і Канади: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2008. 20 с.

139. Основні показники злочинності. URL: https://studopedia.su/9_9815_osnovni-pokazniki-zlochinnosti.html.

140. Павленко С. О. Тактика виявлення та документування оперативними підрозділами нелегальної міграції як однієї зі сфер діяльності організованої злочинності. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 147. С. 210-228.

141. Павлова В. О. Нелегальні мігранти як учасники та як жертви організованої злочинності. *Перспективи*. 2013. № 4. С. 77–78.

142. Паламарчук К. В. Кримінальна відповідальність за розбій : порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 244 с.

143. Перебував у розшуку Інтерполу: в Тернополі затримали іноземця. *Суспільне*. URL: <https://suspilne.media/319912-perebuvav-u-rozsuku-interpolu-v-ternopoli-zatrimali-inozemca/>

144. Півень А. В. Кримінологічна характеристика та профілактика вуличної насильницької злочинності: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2013. 253 с.

145. Підболячний М. В. Запобігання корисливим насильницьким злочинам, що вчиняються етнічними організованими злочинними групами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ., 2019. 22 с.

146. Підболячний М. В. Запобігання корисливим насильницьким злочинам, що вчиняються етнічними організованими злочинними групами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 314 с.

147. Підболячний М. В. Кримінологічна характеристика етнічних організованих злочинних груп в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2016. Вип. 6-2. Т. 3. С. 212–217.

148. Підболячний М. В. Окремі індивідуальні заходи запобігання корисливим насильницьким злочинам, що вчиняються етнічними організованими злочинними групами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 4. С. 143–148.

149. Підюков П., Конюшенко Я. Захист доказів і доказового провадження в кримінальному процесі України. *Вісник Академії управління МВС України*. 2010. № 2. С. 109–117.

150. Піскун О. І. Основи міграційного права. Київ : МП Леся, 1998. 359 с.

151. Показники злочинності та їх загальна характеристика. URL: <https://studfile.net/preview/5170053/page/7/>.

152. Поклад В. І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності: навч. посіб. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 120 с.

153. Поліція Полтавщини затримала іноземців, які викрали та майже тиждень незаконно утримували фермера з Пирятинщини. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/policiya-poltavshhini-zatrimala-inozemciv-yaki-vikrali-ta-maize-tizden-nezakonno-utrimuvali-fermera-z-piryatinshhini>

154. Поплавський І. Г. Деякі тенденції генезису організованих злочинних угруповань з міжнародними та міжрегіональними зв'язками. *Правова держава*. 2000. № 2. С. 64.

155. Посудевський І. В. Віктимологічні особливості жертв відносно яких вчиняються корисливо-насильницькі злочини іноземцями у складі організованих груп в Україні. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2023 р., № 3 (81). С. 302–308.

156. Посудевський І. В. Детермінація злочинності в кримінології. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвузівського науково-практичного круглого столу* (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ: Нац. академ. внутр. справ, 2019. С. 317-319

157. Посудевський І. В. Корисливо-насильницька злочинність іноземців як об'єкт кримінологічного дослідження. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу*. (Київ, 24 лист. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 254-257.

158. Посудевський І. В. Кримінологічна характеристика іноземця, який вчиняє корисливо-насильницькі злочини у складі організованих злочинних груп в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. № 3 (80). 2022. С. 58–63.

159. Посудевський І. В. Особливості запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп в умовах воєнного стану. *Кримінологічна теорія і практика: проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 07 лист. 2024 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 119-121.

160. Посудевський І. В. Особливості запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп в Україні. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика* 2023. № 1 (5). С. 71–76.

161. Посудевський І. В. Особливості злочинності етнічних груп на ґрунті міжетнічних конфліктів. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 04 листоп. 2021 р.) Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 181–184.

162. Посудевський І. В. Сучасний стан та тенденції корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих груп в умовах збройного конфлікту в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. № 2. С. 877–883.

163. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / колектив авторів ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Харків : Вид-во Кроссруд, 2008. 364 с.

164. Прибиткова І. М. Основи демографії. Київ : АртЕк, 1995. 252 с.

165. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12/print>

166. Про державну програму боротьби із злочинністю: Постанова Верховної Ради України від 25 черв. 1993 р. № 3325-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-12#Text>

167. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 02 берез. 1994 р. № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12/print>

168. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06 груд. 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20/print>

169. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

170. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Наказ Генеральної прокуратури України від 06 квіт 2016 р. № 139. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>

171. Про імміграцію: Закон України від 07 черв. 2001 р. № 2491-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14/print>

172. Про оборону України: Закон України від 06 груд. 1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Te>

173. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон від 18 лют. 1992 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

174. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12/print>

175. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2p>

176. Про правовий статус іноземців : Закон України від 22 верес. 2011 р. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>

177. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 13. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>

178. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

179. Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizaciyami-2>

180. Про санкції: Закон України від 14 серп. 2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18/print>

181. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12/print>

182. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07 лют. 2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>

183. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 лист. 2009 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>

184. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листоп. 2011 р. № 1209-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-п>.

185. Профілактика злочинів : підручник / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

186. Пузирьов М. С., Гашенко С. В., Шапка В. В. Зарубіжний досвід запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2024. № 1. С. 51–62.

187. Пузирьов М. С., Шапка В. В. Особливості правового регулювання міжнародного співробітництва держав у розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених нелегальними мігрантами. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 144–152.

188. Розбій, крадіжки, викрадення: поліція затримала транснаціональну банду. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4307056-rozbii-kradizhky-vykradennia-politsiia-zatrymala-transnatsionalnu-bandu>

189. Романова Н. Ф. Надання послуг потерпілим від насильства у сім'ї: законодавчий аспект. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2008. № 2. С. 58–70.
190. Сачко О. В. Безпосереднє виявлення та дослідча перевірка фактів незаконного обігу наркотичних засобів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2012. 224 с.
191. Свір П. В. Кримінологічна характеристика та запобігання розбійним нападам на житло в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Кривий Ріг. 2020. 213 с.
192. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 1092 с.
193. Семенишин М. О. Концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил) : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2020. 550 с.
194. Семенишин М. О. Кримінально-правова характеристика агресивної корисливо-насильницької злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 267-273.
195. Семенишин М. О. Теорія та практика запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил): дис. ...док. юрид. наук. 12.00.08. Кривий Ріг, 2020. 648 с.
196. Сєрова І. І. Міжнародно-правові механізми протидії нелегальній міграції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2003. 193 с.
197. Сєрова І. Теоретико-концептуальні проблеми міжнародно-правового визначення нелегальної міграції та механізмів протидії даному явищу. *Юридичний журнал*. 2006. № 3. С. 22–28.
198. Статистика та реєстри. *Державна митна служба України*. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri#statistika>
199. Стельмахов В., Бондарчук В. Шляхи подолання транснаціональної організованої злочинності. *Наука онлайн: міжнародний електронний науковий журнал*. 2018. № 5. URL: https://nauka_online.com/ua/-publications/yurisprudentsiya/2018/5/shlyahi-podolannya-transnatsionalnoyi-organizovanoyi-zlochinnosti/.
200. Стратегія боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 верес. 2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.
201. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
202. Стрелковська Ю. О. Кримінологічна характеристика та протидія етнічній організованій злочинності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 151.

203. Стрелковська Ю. О. Маргінальні групи в структурі організованої злочинності: кримінологічне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2008. 20 с.
204. Стрелковська Ю. О. Маргінальність і злочинність: механізми взаємодетермінації. *Правова держава*. 2012. № 14. С. 166–173.
205. Тацій М. С. Кримінологічний аналіз агресивної корисливо-насильницької злочинності та запобігання їй : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 217 с.
206. Терещук А. О. Поняття та особливості корисливо-насильницької злочинності в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 63. С. 237-242.
207. Тertiшник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 5-те вид. доп. і перероб. К.: А. С. К., 2007. 848 с.
208. Тимошенко В. І. Причини і умови злочинності. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 18 : Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол. : В. І. Шаkun, В. І. Тимошенко та ін. Харків : Право, 2019. 544 с.
209. Тимошенко В. І. Теоретичні проблеми кримінології : збірник наукових праць. Київ : ФОП Маслаков, 2021. 300 с.
210. Тимошенко В. І., Шаkun В. І. Теоретичні основи кримінології : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 240 с.
211. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: автореф. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2003. 51 с.
212. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Одеса. 2003. 445 с.
213. Топчій В. В. Кримінологічна характеристика особи насильницького злочинця. *Європейські перспективи*. 2015. № 5. С. 85-91.
214. Трудова міграція: чи побільшає українських заробітчани у 2022 році. URL: <https://eba.com.ua/trudova-migratsiya-chy-pobilshaye-ukrayinskyh-zarobitchan-u-2022-rotsi/>
215. Туев О. Кримінологічна політика і стратегії протидії рейдерству. *Публічне право*. 2012. № 4 (8). С. 185–190
216. Тюнін В. О. Особистість злочинця (представника етнічних меншин), який сприяє учасникам злочинних організацій та укриває їх злочинну діяльність. *Форум права*. 2011. № 2. С. 902–907.
217. У Дніпрі затримали двох іноземців, які вчинили розбійний напад. *INTERFAX*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/525393.html>
218. У Дніпрі турок вербував неповнолітніх дівчат у повії. URL: <https://www.unian.ua/society/10422048-u-dnipri-turok-verbuvav-nepovnolitnih-divchat-u-poviji.html>
219. У Запоріжжі судитимуть членів ОЗГ за вбивство професора Національного університету. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/u-zaporizzi-suditimut-cleniv-ozg-za-vbivstvo-profesora-nacionalnogo-universitetu>

220. У Києві іноземці побили таксиста і викрали авто. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/2878877-u-kievi-inozemci-pobili-taksista-i-vkrali-jogo-avto.html>.

221. У Києві правоохоронці затримали злочинне угруповання за грабежі та розбої на іноземців. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/u-kijevi-pravoohoronci-zatrimali-zlocinne-ugrupovannya-za-grabezi-ta-rozboyi-na-inozemciv>

222. У Києві суд арештував киргизів, підозрваних в убивстві пластичного хірурга Сотника. URL: <https://novynarnia.com/2020/02/15/u-kijevi-sud-areshtuvav-kirgiziv-pidozrvanih-v-ubivstvi-plastichnogo-hirurga-sotnika/>

223. У столиці затримано іноземців, які вчиняли розбійні напади на киян (фото, відео). *CRIPO*. URL: <https://cripo.com.ua/news/?p=233105/>

224. У Харкові контррозвідка СБУ затримала іноземця, який знаходиться у міжнародному розшуку (відео). *Практика Верховного Суду України*. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/7547>

225. Халимон С. І. Запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції: дис... канд. юрид. наук. 12.00.08. Дніпропетровськ. 2008. 255 с.

226. Хірсін А. В. Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 291 с.

227. Цехан Д. Класифікація та особливості формування злочинних угруповань у місцях позбавлення волі. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. № 2 (94). С. 340.

228. Цивільне право України: підручник : у 2 т. / за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К. : Юрінком Інтер, 2004. Т. 1. 480 с.

229. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?find=1&text=%D1%80%D1%96%D1%87#w1_1

230. Цимбал Г. П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 211 с.

231. Черниш Н. Соціологія : курс лекцій. Львів : Кальварія, 2004. 460 с.

232. Чотири мільйони українців працюють за кордоном: дослідження Центру економічної стратегії. URL: <http://uacrisis.org/ua/66428-researchon-labor-migration-ces>

233. Шакур В. І. Урбанізація і злочинність: монографія. Київ, 1996. 256 с.

234. Шакур В. І. Злочинність. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Київ, 2019. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шакур, В. І. Тимошенко та ін. 544 с.

235. Шакур В. І. Межі впливу на злочинність. *Щорічник українського права*. 2010. № 2. С. 183–190.

236. Шакур В. І. Міграція і злочинність : навч.-метод. посіб. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1996. 20 с.

237. Шакур В. І. Суспільство і злочинність: монографія. Київ : Атіка, 2003. 784 с.

238. Шалгунова С. А. Кримінологічне вчення про особу насильницького злочинця : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 340 с.
239. Шаповалов О. О. Сфери та місця пошукової діяльності оперативних підрозділів. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 304–314.
240. Шинкаренко І. Р. Кримінальний аналіз як засіб підвищення ефективності діяльності підрозділів кримінальної поліції. *Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підрозділів кримінальної поліції*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 23 берез. 2018 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 181–186.
241. Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 188 с.
242. Юсупов В. В., Ремський В. В., Ірхін Ю. Б., Цимбал М. М. Методичні рекомендації по методиці розслідування злочинів, вчинених особами циганської національності. Київ : НАВС, 2010. 46 с.
243. Якимова С. В., Маковецька О. М., Омельчук Н. Є. Кримінологія: загальна та особлива частини : підручник. Хмельницький : Хмельниц. ун-т управління та права, 2014. 442 с.
244. Яцюк О. В. Непроцесуальні форми взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів під час розкриття і розслідування злочинів, скоєних організованими групами. *Вісник Академії митної служби України*. Сер. : Право. 2009. № 1. С. 134–140.
245. Яценко А. Латентна злочинність. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/latentna-zlochinnist/>
246. Jock Collins Ethnic minorities and crime in Australia: moral panic or meaningful policy response. Paper to a Public Seminar organised by the Office of *Multicultural Interest*. Western Australia, 2005. P. 23.
247. Organized crime situation report 2008. Council of Europe. Strasbourg. 2008. 23 p.
248. People smuggling in Europe comparable to the illegal drugs market, warns report. URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/people-trafficking-smuggling-refugees-migrantseuropol-a7621586.html>.
249. Siegel L. J. *Criminology*. 9-th ed. Toronto : Thomson Learning, Inc., 2006. 725 p.
250. Sourcebook of Criminal Justice Statistics. Wash., 2000. P. 278–279.
251. Tarasenko O. Problem issues of combating criminal communities. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 8 (36). Vol. 2. С. 219–224